

IGIENA ȘCOLARĂ
ISTORIA EI, STAREA EI ACTUALĂ

DE

Dr. I. FELIX
Membru al Academiei Române.

ÎNTÂIUL MEMORIŪ.

Sedința de la 7 Martie 1903.

Introducere.

Igiena școlară

Educațiunea, arta de a cresce copii, are scopul a formă omul întreg, a desvoltă simultan facultățile lui fizice, morale și intelectuale, condițiune cărei este subordinată prosperitatea individului și a statului. O națiune mică trebuie, pentru întărirea ei, să formeze din fie-care cetățean o forță fizică, morală și intelectuală. Educațiunea începe în familie, ar trebui dar să numim partea Igienei pe care o tratăm aci Igiena educațiunii. Dar în toate țerile majoritatea poporațiunii este lipsită de aptitudinea de a da copiilor în familie o educațiune rațională, a ridică prin exemplu moralul și inteligența lor, și în aceste casuri numeroase, în cari viața în familie nu pôte servi ca mediū educativ, rămâne școla, până la un grad ore-care și casarma, aprópe singurele medii de civilisare, cari umplu golul lăsat de educațiunea în familie, cari dau tineretului nu numai înstrucțiune, ci în limitele posibilității și educațiune, cari îndreptéză multe vițiuni ale educațiunii greșite din familie. Baza învățămîntului, a progresului, a civilizațiunii este dar școla primară, și statul, care obligă pe părinți ca să trimită copiii lor la școla primară în etate fragedă, când corpul încă nu este desvoltat, consolidat, statul este dator să îngrijescă, ca școla să nu vateme sănătatea școlarilor.

În toate ținările culte administrațiunile școlare îngrijesc dar, în limitele mijloacelor de care dispun, ca acțiunea binefăcătoare a școlii să nu fie slăbită prin influențe care turbură sănătatea copiilor în mod imediat ori tardiv, dar școlile au fost multe secole, și mai sunt adesea-ori și astăzi isvóre de bóle și de infirmități ale școlarilor.

Regretatul nostru coleg A. Odobescu a definit școlă, din punctul de vedere pedagogic, ca cuprinzând trei lucruri tot de odată: o casă, o carte, un dascăl (*Revista pedagog.*, I, 1902); iar cele trei lucruri, fără de care harnicul inspector școlar S. Halița nu poate concepe ideia de școlă bună, sunt: învățator bine pregătit și devotat misiunii sale, local bun și înzestrat cu toate cele necesare și elevi cari să o frecventeze regulat (*Bulet. ofic. al Minist. Cultelor și Instrucțiunii publ.*, VI, 1899). Din punctul de vedere igienic însă acești factori ai școlii se compun din mai multe elemente, ast-fel școlă constituie un mecanism complicat, și fie-care din aceste elemente poate exercita acțiunea sa asupra fizicului, moralului și intelectului copilului, fie-care din ele poate afecta sănătatea copiilor: localul și instalațiunile școlare nepotrivite, mobilierul rău construit și rău așezat, aglomerarea în camere strimte, aerul stricat, praful, iluminarea și încălzirea vițiosă, literele prea mici și prea îndesate ale cărților, șederea nepotrivită la cetire, la scriere, la lucrul de mână, apropierea prea mare de ochi a cărții, a hârtiei, a obiectelor de lucru, metoda rea a învățămîntului, schimbarea pripită a obiceiurilor copiilor, disciplina aspră, frica copilului de pedepsă, atențiunea prelungită, învățătura nepotrivită cu capacitatea mintală a copiilor, fără alternarea rațională a materiei, fără întreruperea și repausul necesar, fără exercițiul corporal, îmulțirea materiei didactice și a orelor de clasă, teme de scris, lucrări numeroase de făcut acasă, cari trag după sine reducerea timpului necesar pentru somn, prezența în școlă de școlari ori de învățatori bolnavi de bóle contagiöse.

Igiena școlară îndrepteză aceste neajunsuri, ea nu trebuie însă să rămână numai igienă negativă, să se mărginească în înlăturarea cauzelor cari produc bólele școlare, cari opresc dezvoltarea normală a organismului. Igiena pozitivă cere ca toți copiii țării să primescă educațiunea și instrucțiunea necesară, pentru formarea moralei și inteligenței lor, pentru prosperarea lor fizică și economică, ca nici un copil să nu rămână lipsit de binefacerile școlii, căci numai din școlă mai ales copilul țeranului se va trezi odată luminat. Cu încetul numai ne apropiem de împlinirea acestui desiderat, grație nouelor programe ale școlilor primare rurale, cu împărțirea școlarilor în două serii, din cari fie-care învață numai o jumătate de zi. Trebuie să ne folo-

sim de aflarea în școală a generațiilor întregi, pentru a înlesni dezvoltarea fiziologică a organelor copiilor, pentru a completa în limitele posibilului educațiunea lor fizică pe lângă cea morală, intelectuală și tehnică, pentru a-î povățui asupra mijloacelor de conservarea și de perfecționarea sănătății, pentru a-î pregăti la lupta pentru existență, la dobândirea maximului posibil de productivitate. Economia politică, economia națională ne impune datoria, ca să îngrijim și de educațiunea forței musculare, să facem ceea ce se poate face cu mijloacele astăzi disponibile, și suntem siguri că urmașii noștri vor da Igienii positive parte mai largă în privegherea sanitară a școlei.

Urmărind evoluțiunea treptată a Igienii școlare, constatăm, că ea ca știință exactă s'a format mai târziu decât celelalte părți ale Igienii, tratatele de Igienă mai vechi se ocupă puțin de școală, astfel, spre exemplu, primul tratat unguresc de Igienă, acela al lui F. Toldi, tipărit la Budapesta în anul 1851 (*Az Egészség két könyve*) nici nu face mențiune de școală. Istoria Igienii școlare nu s'a scris până astăzi, posedăm deja o literatură vastă a Igienii școlare în toate limbile culte, dar istoria ei nu există, precum nu există o istorie completă a Igienii în general, cu excepțiunea unor schițe scurte din prefața unor tractate de Igienă și a unei încercări nereușite, unei cărți mică scrise de A. Gottstein (*Geschichte der Hygiene im XIX Jahrhundert*, Berlin 1901). Învățații cari au scris istoria școlilor, au avut în vedere numai partea pedagogică a școlei, nu s'au preocupat de influența ei asupra sănătății; însemnata lucrare a lui V. A. Urechiă asupra școlilor române merge numai până la anul 1864, iar Igiena școlară abia pe atunci începuse a se forma. Autorii cari au studiat istoria medicinei au neglijat mai totă Igiena, mai ales însă cea parte a ei, care nu aparține exclusiv medicinei, și care este rezultatul conlucrării medicului cu arhitectul, pedagogul, administratorul, legistul, economistul. Este dar natural că lucrarea de față nu va fi liberă de lacune.

Mai bine decât cu istoria Igienii școlare stăm cu istoria Pedagogiei, nu ne lipsese asupra ei lucrări importante și literatura română conține scrieri pedagogice de valoare, pe cari trebuie să le consulte și igienistul, și pe cari le-am însemnat la finele acestei lucrări. În executarea măsurilor de Igienă școlară, pedagogul, învățătorul are parte mai largă decât medicul. Isvórele lucrării de față sunt dar scrierile despre istoria generală, despre istoria civilizațiunii, a pedagogiei, a școlilor, a științelor, colecțiunile de legi, de regulamente, dările de semnă administrative din diferite țări și din diferite timpuri, rapórtelge

nerale asupra serviciului sanitar din diferite state, publicațiunile statistice, dările de sémă ale congreselor de igienă, de medicină, tractatele despre etiologia bólelor, scrierile patologiștilor și clinicianilor asupra bólelor cari se ivesc mai adesea-orî la școlari.

În cercetările nóstre asupra istoriei șcólelor nu vom merge înapoi până la Asirieni, Indi, Perși, Egipteni, ci vom începe cu Elenii, cari aũ comunicat cultura lor Romanilor. Dejà în anticitate a fost recunoscut principiul, că educațiunea trebuie să desvolte simultan fisicul, moralul și intelectul; Platon a ȓis că numai acea educațiune este bună, care dă atât corpului precum și sufletului tótă frumuseȃea, tótă perfecțiunea de cari sunt capabile, și de fapt în Grecia veche șcóla erà ast-fel organizată, în cât nu puteã să aducă vătămare fisicului, ci din contrã ea aveã menirea a-l perfecționã. Acest principiu al educațiunii simultane a corpului și a sufletului trece din Elada în Roma și se exprimã în versurile nemuritoare ale lui Juvenal:

Optandum est ut
Sit mens sana in corpore sano;

acest principiu a fost afirmat de pedagogii luminați ai tuturor timpurilor posterióre, mai ales de Montaigne, care l-a propovăduit, ȓicând că pentru fortificarea sufletului trebuie să întãrim mușchii; a fost recunoscut de pedagogii moderni, străini și români, de dincóce și de dincolo de munți, mai ales însã de I. Găvănescu, care cere educatorilor, ca să perfecționeze corpul școlarilor, pentru ca ei la rîndul lor să-l transmită întãrit urmașilor, pentru ca să devie capabili a-și însuși cele douë mari virtuți personale: curagiul și cumpătarea, căci numai corpul forte e capabil să suporte durerea și să renunȃe la plăcere când trebuie.

La desvoltarea istoriei Igienei școlare din secolul XIX, vom vedé că România și țerile române în general n'au rămas înapoi în Igiena școlară, că mai ales în cele din urmă douë decenii ale secolului XIX, când în tótă lumea civilisată a fost recunoscutã necesitatea unei îngrijiri igienice mai intensive a tineretului crescut în școlã, în România igienisti, pedagogii, administratorii, bărbații de stat, legiști au luat parte activã la realizarea acestor aspirațiuni, că în special unii colegi ai noștri din Academia Română au lucrat cu succes în acéstã direcțiune. Cultivarea Igienei școlare este la noi o consecinȃa a întregului progres cultural, care se manifestã prin îmulțirea crescândã a numérului școlarilor din șcólele primare, într'o porțiune mai largã decât cea a creșterii populațiunii prin nasceri. Mai ales acela póte aprecia

cu nepărtinire progresele ce la noi a făcut Igiena școlară cu pași lenți dar siguri, care a vădut și a cercetat școlile din România deja în timpul unirii Principatelor Române și le vizitează astăzi din nou.

Intrând în studiul amănunțit al istoriei Igienii școlare, vom începe cu localul, cu tôte că nu localul și dascălul este primul factor în organizațiunea școlară, și vom vorbi treptat despre mobilierul, despre internatele și gazdele școlarilor, despre grădinile de copii, despre metodele învățămîntului, programele școlare și supramenagiul, despre copiii cu facultățile mintale mai slabe decât cele normale, despre pedepse, despre educațiunea fetelor, despre cantinele școlare și coloniile de vacanță, despre exercițiul corporal, despre bôlele școlarilor, despre inspecțiunile medicale ale școlilor și despre învățătura Igienii în școlă. La finele acestei lucrări urmază bibliografia română a Igienii școlare.

1. Localul școlii.

Cele dintâi școle n'aũ avut localul lor propriũ. De la mai mulți scriitorii greci aflãm că în timpurile mai depãrtate învățatorul elen ședeã cu elevii sãi pe pãmîntul gol sau pe niscaivã pietre în aerul liber, cã Dionysios tiranul, isgonit din Siracusa, a venit la Atena unde s'a făcut dascãl, învățând copiii în stradã. Mai târziu școlã, didaskaleion, paidagogion, a fost instalatã în casa privatã a dascãlului; el fiind rãu retribuit, n'a putut sã îngrijescã de un local mai spațios. Dupã înflorirea Greciei s'aũ construit școle mari în multe orașe grecesci. Instrucțiã din școlã, în care bãeții intraũ la Atena în etatea de 7, la Sparta de 6 ani și în cari învățãũ cetirea, scrierea, aritmetica, cântul, erã completatã prin cea din palestra, școlã privatã pentru exercițiul corporal, pregãtitore pentru gimnasiũ, condusã de un pedotrib. Cu 15 ani bãeții intraũ în gimnasiũ, instituțiune a Statului, înzestratã cu clãdiri frumoșe, largi, cu sãli deschise într'o parte, în cari se făceau în timp de plóie exerciții gimnastice și lupte variate, cu vestiare, bãi, colonade acoperite și curți vaste.

La Roma educațiunea a rãmas mult timp încredințatã aprópe exclusiv familiei; pãnã în timpul împãraților aũ existat numai puține școle private, în cari gramatiștii învățãũ pe copii cetirea, scrierea și socotela; în al doilea secol dinaintea erei creștine, când din Grecia aũ emigrat în Italia dascãli, gramatiștii elini, s'aũ înființat școle în mai multe orașe ale statului Roman, s'a introdus și limba grecã ca obiect de învățãmînt; 100 de ani înainte lui Christos aũ existat la

Roma școle publice și private de retorica latină și grecă, din ele așezate pedagogi însemnați, ca istoriograful Plutarch, ca retorul Quintilian (35—120 d. Ch.), ale căror maxime de Igienă pedagogică sunt și astăzi admise ca bune. În autorii latini nu găsim însă amănunte asupra modului de clădire a școlilor, dar clima dulce a Italiei, care permitea aerarea perfectă și neîntreruptă chiar a localurilor școlare neîncăpătoare, le făcea aproape nevătămate. Ca Grecii cultivau și Romanii exercițiile gimnastice metodice, în locale adaptate pentru acest scop, și diferitele jocuri pregătitoare pentru viața militară. Pe câmpul lui Marte se practicau exerciții militare și felurite jocuri, despre care vom vorbi în capitolul asupra gimnasticeii.

În secolul II s'au înființat școle bisericesci, catechetice, pentru ca toți creștinii să primească ore-care învățatură religioasă; se pare că aceste școle n'au avut localurile lor proprii, că ele așezate în biserică. Tendința de a generaliza instituțiunea școlilor eclesiastice n'a reușit. După invasiunea barbarilor în imperiul roman, școlile așezate de acolo și așezate din nou în Bizanț și în Orient. În secolul V și VI s'au fondat în Occident și în Orient mai multe școli mănăstiresci în incinta mănăstirilor. Carol-cel-Mare, regele Francilor, a zidit numeroase locale de școală, dar organizațiunea dată de el învățămîntului n'a fost trainică, după mórtea lui acele școle așezate de el dispărut. În secolul XII se dă în Occident din nou școlilor ore-care importantă și se clădesc aici școle, în care predomină învățatura religioasă.

După renaștere, după reformațiune, în mai multe țări ale Occidentului Statul și municipalitățile clădesc școle. Școlilor protestante le fac concurență școlile ordinului Iesuiților, fundat în anul 1540; Iesuiții așezate bine de Igiena școlilor, în țările catolice ei așezate devenit stăpâni ai culturii intelectuale, așezate restrîns-o însă în limitele care le credeaș folositoare stăpînirii lor; școlile Iesuiților, prin mai multe secole, superioare în privința fizică, igienică, așezate rămas însă în privința morală și intelectuală inferioare școlilor protestante. Clădirile școlare ale Iesuiților așezate servit mai bine decât două secole de model celor-lalte școle. Pentru școlile laice așezate stabilite condițiunile igienice ale localului de I. Furttentbach, în 1649, și de pedagogul cel mai însemnat al secolului XVII Ioan Amos Comenius în *Didactica magna*, imprimată la Amsterdam în 1628 și 1657, tradusă în limba română de P. Gârboviceanu; I. A. Comenius cere ca casa școlii să fie largă, luminosă, plăcută și curată, cu curte și grădină pentru jocuri. În Occidentul Europei școlile laice s'au înmulțit în secolul XVII, dar de obște comu-

nele au fost lipsite de mijloce, pentru ca să construască locale salubre pentru școlă.

La Români, ca și la multe alte popoare, trebuie să căutăm începutul școlii în biserică. Istoria școlilor din țările române începe cu secolul XV, cu Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, 1401—1436. În Muntenia, în Moldova, în Ardeal și în Banat, prin secolul XVI și XVII s'au înființat școle pe lângă biserici și mănăstiri, în cari preoții, călugării, cântăreții au instruit cetirea și scrierea, nu scim însă nimica despre igiena și întocmirea interioară a primelor locale ale școlilor cari, fiind așezate în dependențele bisericilor și mănăstirilor, nu posedau casele lor proprii. Cele dintâi sciri vage despre calitățile localelor școlare din Principatele Române datéză din secolul XVII; cronicarii ne spun, că în anul 1644 Domnul Vasile Lupu a construit, în cuprinsul mănăstirii Trei-Erarchi din Iași, un palat pentru școla domnească, numită mai târziu gimnasiul Vasilian; că în Muntenia Matei Basarab (1633—1654), Șerban Cantacuzino (1679—1689), Constantin Brâncoveanu (1707—1709), au clădit case bune și au făcut tocmești, ca să fie școle de învățat carte. Dincolo de Carpați aflăm în secolul XVI și XVII școle publice pentru mirenii numai la Alba Iulia (Belgrad), și după ce în anii 1668—1697 se făcuse unirea între o parte din Români Ardeleni și biserica catolică, Iesuiții au deschis câte-va școle în Ardeal. Aproape singura calitate bună a școlilor iesuite era îngrijirea de igiena școlară, ei au clădit locale sănătoase pentru școle. După instituirea confiniilor militare, s'au construit pe la începutul secolului XVIII în Banat, în a doua jumătate a aceluși secol în Transilvania, multe școle bune.

Dincoace de Carpați școlele n'au funcționat fără întrerupere, mai ales sub domnia Fanarioților ele au dispărut adesea-oră, de odată cu Domnul care le-a protegiat, spre a fi redeschise de alt Domn; de multe ori ele au fost închise din cauza războielor, a epidemiilor de ciumă, a nepăsării și relei voințe a eforilor și epistaților, cari au lăsat clădirile școlare să cadă în ruină.

Nu aflăm material pentru istoria Igienei școlare din România în cronicile secolului XVIII, în cari sunt numai enumerate școlele clădite, înzestrate, organizate, reclădite și reparate de diferiți domni. Între 1792 și 1803 Mitropolitul Moldovei Iacob Stamati a alcătuit un proiect de organizare a școlilor; capitolul I al acestui proiect tratéză despre modul de construire a școlilor, dar el n'a fost pus în practică. În tot secolul XVIII, în amândouă Principatele, au existat multe școle private; școlele începătoare, unde se învăța a ceti și a scrie, se ținea în tinda biseri-

cilor, în jurul lor și pe la casele preoților, vara se ținea școlă în aerul liber. Starea acésta s'a urmat la sate până la anul 1830.

(Sc. soc. *Iesu, Ratio ac Institutio studiorum*, 1599. Joh. Amos Comenius. *Didactica magna*, Amstelodami 1628. I. Furttenbach *der Jüngere, Teutsches Schulgebäu*, Augsburg 1649. John Locke, *Some thought concerning education*, London 1693. Fr. Kazi, *Historia Regni Hungariae*, Claudiopoli 1742. Elladius, *Status praesens Ecclesiae graecae* 1760. I. H. Benigni von Mildenberg, *Statistische Skizzen der Siebenbürg. Militär-Graenze*, Hermannstadt 1816. T. Codrescu, *Uricariul, Iași* 1852. A. Hasdeu, *Discursul ținut la solemnitatea școlară din Hotin*, tradus de C. Stamati, Iași 1855. G. Missail, *Școléle și învățătura la Români*, în «Buletinul Instrucț. publ.» I, Bucuresci 1865 — 1866. I. P. Eliade, *Istoria Pedagogiei*, Ploesci 1880. A. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, Iași 1885. V. A. Urechia, *Istoria școlélor*, Bucuresci 1892 — 1901. I. S. Floru, *Educațiunea și instrucțiunea la Heleni*, Bucuresci 1892. P. Gârboviceanu, *Ioan Amos Comenius, Didactica magna*, tradusă, Bucuresci 1893. V. Gr. Borgovan, *Istoria Pedagogiei*, Bucuresci 1897 și 1898. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII*, Bucuresci 1901. Virgiliu Șotropa, *Istoria școlélor Năsăudene în «Transilvania»*, 1902 și 1903. H. Weimer, *Geschichte der Paedagogik*, Leipzig 1902.)

În Occidentul Europei, în a doua jumătate a secolului XVIII, pedagogii luminați I. B. Basedow (1723—1790) și I. H. Pestalozzi (1746—1827) au recunoscut vătămarea sănătății copiilor, ce pôte isvorî din locale școlare insalubre și în cea dintâi scriere rațională de Igienă din secolul XVIII, în tratatul lui I. P. Frank: *System einer vollstaendigen medizinischen Polizey*, 2 vol., Mannheim 1786, el recomandă construirea de case școlare spațioase, aerate, luminóse și stabilescé și alte regule excelente de igienă școlară, dar sfaturile lui ca și acele ale pedagogilor Basedow și Pestalozzi n'au fost ascultate. Abia de la jumătatea secolului XIX, după ce ómenii de sciință pregătiseră terenul, după ce și pedagogii s'au convins de influența stării fizice a școlarilor asupra muncii lor intelectuale, s'a introdus cu încetul o îmbunătățire a condițiunilor materiale ale școlélor și mai ales ale clădirilor școlare.

În Germania, dejă în anul 1836, C. I. Lorinser în scrierea importantă, publicată la Berlin: *Zum Schutze der Gesundheit in den Schulen*, a criticat condițiunile în cari se construesc și se mobiléză școléle și a pregătit terenul pentru reforma, pentru care încă nu venise timpul nici în Germania, nici în Franța. În anul 1842, Leblanc a analizat aerul dintr'o școlă din Paris după 3 ore de clasă, și a găsit că el conține aprópe 1% acid carbonic; acésta analiză a dat îndemnul numai

la o discuțiune academică, fără consecințe practice, asupra limitei de aglomerare în sălile școlilor, măsurată după cantitatea de acid carbonic în aerul școlii. Tot pe atunci a publicat în Franța G. Andral și Gavarret lucrările lor însemnate asupra atmosferei localelor închise. Tocmai cu 20 ani în urmă Igienistii și Pedagogii a deschis campania contra aglomerării școlarilor în săli neîncăpătoare, neaerate, sub influența puternică a nouelor publicațiuni de Igiena școlară a lui D. G. M. Schreber (*Das Schulwesen*, Leipzig 1858), a întemeietorului Igieniei experimentale Max von Pettenkofer (*Ueber Luft in den Schulen*, München 1862), a elvețianului L. Guillaume (*Die Gesundheitspflege in der Schule*, Aarau 1865, apărută tot de odată și în limba franceză), a lui R. Virchow (*Ueber gewisse die Gesundheit benachteiligende Einflüsse der Schule*, Berlin 1869, scriere care a fost la Paris tradusă și în limba franceză de E. Decaisne tot în 1869). În Prusia s'a regulamentat construirea școlilor în 1872, în Saxonia în 1873, în Franța în 1881. Publicațiunea lui M. von Pettenkofer a provocat numeroase analize ulterioare ale atmosferei școlilor, executate de fruntașii științei A. Bezold, E. Voit, Forster și alții, cari au avut ca consecință imediată, studii experimentale pentru îmbunătățirea aerării și a încălzirii școlilor. Cu toate că aerul închis al localelor în cari petrec multe persoane, ca școle, teatre, casarme, cafenele, ș. a., conține pe lângă acidul carbonic și alte substanțe eliminate din corpul omenesc prin plămâni, prin piele, cari măresc acțiunea vătămătoare a acidului carbonic; cu toate că singurul acid carbonic, liber de alte materii din aerul corupt, nu produce acțiune toxică deja în aceeași concentrațiune, ca în cazul când el este însoțit de celelalte produse ale respirațiunii pulmonare și de cele ale respirațiunii cutane, se mai menține și astăzi cantitatea acidului carbonic ca măsura corupțiunii aerului închis, din cauză că celelalte necurățenii din atmosferă nu se pot determina cu aceeași înlesnire, cu aceeași ușurătate ca acidul carbonic. M. von Pettenkofer a stabilit că în școle și în alte locale, în cari se adună multe persoane, maximum admisibil de acid carbonic în aer este 1‰, dar această cerere nu se poate satisface chiar în școlile bine clădite și bine îngrijite; în timpul lecțiilor cantitatea de acid carbonic din aerul claselor trece peste limita indicată de Pettenkofer, și ne mulțumim dacă acea cantitate nu este mai mare decât 2 la 1.000. Un autor modern, competent în Igiena școlară, H. Griesbach (*Gesundheit und Schule*, Leipzig 1901), consideră ca limită admisibilă a acidului carbonic din aerul școlilor 2,5‰.

Mai sunt alte cauze ale stricării atmosferei din școlă: fumul care ese

din sobele rău construite și rău întreținute, praful din noroiul uscat, adus în clasă cu încălțăminte școlară, vaporii murdari de la vestimintele udate de ploie, de la mantale, cojoc, căciuli, tartane, șoșoni, umbrele. Pentru îndreptarea acestui din urmă neajuns, s'a luat în Danemarca măsuri deja în anul 1856; legea daneză asupra instrucțiunii din acel an oprește atârănarea în clasă a mantalelor și pălăriilor udate de ploie, prescrie construirea pe lângă toate școlile de vestiare pentru păstrarea și uscarea mantalelor și altor vestimente udate și așezarea în vestibulul școlii de aparate pentru ștergerea piciorilor. Astăzi la noi și în mai multe alte țări, școlile nouă posedă vestiare luminoase, aerate, încălzite în timpul iernii. Construirea de vestiare este prescrisă de programul de construcțiune a școlilor primare din Londra din anul 1871, din Suedia din anul 1878, din Franța din 1880, din Olanda din 1883, din Norvegia din 1889, din ducatul Baden din 1898, din cantonul Zürich din 1900. În Prusia construcțiunea vestiarelor este prescrisă din anul 1894 numai pentru școlile secundare de fete, la München și la Paris ele funcționează astăzi și în grădinile de copii. Regulamentul francez pentru școlile primare și pentru grădinile de copii din anul 1880, spre a înlătura transmiterea microorganismelor infecțioase și a insectelor de la mantalele și paltónele copiilor bolnavi ori murdari la cele ale copiilor sănătoși și curați, prescrie ca în vestiar să nu se atârne paltónele și mantalele unul peste altul, ci fie-care copil să aibă cuierul său, depărtat de cel vecin cu 25 centimetri. În România construirea de vestiare a fost recomandată pentru școlile urbane în proiectul de regulament alcătuit de Sp. C. Haret în anul 1887; regulamentul asupra construcțiunii de școlile primare urbane și rurale din anul 1893 face vestiarul obligator pentru toate școlile, urmând ca în școlile rurale vestibulul să serve de vestiar, măsură greu de împlinit, căci de obște vestibulul este prea mic și adesea-ori el lipsese cu totul. În București unele școlile primare construite de la anul 1876 înainte s'a înzestrat deja cu vestiare.

Pentru ca să se restrângă cantitatea de pulbere suspendată în atmosfera școlii, se oprește măturarea uscată. În București deja în anii 1880—1890 s'a ordonat ca dușumelele școlilor și locul între bănci să se măture numai după stropirea prealabilă cu apă și cu mătura udată. Instrucțiunile sanitare pentru școlile primare publice și private, publicate în anul 1893 de Primăria orașului București, prescriu: măturarea claselor și a coridórelor se va face tot-deauna după plecarea școlărilor, cu ușile și ferestrele deschise și după ce mai întâiu s'a udat pe jos, iar odată pe săptămână, Sâmbăta, se va spăla pardoséla

claselor. Noi am propus ca să se mai adauge cele următoare: La măturarea claselor se va udă bine și se va mătură și partea pardoselei între bănci; odată pe săptămână, Sâmbăta, se vor scóte băncile din loc, spre a se puté curéța bine locul ocupat de ele. (I. Felix, *Raport general asupra serviciului sanitar pe anul 1893*). Causa principală a prafului din clasă este noroiul adus cu încălțăminte. Pentru a se înlătură această cauză de impuritate a atmosferei școléi, precum și pentru ca copii să nu șédă în clasă cu picioarele ude, s'a introdus în cei din urmă aní ai secolului XIX o inovațiune utilă: în Danemarca copiii aduc în școlă încălțăminte de rezervă, în zilele ploioase ei își schimbă ghetele în vestiar și lasă pe cele ude acolo ca să se usuce. Aceeași măsură s'a luat în unele cantóne ale Elveției. În Colonia și în comunele circumvecine comuna înzestréză școléle cu un număr de pantofi de pâslă orí de lemn pentru acest scop, în multe alte comune germane societățile de binefacere procură școlélor pantofi de rezervă (*Zeitschrift für Schulgesundheitspflege*, Hamburg 1900). Pantofii de rezervă sunt necesari și pentru exercițiile gimnastice, cari se fac adesea-orí în locale umplute cu praf din noroiul adus cu încălțăminte școlariilor; în multe școli din străinătate școlarii aú pentru sala de gimnastică încălțăminte osebită, care se păstréză în vestiar. La noi mare parte din școlari sunt săraci și nu li se póte impune ca să-și aducă încălțăminte osebită pentru exercițiile gimnastice.

O influență însemnată asupra progresului Igienei școlare aú exercitat unele expozițiuni internaționale, mai ales măréta expozițiune de Igienă din Berlin din anul 1883, la care și Regatul României a participat; planurile, modelele, descrițiunile edificiilor școlare și a tot materialului didactic din mai tótă Europa, ca și conferințele ținute la expozițiune de igienisti din mai multe țeri, aú înlesnit igienistilor, pedagogilor și administratorilor, cari s'aú interesat de progresul școlélor, o comparațiune dréptă a stării lor materiale, o alegere justă a inovațiunilor recomandate. Expozițiunea internațională de Igienă din Londra din anul 1884 n'a fost pregătită și organizată cu aceeași îngrijire consciințioasă ca cea din Berlin, n'a represintat o imagine fidelă a stării Igienei în general și a Igienei școlare în parte din acel timp; asemenea expoziția internațională de Igienă din Viena din anul 1888, deși în privința școlélor mai bogată decât cea din Londra, nu s'a ridicat la nivelul celei din Berlin. Chiar la expozițiunea universală din Paris din anul 1900, secțiunea de Igienă și obiăctele de Igienă școlară, expuse în diferite alte secțiuni, n'aú corespuns cu caracterul inter-

național al expozițiunii, n'au permis compararea progreselor Igienei școlare, realizate până atunci în diferitele țări.

Prescripțiunile asupra orientării clădirilor școlare, asupra expozițiunii ferestrelor, foarte variate în diferitele țări, au obișnuit numai o valoare teoretică. O să le studiem, când vom compara cu prescripțiunile române pe cele străine asupra orientațiunii, asupra luminării naturale, asupra dimensiunilor terenului și edificiului școlii, asupra ventilării și încălzirii lui și asupra altor amănunte cari se referă la local.

Satisfacerea perfectă a cerințelor igienei costă mulți bani, și acesta este cauza deselor nepotriviri între teorie și practică, acesta ne explică că chiar în unele state avute nu s'au putut îndeplini toate proiectele referitoare la igiena școlară. Ca să dăm numai două exemple menționăm că în Ungaria localele, mai ales ale multor școle rurale, s'au aflat în anul 1892 într'o stare foarte rea, și pentru ca ele să nu vătămă sănătatea școlarilor, vara, pe cât se poate, se țin lecțiunile în curte, sub cerul liber (H. Schuschny, *Ueber Schulhygiene in Ungarn*, Leipzig 1892); că în orașul Berlin în anul 1900 au funcționat 231 școle primare cu 2.050 săli de clasă pentru băieți și 2.055 pentru fete, ocupate de 206.419 școlari de ambe sexe, numai 3.577 clase au fost instalate în edificii cari aparțin comunei, 408 clase în case luate cu chirie, cari nu corespundeau cu totul scopului (R. Böekh, *Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin*, XXVI. Jahrg., Berlin 1902).

La începutul secolului XIX găsim clădiri școlare la București, Iași, Craiova, Galați, Focșani, Râmnicu-Vâlcei, Buzău, Râmnicu-Sărat, Cerneți, Târgu-Jiū, Bârlad, Chișinău, Roman, Huși, apoi câte-vă școli mănăstirești, din cari unele aveau chilii spațioase, ca cea din Tărtășești, și mai multe școle rurale. Școla domnescă (grecescă) din Iași, stabilită în «zidul de afară al Mitropoliei», dispunea de local spațios, cuprindând 8 odăi, 4 sus și 4 jos (Andr. Wolf, N. Iorga). Se mai zidesce școlă la Slatina, unde în 1806 învățați românesce și grecesce aproape 100 copii. În anul 1801, sub domnia lui Alexandru Moruzi, a fost reclădită din temelie școla de la mănăstirea Sf. Gheorghe din București, construită deja de Vodă Scarlat Ghica. La 1803, în urma cutremurului mare, localul școlii domnesce de la mănăstirea Domnița Bălașa din București s'a dărăpănat și Mitropolitul Dositeiū a mutat cea școlă în metocul de lângă biserica Măgureanu (V. A. Urechia, N. Iorga). În anul 1815, Domnul Munteniei Ioan Cărașa a organizat din nou gimnaziul grecesc din București, așezat tot lângă biserica Măgureanu, într'un local reparat radical. Școlarii nu erau toți internați la un loc, ci egumenii mănăstirilor din București au fost obligați ca

să destine în mănăstire câte o cameră pentru adăpostirea a câte 2 până la 4 școlari, dându-le toate cele trebuincioase de întreținere. Gimnasiul de la Măgureanu, având peste 320 școlari și localul ne mai fiind încăpător, Domnul Ioan Caragea a ordonat ca să se mai zidescă camere nouă, după recomandăția eforilor școlilor cari o cer, pentru ca să nu pătimescă atât ucenicii, cât și dascălii, cu stenahoria caselor, când șed la paradosis, și cari găsesc de cuviință ca să se mărescă cele 4 odăi de la poartă. În anul 1818, mănăstirea Sf. Sava din Bucuresci s'a aflat în ruină, și în acele ruine George Lazăr a deschis școala română de Bogoslovie și Inginerie (G. Missail, V. A. Urechia).

În Moldova, unde din cauza Eteriei grecesci școlile au stat închise de la anul 1821 până la 1828, Domnul Ioan Sandu Sturza a redeschis vechiul gimnasiu Vasilian în mănăstirea Trei-Erarchi, și a obligat acea mănăstire închinată ca să întocmescă cu cheltuēla sa case nouă despre miadă-qi a bisericii, spre a servi pentru tot-deauna de școlă și de internat pentru 6 bursieri (T. Codrescu, A. Xenopol, N. Iorga, V. A. Urechia).

În Regulamentele organice nu găsim prescripțiuni suficiente pentru dezvoltarea ulterioară a școlilor, pe cari le-au găsit în ființă autorii acestor regulamente. Despre învățămîntul sătenilor în școlile Statului, nu găsim nici o urmă în Regulamentele organice. Regulamentul organic al Munteniei prescrie înființarea de școle începătoare în toate capitalele de județ, Regulamentul organic al Moldovei cere numai crearea de școle în orașele Iași, Roman, Huși, Galați, Focșani, Bârlad și Botoșani. Amândouă Regulamentele hotărăsc, ca să se înființeze în cele două capitale ale Principatelor câte două internate secundare ale Statului, pentru fii și fice ale dregătorilor Statului.

Pentru școlile primare urbane nu s'au găsit case încăpătoare, căci metoda învățămîntului mutual, Lancastrian, pe atunci în vigoare, a cerut locale foarte spațioase, pentru ca să se pōtă forma numeroase cercuri ori grupe de câte 6—9 copii, încredințați câte unui monitor, ast-fel ca un singur institutor cu un monitor general și mai mulți monitori, școlari mai deștepți, să pōte instrui simultan până la 300 școlari. În România găsim metoda Lancastrian funcționând pentru prima oară în anul 1820 la o școlă din Iași, întreținută de Domnul Michail Șuțu (T. Codrescu, *Uricarul*, N. Iorga, *Istoria literat. rom. în sec. XVIII*). În Muntenia s'au zidit dar între anii 1831—1836 în mai multe orașe locale spațioase pentru școle, în alte orașe ele au fost așezate în case luate cu chirie. Unele administrațiuni orășenesci au cerut Eforiei școlilor planuri pentru construirea de locale școlare, și în anul 1836 s'a organizat de Logofeția Credinței a Munteniei un serviciu special al zidirilor școlare

și bisericesci, sub numirea de Direcțiunea arhitectoréscă. În Bucuresci s'a înființat în anul 1833 două școle începétore, în mânăstirea Sf. Gheorghe-vechiu și în curtea bisericii Amza, pe lângă cele 3 existente de mai nainte în incinta mânăstirilor Colțea și Domnița Bălașa și în curtea bisericii Precupeți, dintre cari școla Domnița Bălașa aveă local mai încăpétor. În curtea bisericii Antim există școla bisericescă. Colegiul Sf. Sava cu internat a fost reparat și completat. S'a mai aflat în Bucuresci mai multe școli private, românesci, grecesci, franceze, unele cu internate, tóte așezate în case cu chirie (V. A. Urechia, G. Missail).

La Craiova s'a zidit de Guvern un colegiú în anul 1833. Din puținele școli sătesci private, cari aú vegetat în Muntenia înainte de 1831, nu mai găsim urmă după intrarea în vigóre a Regulamentului organic. În Moldova mai aflăm despre existența unei școle sătesci în anii 1835—1836 pe moșia Flămânda a Domnitorului Michail Șutu; în anul 1838 Hatmanul Anast. Bașota zidesce pe moșia lui o școlă pentru învățătura copiilor de țeraní, în anul 1839 Clucerul Fundătescu înființéază școla sătescă pe moșia Bozianí, și Logofétul Lupu Balș clădesce pe altă moșie, numită tot Boziení, o școlă-internat pentru 24 sármaní și orfaní (V. A. Urechia; A. Xenopol; I. Gabrilescu, *Pedagogia*; *Bulet. Instr. publ.*, II, 1868; *Analele parlamentare*).

În 6 capitale de județe ale Moldovei s'aú înființat în 1833 școli începétore, frecventate în anul 1835 de 487 băeți. La Iași gimnasiul Vasilian cu internat a fost așezat într'un local bun, la Trei-Erarchi; pentru Academia Michăilénă s'a cumpérat și adaptat în anul 1836 de la P. Casimir otelul Petersburg. În anul 1834 s'a deschis la Iași un internat pentru crescerea ficelor de dregétori ai Statului, conform cu prescripțiunile Regulamentului organic. Până la anul 1838 Eforia școlélor îngrijesce de cumpérarea a 10 case pentru școle (*Buletinul Min. Instrucț. publ.*, II, Buc. 1868; *Analele parlamentare*; V. A. Urechia).

În Muntenia până la anul 1838 se găsesce puține urme de școle sătesci, afară de pridvorul bisericii, unde se propune carte de către dascăjul orí preotul satului. În acel an se ordonă înființarea școlélor sătesci. Eforia școlélor a alcătuit un plan de școlă rurală, pe care l-a trimis ocârmuitorilor de județe; ei s'aú interesat puțin de zidirea de școli și aú procedat, ca și Eforia, în mod biurocratic, din acéstă causă statistica școlélor sătesci a lui P. Poenar, directorul școlélor, care a declarat că în anul 1838—1839 ar fi funcționat în Muntenia în mod regulat 1.975 școle sătesci, n'a fost exactă. Profesorul Jorj din Bucuresci, însărcinat în anul 1840 cu inspectarea școlélor sătesci din județul Ilfov,

a găsit funcționând în acel județ 56 școle, din cari numai 2 în stare mai bună; în unele sate copiii învățau în tinda casei învățătorului, în altele în case aflate în cea mai proustă stare; din cele 2 case de școlă mai bune numai una erà zidită după model; din tôte școlele din județe numai una aveà bănci. În anul 1841 tot revisorul Jorj a raportat că numai în puține sate s'a început zidirea de case pentru școle, dar într'un mod atât de rău, în cât acele case în nici un chip nu pot servi de școlă. În anul 1842, revisorul școlelor arată că în județul Ilfov aprópe 100 candidați țin în case private rele câte câți-và băeți. În mod analog se raportéză despre școlele din Prahova și Mehedinți. Școlele satesci n'au putut funcționa în tôte localitățile, pentru cari se numise învățători, din cauză că nu s'au făcut încăperi, că cele făcute n'au fost potrivite cu trebuința, că lipsiaù bănci, semi-cercuri, lemne de foc. În anul 1844 revisorul școlelor de Ilfov raportéză din nou despre starea ticălosă a localelor de școlă, mai tôte casele fiind nepotrivite în ceea ce privesce mărimea, forma, materialul, unele au început dejă a se dărîmă; în multe sate, în loc de a se clădi școle din nou, s'au cumpărat dărîmăturî de case de la sătenî și proprietari. Revisorul conchide că orî-ce meremet se va chibzui a se mai face acestor case va fi de prisos, afară de vre-o câte-và case, și acestea nu au mărimea potrivită. Noul așezămînt școlar legiuit de Bibescu în anul 1846, deși cuprinde prescripțiunî și asupra școlelor satesci, nu le aduce însă nici o îmbunătățire. În anul 1848 s'au închis școlele și tocmai în anul 1857 s'a ordonat repararea caselor școlelor. Dar școlele secundare au fost fórte poporate și clasele au adăpostit mai mulți școlari decât permiteà capacitatea lor (*Bulet. Min. Instr. publ.*; V. A. Urechîă).

În Moldova școlele satesci au fost înființate mai târziu; în mod excepțional, afară de cele 3 școle satesci create de particulari în anii 1838—1839, despre cari am vorbit mai sus, s'a mai deschis și de câte un alt proprietar școlă pe moșia lui; activitatea administrațiunii școlelor privesce mai mult școlele secundare și puținele școle primare urbane. Printr'un chrisov domnesc din anul 1840 s'au declarat de proprietate perpetuă a școlelor: palatul Academiei din Iași, institutul băeților pe lângă gimnasiu, casa școlei de fete, casa școlei de arte și meserii zidită din nou, o casă de școlă la Roman și alta la Bârlad. Dar o comisiune numită din obștesca Adunare, însărcinată cu cercetarea școlelor, constată că chiar în orașul Iași școlele primare se află în locale miserabile. Legea școlelor, promulgată de Grigorie Ghica Vodă în anul 1850, prescrie înființarea de 63 școle elementare de prin sate, câte una în fie-care ocol (plasă), în apropierea centrului celui

mai împoporat, nu s'aŭ luat însă măsuri pentru deschiderea lor imediată. De la anul 1853 se obligă arendașii moșiilor mănăstirești prin contractele arendării, ca să construască locale de școle; în anul 1854 unii proprietari particulari aŭ început a pregăti locale pentru școle sătești, dar mănăstirile aŭ mai întârziat. În anul 1857 administrațiunea centrală a școlilor a alcătuit un plan pentru școle sătești, prea luxos, în cât a trebuit să se simplifice în anul 1859. În fine în anul 1858 s'aŭ deschis în Moldova 8 școle sătești în locale potrivite, în anul 1859 aŭ funcționat deja 24 școle sătești, 20 în case proprii, 4 în case oferite de proprietari. Tot deodată s'aŭ construit case bune pentru școlile secundare, pentru școla reală din Galați, pentru gimnasiile din Botoșani și Bârlad, pentru seminariile din Huși, Roman și mănăstirea Némțu. În anul 1862 aŭ funcționat în Moldova 24 școle urbane de băeți, 25 de fete, cele mai multe așezate în case cu chirie și 64 școle sătești (A. Xenopol; V. A. Urechia; *Bulet. Minist. Instr. publ; Analele parlamentare*).

După unirea Principatelor s'a promulgat în anul 1864 prima lege asupra instrucțiunii pentru întreaga Românie; acea lege face instrucțiunea primară obligatorie și gratuită pentru copiii de 8 până la 12 ani; pune în sarcina comunelor localul școlei, mobilierul și încălzirea și prescrie ca fie-care comună urbană să aibă cel puțin o școală primară de băeți și una de fete, iar fie-care comună rurală cel puțin o școală mixtă, iar comunele rurale mai mari școală de fete deosebită de cea de băeți. Obligatoritatea învățămîntului primar a mai fost preserisă în anul 1866 de Constituțiune. Pe lângă acesta și legea comunală din anul 1864, care a conferit consiliilor comunale o mai mare autonomie și tot de odată o răspundere mai mare, a dat îndemnul ca în unele orașe să se începă cu construirea de case de școală; în comunele rurale însă a trebuit să treacă mult timp, pentru ca cel puțin o mică parte din locuitori să-și facă educațiunea politică, să-și dea sémă de datoriile ce sistemul reprezentativ impune cetățenilor. Chiar în orașul București localele școlilor primare aŭ mai rămas mult timp insalubre. În anul 1864—1865 s'aŭ construit în pripelă tómnă, asupra începerii cursurilor, câte-vă locale de școală din nuiele lipite cu lut, cu pari bătuți direct în pământ, fără prispe, une-orî cu acopereminte neisprăvite. În anul 1866, A. Treb. Laurian și A. Florian, însărcinați cu inspectarea școlilor din capitală, găsesc mai cu sémă cele 7 școle primare publice de fete așezate în locale nepotrivite, 6 din ele în case cu chirie neîncăpătore, într'o cameră îngustă aglomerate 100 fete.

În anul 1866, Ministrul Instrucțiunii publice C. A. Rosetti a adresat

primarilor comunelor rurale direct o circulară, redigată în acel limbajiu admirabil, care a caracterizat și corespondențele administrative ale lui C. A. Rosetti, explicându-le datoria ce aș, ca să clădească pentru școlă case bune, încăpătore, sănătose, uscate, la loc bun, neumed, nemlăștin, depărtat de cârciumă; o circulară analogă a trimis C. A. Rosetti proprietarilor și arendașilor de moșii și de păduri, rugându-i ca să ajute comunele la clădirea de școle sătesci, și o altă circulară severă prefectilor de județe, în care a blamat metoda biurocratică a administrațiunii lor, lipsa lor de inițiativă pentru construirea de locale de școle rurale. Aceste circulări aș avut un succes slab, câți-vă proprietari de moșii aș construit locale de școlă, consiliile comunale nu s'aș grăbit cu construirea lor, și multe consilii ale comunelor urbane aș rămas inactive, în câț C. A. Rosetti a făcut chiar primarului Bucurescilor o muștrare pentru amânarea clădirii de școle primare. Tocmai în anul 1875 s'a proiectat construirea de 2 școle primare în capitală, în strada Clementei, cari aș fost deschise în anul școlar 1877—1878.

Ca în multe alte țeri și la noi, cu introducerea obligativității instrucțiunii elementare, aș devenit casele școlilor insuficiente, în ceea ce privesce numărul și capacitatea lor. În anii 1866—1868, revisorii școlari și institutorii superiori s'aș plâns că lipsa de capacitate a școlilor urbane, că amânarea clădirii de școle urbane și rurale, opresce punerea în lucrare a obligativității învățămîntului primar. În Martie 1872 a apărut în *Monitorul Oficial* un raport al colegului nostru Gr. Ștefănescu asupra școlilor primare, din care reiese marea lipsă de locale școlare, mai ales în comunele rurale ale județelor Ilfov, Dâmbovița, Râmnicul-Sărat, Tutova, în cel din urmă județ din cauza sărăciei comunelor. Igiena, inimica cea mai mare a ignoranței, salută obligativitatea instrucțiunii ca un progres cultural, care va contribui la înălțarea nivelului igienic al populațiunii și regretă că nici până astăzi această obligativitate n'a putut deveni reală, generală.

Principiul obligativității instrucțiunii nu este nou, ea a fost reclamată deja de legislatorii și filosofi anticității. La Eleni supravegherea învățămîntului intră în atribuțiunile Areopagului, care luă măsuri contra părinților neîngrijitori de instrucțiunea fiilor lor. În Roma veche s'aș înființat în secolul II școle bisericesci, catehetice, cu obligațiunea pentru toți creștinii a le frecventă; această generalizare a instrucțiunii religioase n'a reușit, precum n'aș reușit încercările regelui Francilor Carol-cel-Mare de a face obligatorie învățarea de carte, nici cele analoge ale reformatoșilor din secolul XVI. În Prusia învățămîntul primar devine obligatoriu în prima jumătate a secolului XIX

și abia în a doua jumătate a acestui secol se face treptat în toate statele germane învățământul primar obligatoriu. În Franța s'a legiuit în anul 1882, că frecventarea școlii primare este obligatorie pentru toți copiii în vârstă de 6—13 ani, această prescripțiune a fost însă numai treptat îndeplinită prin comunele rurale.

În România găsim la Iași deja în anul 1749 un fel de obligativitate a instrucțiunii elementare și religioase; Mitropolitul Moldovei Nichifor scrie la protopopi, ca să facă catagrafia de copiii prostimei de la 3 ani în sus, să meargă să învețe carte la Sf. Nicolae, la Sf. Vineri și la Sf. Sava; pentru copiii de mazăli, de neguțători și de alte bresle de cinste, obligativitatea va fi de 9 ani (de la 3—12 ani), pentru feciorii de preoți de 17 ani, adică de la vârsta de 3 până la 20 de ani. Am arătat mai sus, că obligativitatea învățământului primar a fost la noi prescrisă de legea instrucțiunii publice din anul 1864 și de Constituțiune în anul 1866 (V. A. Urechia, *Istoria școlilor*, I, București 1892. I. S. Floru, *Educ. și instrucț. la Eleni*, București 1892. H. Weimer, *Geschichte der Pädagogik*, Leipzig 1902).

La întrebarea, cari sunt cauzele cari împiedică frecventarea școlii sătesci, ne răspunde C. Dimitrescu-Iași în *Revista pedagogică* din anul 1891, că aceste cauze sunt: ignoranța părinților, nepăsarea lor; réua voință pentru școlă din partea celor, cari ar fi chemați să se intereseze de viitorul școlii din sat; sărăcia părinților, cari pe alocuri nu au cu ce să îmbrace copilul și cu ce să-i cumpere cărți pentru a-l trimite la școlă; aiurea școlă este prea departe de cătun, în cât trimiterea la școlă, mai cu seamă pe vreme rea, devine imposibilă; în fine, țeranul are nevoie de copilul ce-vă mai răsărit pentru munca câmpului.

Cauza principală, pentru care nu se poate tot-deauna procedea cu totă asprimea legii contra părinților, cari nu-și trimit copiii la școlă, este lipsa de capacitate a localului ei pentru toți copiii în vârstă de școlă; această cauză va fi în parte înlăturată prin noul program al școlii rurale cu două serii de școlari, din cari fie-care urmază școlă numai câte o jumătate de.

Am arătat mai sus că, deși de la anul 1836 înainte au apărut în literatura germană și francesă câte-vă scrieri de Igiene școlară, s'au studiat numai de la anul 1862 într'un mod mai exact calitățile ce trebuie să însușescă localele școlilor, că numai d'atunci înainte s'au precizat diferitele dimensiuni ce trebuie să posedă acele locale, precum și modul de iluminare, de aerare, de încălzire al lor. În România cel dintâiu care a recomandat ore-care regule igienice de observat la

construirea de locale de școală a fost A. Fētu în *Proiectul de organizare a poliției sanitare în România*, Iași 1863; în anul 1868 a apărut o lucrare oficială, ca călăuză pentru clădirea de școle rurale: *Localele de școle sătești*, text de V. A. Urechiă, planurile delinuate de arhitectul Burelli, Bucuresci 1868; executarea acestor planuri cerea însă cheltueli peste mijlocele foarte modeste ale comunelor rurale, și de aceea ele n'aũ adus folosul așteptat. În anul 1870, I. Felix a scris câte-vă articole despre Igiena școlară și despre salubritatea clădirilor școlare în *Fóia societății pentru învățatura poporului român*. În Bucuresci, Consiliul de igienă, cu ocaziunea inspecțiunilor periodice ale școlerelor, a stăruit mai ales asupra capacității lor, asupra iluminării și aerării lor suficiente, pentru ca să se satisfacă, în limitele posibilității, cerințele elementare de igienă în casele luate cu chirie, în care mulți ani aũ rămas instalate cele mai multe dintre școlele primare (I. Felix, *Rapórtelc generale asupra serviciului sanitar al orașului Bucuresci pe anii 1868—1891*). În anul 1873 a publicat colegul nostru Gr. Ștefănescu o mică scriere: *Considerațiuni asupra instrucțiunii publice și private în România*, în care arată condițiunile pe cari trebuie să le însușescă casa de școală. Ne vom mai ocupa de această lucrare în capitolul despre mobilierul școlei. În anul 1881 aũ apărut două scrieri bune, în cari se explică influența vătămătoare asupra sănătății copiilor a sălilor de clasă insalubre, neîncăpătoare, întunecóse, neaerate: *Igiena orașului Bucuresci* de V. Bianu, Bucuresci 1881 și *Maternologia* de I. C. Drăgescu, Constanța 1881. Unele tratate române de pedagogie se ocupă și de igiena școlară, mai ales cartea *Educațiunea și Instrucțiunea* de G. Munteanu și P. Solomon, Blașiũ 1874, expune bine igiena localului școlei.

În anul 1884, Sp. C. Haret, Inspector general al școlerelor, în raportul general anual asupra învățămîntului, constată că încă nu s'aũ format locale în conformitate cu legea instrucțiunii din anul 1864, că multe școle, nu numai cele rurale, ci și școlele urbane, primare și secundare, mai sunt instalate în locale cari amenință sănătatea școlerilor, că se ține școla prin ruine strîmte, umede, întunecóse, infecte; că în unele internate în dormitoare paturile sunt așezate pe două rânduri, unele peste altele, din lipsa de loc, că nici un internat n'are local de băi, că a început dejă o mișcare pentru îndreptarea acestor neajunsuri, care mișcare trebuie să fie dirigiată și încuragiată de Ministerul Instrucțiunii; că acest Minister a luat măsuri pentru construirea mai multor locale de licee și seminare, că mai multe comune urbane aũ zidit dejă școle, că unele județe urméză aceeași impulsione, în spe-

cial județul Iași, că și unii particulari fundează școle, că a mai rămas însă foarte mult de făcut. Sp. C. Haret propune Ministerului, ca să recomande planuri de școle bine studiate, potrivite cu mijlocele comunelor și cu regiunea, ca Ministerul să înlesnească comunelor împrumuturi la Cassa de depuneri, sau să contracteze singur un mare împrumut pentru comunele și județele, cari ar fi obligate să înscrie în bugetul lor anuitățile.

În anul școlar 1885—1886, statistica învățământului public primar urban și rural, alcătuită de inspectorii școlari V. Pallade și St. Michăilescu, arată iar o mică îmbunătățire; pentru a treia parte din totalul școlilor existaū dejă locale de paiantă, de grindii și de zid, clădite cam cu îngrijire, cu încăperi suficiente pentru școlă și pentru învățători, din cari însă unele nu oferiaū capacitatea cubică trebuitoare pentru satisfacerea cerințelor igienei, mai ales în vederea unei populațiuni mai mari a acelor școle; două treimi din ele erau locale construite de vălătuci și de nuiiele; din totalul de 2.575 case de școlă erau 549 închiriate de comună și 140 oferite comunelor de particulari pe timp determinat. Cu înmulțirea înscrierilor de școlari aceste locale aū devenit cu totul neîncăpătoare și multe din casele de nuiiele și de vălătuci, construite în pripă, cădeaū în ruină ca și altele luate cu chirie; mare parte din ele erau insuficient iluminate, rău îngrijite, cu pereții străpunși de umeđelă, cu lutul pe jos covățit, neîncăldite de ajuns în timpul erniī, dispuse cele mai multe ori cu ușile de-adreptul în bătaia vîntului și a frigului, de aspect desgustător, adevărate cuiburi de infecțiune. Multe locale de zid construite în anii mai din urmă aū fost rău clădite, cu cărămidă insuficient arsă, cu var prost, ele aū fost mai străbătute de umeđelă decăt casele de vălătuci și de nuiiele, în județul Némțu unele școle din lemn intraseră dejă în putređire. Sălile de clasă aū fost în general prea mici în raport cu numărul copiilor în etate de școlă; aū făcut excepțiune școlele din Dobrogea construite din nou, cu locale mai mari, mai bine întreținute.

În luna Martie 1886, Ministrul Instrucțiunii D. Sturdza a supus Corpurilor legiuitoare un proiect de lege privitor la clădirile școlare; expunerea de motive la acel proiect conține date importante, cari ilustrază starea rea a localelor școlare; din cauze politice acel proiect n'a devenit lege, Camera a votat însă un credit de 22 milioane lei pentru construcțiuni școlare.

La 25 Septemvrie 1887, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii publice D. Sturdza a trimis primarilor urbani și prefecților de județe o circulară, în care resumă totă partea igienei școlare care privesce casa

și mobilierul școlii; Ministrul le dăce că sunt spăimântătoare constatările ce face, consultând datele statistice de curând reunite la Minister; că sunt 23 ani de când legea instrucțiunii este în vigoare și cu toate acestea prea puține comune urbane posedă locale sistematice pentru școlile lor, despre comunele rurale nici nu este de vorbit. Ministrul explică că se cere curte spațioasă, în clasă spațiu suficient și lumină, o clasă de 50 copii reclamă suprafața de 62,5 metri pătrați, volumul de 250 metri cubi, la noi însă realitatea lucrurilor este nemăsurat mai rea decât poate cine-vă să-și închipuască. Circulara dă exemple săli de clasă încăpătoare numai de 8—17 copii cari conțin 40—60 școlari, arată că de câți-vă ani unele comune urbane au început a vedea răul și au căutat să-l remedieze, că au rămas însă multe clase unde pe fie-care metru pătrat șed câte 3 copii, unde lumina este rău distribuită, de ore-ce ferestrele sunt mici, rău așezate și de multe ori dau în coridore sau în curți înguste, că cele mai multe școle au latrine infecte și că lipsesc curți de recreațiune; că pentru școlile rurale situațiunea este și mai rea, cele mai multe din ele se compun dintr'o singură cameră de câte 15—25 metri pătrați, cu o înălțime de tavan de 2,20 metri, și dacă n'ar fi găurile în pereți prin cari vîntul trece, copiii s'ar asfixia. Băncile sunt primitive și nici acestea nu sunt de ajuns: copiii staă pe ferestră, pe treptele catedrei, pe jos, neavînd loc în bănci. Reparațiunile localului sunt neglijate, întârđiate pînă după începearea școlii. Circulara conchide în cererea ca comunele să construască școle, ca să înceteze sistemul închirierii pentru școle de case particulare, adesea-ori aflate în ruină și arată că din 304 școle primare urbane numai 157 sunt proprietatea comunei, 5 proprietatea Statului, 3 a județului, 139 închiriate.

Pe timpul acesta, mare parte din comunele de pe Domeniul Coronei posedău dejă școle excelente, încăpătoare, zidite de Administrațiunea Domeniului cu soliditate și după planuri bine chibzuite, potrivite cu localitatea, bine mobilate, înzestrate cu ateliere de lucru manual și de mici industrii și cu terenurile și materialul necesar pentru învățămîntul agricol și orticol; de atunci școlile rurale de pe Domeniul Coronei au mai fost îmulțite și perfecționate, ast-fel ele servesc de model de instituțiunii școlare.

Tot în anul 1887, Sp. C. Haret, atunci Secretar general al Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii, a alcătuit un proiect de regulament pentru construcțiunea localelor de școlă primară urbană și rurală, care a fost publicat atît în revista *George Lazăr*, precum și în broșurii (Sp. C. Haret, *Localele de școle primare, propunerii, regulii și con-*

silii pentru clădirea și dotarea lor, Bârlad, 1889). Acest proiect constituie o lucrare modernă, de acord perfect cu cerințele igienei școlare din timpul când proiectul a fost scris, și astăzi am avut puțin de schimbat din prescripțiunile propuse. Vom supune acel proiect la comparațiune cu lucrările și regulamentele analoage străine și cu cerințele de astăzi ale igienei școlare.

Proiectul cere ca din terenul ocupat de școală să revie pentru fiecare școlar din suprafața totală cel puțin 15 metri pătrați în comunele rurale, 10 metri pătrați în cele urbane, ca terenul întreg să nu fie mai mic de 800 metri pătrați, ca toate școlile să aibă curți de recreațiune descoperite, regulate, prunduite și bine nisipate, ca unde mijlocele ar permite să se înființeze și șoprone acoperite pentru recreațiune în zilele ploioase. Este folositor ca cel puțin pentru viitor să se ceară un teren cât de larg pentru școală, cu toate că în străinătate unele programe pentru construcțiunile școlare alcătuite de comisiuni științifice competente, unele regulamente astăzi în vigoare, conțin prescripțiuni mai modeste. Pentru curte cu locuri pentru jocuri este prescris ca minimum, în cele mai multe cantone ale Elveției, de la anul 1878 încôce, 8 metri pătrați de școlar; în Franța, de la anul 1882, 3 metri pătrați; în Norvegia, de la anul 1886, 3 metri pătrați; în Prusia, din anul 1895, 3 metri pătrați, afară de orașe mari, unde se admite 1,5 metri pătrați; în cantonul Geneva, din anul 1898, 4 metri pătrați; în Anglia 2,8 metri pătrați. Este însă de observat că în orașele mari ale Mării Britanii se imităză deja inovațiunea americană, de a se întrebuiți ca loc de recreațiune podul neacoperit, platformul caselor școlii, adaptat pentru acest scop. G. Bogdan în cartea: *Sănătatea și creșterea copiilor școlari*, Iași 1895, recomandă ca teren total al școlii 10 metri pătrați de copil, ca minimum terenului total 500 metri pătrați, dar pentru internate câte 20 metri pătrați de școlar. Regulamentul român pentru construirea localelor de școle primare urbane și rurale din anul 1893 prescrie pentru fiecare școlar câte 7 metri pătrați din terenul total al școlii. Instrucțiunile Belgiene pentru internate cer terenul foarte întins de 80 metri pătrați de elev.

Proiectul conține prescripțiuni amănunțite despre modul de construcțiune a casei de școală, despre fundațiuni, ziduri, material, după diferitele regiuni și după mijlocele comune, și nu uită a ordona ca la clădirile de cărămidă sau de piatră, fața superioară a soclului să se izoleze de zidăria pereților prin un strat de 3 centimetri grosime de mortar de ciment sau de asfalt, ca această izolare să se facă pentru toți pereții fără deosebire, ca să fie continuă și pe totă lățimea teme-

liilor, ca remediū preventiv contra umidității. Acastă măsură importantă s'a prescriș la noi mai întâiū în capitală, pentru tóte clădirile fără deosebire, prin Regulamentul asupra salubrității construcțiilor și locuințelor din anul 1878, de unde a fost adoptat și de administrațiunile mai multor altor orașe, și de la anul 1892 înainte ea a fost treptat introdusă în acele regulamente de construcțiuni ale urbelor, cari până atunci încă nu o adoptaseră. Stratul izolator este prescriș la construcțiunile școlare în Prusia de la anul 1884, în unele cantóne ale Elveției de la anul 1888, în Saxonia de la 1873, dar numai în casul când terenul este umed. În Austria stratul izolator nu este prescriș și numai recomandat.

Pentru sălile de clasă prescrie proiectul Haret, ca numărul locurilor dintr'o clasă să nu trecă nici odată peste 80 în comunele rurale și peste 70 în cele urbane. Aceste numere sunt mari din punctul de vedere pedagogic, dar considerațiunile financiare silesc administrațiunile școlare din multe state, ca să admită aceste numere ca limite maxime. În ceea ce privesce Igiena, mărimea sălilor este subordonată numărului elevilor; în deobște astăđi nu se mai construiesc săli vaste de clasă cum se cerea în trecut, din cauză că copiii nu ved bine din depărtare prea mare ceea ce s'a scris pe tablă, și rađele directe de lumină nu trec până la extremitatea unei săli prea late. Astăđi cele mai multe instrucțiuni asupra clădirii școlelor stabilesc ca maximum al lungimii sălilor de clasă 9 metri, fiind-că într'o depărtare mai mare copiii nu pot vedé bine chiar literele gróse, înalte de 4 centimetri, scrise pe tablă; asemenea lățimea cea mai mare admisibilă a sălii de clasă este de 5,5 metri până la 6 metri, căci la lățime mai mare, nu sunt de ajuns luminate și ventilate locurile din partea opusă de ferestre. Proiectul Haret mai admite lățimea clasei până la 7 metri, conform cu vederile din acel timp, cu prescripțiunile în vigóre în anul 1887 în Franța, Germania, Austria, Elveția, dar modificate aprópe de finele secolului XIX. În Franța mai predominesc sălile de clasă pătrate, cu lungime și lățime egală, și se înlocuiesc treptat cu săli în cari lungimea și lățimea se află în raport de 9 : 8, de vreme ce în Germania, Austria, Elveția, Italia se admite raportul de 3 : 2 și de 4 : 3.

Ca minimum înălțimii tavanului prescrie proiectul Haret 4 metri, ordinul circular din 1903 prescrie 3 m. 80, regulamentul belgian din anul 1892 prescrie 4,5 metri, cel al cantonului Berna din anul 1901 prescrie 3—4 metri. Tavanurile mai înalte de 4 metri nu sunt necesare.

Pentru calcularea întinderii claselor, proiectul iea de basă 1 până la 1,25 metri pătrați de suprafață pentru fie-care elev; circulara mini-

strului Dim. Sturdza din anul 1887, menționată mai sus, prescrie tot 1,25 metri de școlar, pentru școlile rurale, ordinul circular al Ministrului Sp. Haret din 1903 prescrie 0 m. 80 ca minimum, o ordonanță ministerială din Prusia din anul 1888 prescrie ca minimum pentru fie-care școlar 1 metru pătrat, ca și regulamentul cantonului Berna din anul 1901. Ca spațiu orî capacitate a clasei prescrie proiectul Haret din 1887 pentru fie-care elev 4 metri cubi, circulara Ministrului Sturdza, din 1887, 5 metri cubi, circulara Ministrului Haret din 1903 pentru școlile rurale minimum de 3 m. cubi, cele mai multe regulamente străine cer de școlar 4—5 metri cubi. Aceste prescripțiuni sunt basate pe teoria lui Max von Pettenkofer, despre limita admisibilă de cel mult 1 la 1.000 de acid carbonic în atmosfera școlei, ele sunt dar numai atunci eficace, când pe lângă cubajul suficient și ventilațiunea este bine regulată.

Prescripțiunile din proiectul de regulament al lui Haret asupra iluminării claselor sunt bine chibzuite, ele cer saŭ iluminarea unilaterală, cu ferestre la stînga elevului, saŭ bilaterală, din drépta și din stînga, oprind iluminarea dinainte, din napoi, orî de sus prin tavan, hotărăsc ca suprafața de lumină a ferestrelor unei clase să fie egală cu cel puțin a cincia parte din suprafața totală a parchetului clasei; ca ferestrele să fie înalte până la tavan, ca pervazurile ferestrelor, ca spațiurile pline dintre ferestre, să fie cât de mici; ca ferestrele să fie depărtate cu cel puțin 8 metri de orî-ce împrejmuire orî clădire; ca ferestrele să fie drepte, nu cu marginea superióră semi-circulară, și ca partea superióră a ferestrelor să se pótă deschide în sensul orizontal, simultaneŭ atît cele din afară precum și cele din năuntru, printr'un mecanism special. Prescripțiunile mai vechi asupra localelor școlilor primare se ocupă puțin de mărimea ferestrelor și de cantitatea luminii. Astăđi marea majoritate a igieniștilor și pedagogilor admit iluminarea unilaterală și bilaterală, din stînga orî din stînga și tot de-odată din drépta, însă fără oblónele recomandate de E. Trélat pentru ferestrele din drépta. Pentru suprafața minimală a ferestrelor, a proporțiunii între suma gémurilor și între suprafața pardoselei clasei, prescripțiunile străine variază între 1: 4 până la 1: 6, în practică însă multe școle sunt încă departe de a îndeplini acéstă condițiune; în Germania s'au găsit între anii 1893 și 1900 numeróse școle, unde acéstă proporțiune eră numai de 1: 11, chiar de 1: 14 (L. Burgerstein, A. Netolitzky). Stabilirea mărimii minimale a ferestrelor în raport cu parchetul nu mai satisface astăđi pe toți igieniștii, mai ales pe cei speciali în fiziologia și patologia organelor vederii. Dejá în anul 1882 comisiunea francesă de Igienă școlară a propus ca măsura minimală de lumină nece-

sară școlarului, ca el, de la locul cel mai puțin luminat din clasă, să mai vadă cerul prin 30 centimetri din înălțimea ferestrei. Regulamentul școlar al orașului Geneva din anul 1898 prescrie, ca ferestrele școlii să fie ast-fel depărtate de casele vecine, ca de la locul școlarului cel mai depărtat de ferestră, să se mai vadă cerul prin cel puțin 30 centimetri din partea superioară a ferestrei și ca suma gémurilor ferestrei să fie egală cu cel puțin a patra parte a parchetului clasei. În practică aceste condițiuni nu se vor pute tot-deauna îndeplini în orașe, dar nu trebuie să construim școlile urbane în fața stradei, ci cu mai mulți metri înapoi, pentru ca catul de jos să nu fie expus să pėrdă lumina directă a sórelui, din cauza clădirilor înalte ce se pot zidi în partea opusă a stradei. Din această cauză prescrie noul regulament școlar al cantonului Berna din anul 1901, ca la clădirile libere, la cari lumina nu este interceptată prin edificii aflate în fața lor, mărimea ferestrelor să fie egală cu a 6-a parte a suprafeței parchetului, iar în școlile cari au în fața lor, în partea opusă a stradei oră a curții, alte clădiri, mărimea ferestrelor să fie egală cu a 4-a parte a parchetului. În ceea ce privește perderea însemnată de lumină din cauza pervazurilor de lemn solide și largi, precum le cer ferestrele mari, s'a început în străinătate întrebuițarea mai frecuentă a pervazurilor de fer văpsite alb, cari se pot face subțiri, fără ca să pėrdă din soliditate.

Prescripțiunile despre orientarea clădirii școlare sunt în mare parte academice, subordonate condițiunilor fórte variate, și proiectul Haret prevede că situațiunea clădirii pe teren, atárnând de la împrejurări locale, rămâne a se determina pentru fie-care cas deosebit. Cu tóte acestea, în instrucțiunile anexate proiectului de regulament, se recomandă ca ferestrele claselor să deă de preferință spre Sud-Est, să se evite bătaia crivățului de Nord-Est, iar acolo unde se destină sala specială pentru desemn, ea póte fi expusă spre Nord. Ne unim cu aceste reguli și nu admitem dispozițiunea propusă dejă de C. Reclam în anul 1880, de E. Trélat în anul 1882 și mai susținută astăđi de unii igienisti și oftalmologi, ca clasele să aibă ferestrele dirijate spre Nord, fiind-că atunci n'au trebuință de storuri, de transparente și școlarii nu sunt supėrați de excesul de lumină. Fr. Erismann recomandă orientarea spre Nord-Est, Nord, Nord-Vest (*Correspondenzblatt f. Schweizer Aerzte*, 13, 1901. *Monatschrift für Gesundheitspflege*, XX, Wien 1902). G. Bogdan este de părere ca, pentru clima României să se evite Sudul și Sud-Vestul, cari daú mare căldură vara și să se prefere Estul și Nord-Estul, pentru a avé sórele înainte ca elevii să intre în clasă, dacă însă lumina este bilaterală, să se pue axa școlii în direcțiunea

de la Nord spre Sud (G. Bogdan, *Sănătatea și creșterea copiilor școlari*, Iași 1895). Noi credem că copiii, mai ales cei din clasele începătoare, au trebuință indispensabilă de rașele solare, că ematosa lor suferă, dacă clasa nu vede lumina soarelui în cantitate de ajuns, și de aceea nu admitem orientarea spre Nord, Nord-Est ori Nord-Vest. Instrucțiunile cari însoțesc proiectul de regulament din 1887 cer ca storurile, transparentele, să se închidă de jos în sus, în loc de a se lăsa de sus în jos.

Pentru ventilarea claselor proiectul și instrucțiunile cari-l însoțesc înlătură cu drept cuvânt aparatele ventilatoare complicate și costisitoare, prescrie înainte de toate întrebuintarea largă a ferestrelor și ușilor, mai ales deschiderea în mod orizontal a părții de sus a ferestrelor, cari pot rămâne în continuu deschise, apoi deschiderea ferestrelor întregi și a ușilor în timpul recreațiunii, când copiii trebuie să iese toți din clasă pentru 10 minute. Deși erna prin deschiderea ferestrelor în cele 10 minute de recreațiune, aerul din clasă va perde parte din căldură, această scădere a temperaturii nu poate deveni vătămătoare, căci afară de soba și zidurile din clasa încălzită au acumulat o cantitate de căldură. Instrucțiunile proiectate de Sp. C. Haret mai recomandă alte aparate ventilatoare, întrebuintate la noi și în spitale, în efectul lor însă inferioare ferestrelor: canale în zidul spre stradă sau spre curte, înzestrate cu capac, pentru intrarea aerului curat, iar pentru eșirea aerului stricat instrucțiunile recomandă scoterea lui printr'un mic canal, tot cu capac, deschis în coș. În unele școle din Germania și Austria canalele pentru intrarea aerului curat nu se deschid în clasă imediat după ce au străpuns zidul, ci în timpul ernii aerul curat este prin acele canale condus în spațiul dintre sobă și mantaua ori paravanul care înconjură soba, și în care spațiu aerul este puțin încălzit înainte de a se împrăști în clasă, iar pentru ca să se înlesnesc aspirațiunea ori extracțiunea aerului stricat prin coș, unele regulamente școlare prescriu ca în interiorul coșului să ardă o lampă de petrol ori o gură de gaz luminător în timpul verii, când coșul nu este în alt mod încălzit.

În Germania cestiunea ventilațiunii a fost studiată de curând, la Congresul societății germane de Igienă publică, ținut la Rostock în 1901; s'a constatat că, cu toate că la Universitatea politehnică din Charlottenburg se înființase o catedră specială pentru studiul aparatelor de ventilare și de încălzire, această ramură a Igienei nu progresază, că nu se mai fac în școle, spitale, locale de adunări constatări ale gradului de reînnoirea aerului, ale efectului ventilațiunii, a cantității de acid carbonic în atmosferă, ceea ce este vătămător mai ales

pentru copii și s'a conchis că Statul este dator să prescrie gradul minimal de înprospătarea aerului în școle și în alte locale în cari se adună multe persoane, că societatea de Igienă este chemată să povățuiească masele poporului asupra necesității ventilării. Noi credem că acest din urmă scop se poate lesne împlini, când însuși copilul vede în școlă executarea procedurilor simple de ventilare, deschiderea regulată a ferestrelor și ușilor, și când se explică școlarilor scopul acestor măsuri.

În ceea ce privește temperatura atmosferei din clasă, proiectul Haret cere 14° — 16° , ceea ce cer și astăzi instrucțiunile engleze, belgiene și franceze; temperatura de 16° este suficientă, fiind-că copiii mai ridică temperatura cu corpul lor, dar pentru grădinile de copii putem să mai adăugăm 2 grade. A. Fétu a recomandat în anul 1863 temperatura de 15° R., G. Bogdan, în anul 1895, 15° — 17° , regulamentele elvețiane astăzi în vigoare prescriu 15° — 17° C., cele ale regatului Württemberg 16° — 20° , cele ale Prusiei cer cel puțin 15° C la parchet, cel mult 19° C la înălțimea capului învățătorului.

Instrucțiunile cari însoțesc proiectul în cestiu ne explică greutățile economice cari se opun la noi încălzirii centrale a școlilor cu vaporii, cu apă ferbinte, cu apă caldă ori cu aer cald, greutăți cari dispar în orașele mari din alte țări ca Berlin, Hamburg, München, Viena, unde școlile primare sunt instalate în edificii vaste cu numeroase clase divisionare, unde o singură școlă primară are adesea-ori până la 20 și 24 săli de clasă sub conducerea unui singur director. Deși în anul 1896 în 18 orașe germane sobele școlilor au fost încălzite cu gaz luminător, procedare care la noi ar fi prea scumpă. Instrucțiunile Haret lasă administrațiunile locale să aleagă între sobele de cărămidă, de faianță, de oile, de fer Meidinger. Instrucțiunile reproduc arătarea greșită, care se mai găsește și astăzi în unele tratate nouă de Igienă, că sobele ordinare de fer, când se înfierbintă, devin permeabile pentru oxidul de carbon care se formază la arderea combustibilelor și strică atmosfera clasei; dar pentru ca acel gaz să trecă prin porii pereților sobei, el ar trebui să fie supus la o presiune forte, care lipsesce, drumul spre coș fiind deschis, și nu există nici un motiv, ca chiar o mică parte a gazelor toxice născute în sobă să trecă prin pereții ei întregi, necrepați. Roșirea sobei de fer se oprește lesne, dacă ea se îmbracă pe din năuntru cu un strat subțire de lut. Trebuie să observ însă, că sobele cari se fabrică și se vînd la noi în țară ca sobe Meidinger nu merită această denumire. Adevărata sobă H. Meidinger, inventată în anul 1869, ca și soba francesă mai veche a lui Pécelet, cu înveliș dublu,

construită pentru prima oră în anul 1842, servă de odată pentru încălzire și pentru ventilare, aerul curat din afară trece printr'un canal așezat de desubtul parchetului și intră în spațiul dintre sobă și mantaua, paravanul, care o înconjoară; dacă acest canal de aer nu se curăță adesea ori, el devine un deposit de praf pe care îl aduce în clasă, și asemenea aparate nu ne procură dar nici odată aer de același grad de curățenie, ca acela care intră prin ferestrele deschise. Mai toate sobele de fer usucă aerul prea tare, prin încălzirea lui prea repede, de aceea este necesar ca să se puie de-asupra sobei un vas larg, deschis, umplut cu apă, care evaporând opresce uscarea excesivă a atmosferei. În Franța instrucțiunile din anul 1882 pentru școlile primare și grădinile de copii prescriu: fie-care sobă va avea un rezervoriu de apă cu suprafața de evaporare. În București până la anul 1890, toate edificiile școlare nouă au fost înzestrate cu sobe Meidinger și cu rezervorii deschise de apă de-asupra sobei, și Consiliul de Igienă a elaborat nisce instrucțiuni asupra îngrijirii acelor sobe (I. Felix, *Rapórttele generale asupra serviciului sanitar al orașului București pe anii 1890 și 1891*). Se înțelege că proiectul se ocupă și de apa de băut.

Proiectul de regulament al lui Haret dă latrinelor importanța ce ele merită din punctul de vedere al Igienei, în instrucții se accentuează și însemnătatea lor ca mijloc educativ, deprindându-se copiii cu curățenia. Pentru orașe cu servicii centrale de distribuirea de apă prin strade, curți și case, proiectul recomandă water-closete, pentru alte comune, earth-closete, butoie ori cutii metalice, transportabile, în loc de hasnă, în cari excrementele sunt amestecate cu pământ uscat și pulverizat, care le desodoréză. Acest sistem este astăzi părăsit, mecanismul se strică lesne, și hasnaua transportabilă reclamă golirea dêsă, din cauză că marea cantitate de pământ măresce volumul excrementelor. Asupra pozițiunii de luat în latrine, asupra alegerii între scaun și latrină fără scaun, cu o mică ridicătură pe care copilul pune picioarele, opiniunile pedagogilor și igieniștilor sunt divergente. Scaunul este de preferat acolo, unde copiii s'au desprins dejă acasă cu ast-fel de latrine și s'au obișnuit să le țină curate. Am vădut în școlile primare din Olanda, Belgia, Elveția, latrine cu scaun întreținute foarte curat. Se înțelege de la sine, că latrina trebuie să fie de ajuns iluminată. Latrinele sunt partea cea mai slabă a clădirilor noastre școlare, dar și în altă parte ici-colo starea lor mai lasă de dorit; în anul 1896 s'au mai găsit în multe comune germane școle fără latrine, altele cu câte o singură latrină pentru copiii de ambele sexe și pentru învățătorii. (L. Burgerstein, A. Neltolitzky).

Instrucțiunile mai recomandă o inovațiune, care merită să fie introdusă în mod general: aparate pentru spălat mâinile (lavabouri), cari se pot așeza în vestiar.

Proiectul de regulament, pe care l'am comparat cu alte lucrări străine analoge, este completat prin trei proiecte de legi financiare, unul asupra unui împrumut de 15 milioane lei în rentă, plățibili de către comune, pentru clădirea de locale de școle primare, al doilea pentru un împrumut de 5 milioane lei, din cari să se acorde ajutoare comunelor lipsite de mijloace pentru clădirea de locale de școle primare, și al treilea pentru a procura comunelor gratuit din pădurile statului lemnia necesară pentru construirea de case de școle primare.

În anii 1888—1891 medicul general A. Fotino, ca membru al Consiliului sanitar superior, a inspectat școlile din mai multe județe și le-a descris cum urmază: În școlile sătesci ferestre mici, fixe și apoi lipite cu hârtie cu multă îngrijire, tavanul până la capul dascălului, pereții acoperiți de un strat gros de pulbere, gunoiul nu se scote din școlă decât la zile mari, o doniță ori o găletă cu apă în care bălăcesc toți copiii. Școlile primare urbane, deși ca locale ar prezintă ce-vă, dar gospodăria lor interioară este ast-fel dispusă, că cele mai bune camere sau sunt afectate ca locuințe personalului didactic al școlii, sau ca cancelarie, și în unele locuri am observat și improvisațiuni de salon de primire; curățenia pretutindenea neglijată, nicăeri nu există un sistem de ventilațiune, copiii beau apă toți din același vas neacoperit. În unele județe medicii de județ și de oraș nu se ocupă de igiena școlară. În afară de aceste neajunsuri, aglomerațiunea este foarte mare, și prin școlile pe unde am intrat pe la sfârșitul orelor de curs, aerul era cu desăvârșire irespirabil. Copiii n'au căldură erna și vara nici apă de băut.

În anul 1891, colegul nostru P. Poni, atunci Ministru al Cultelor și al Instrucțiunii, a făcut o încercare neisbutită de a modifica legea instrucțiunii; el proiectase stabilirea mijloacelor, prin cari statul ar pute veni în ajutorul comunelor, mai ales celor rurale, pentru a le înlesni găsirea capitalurilor necesare pentru construirea localelor școlare.

La 1893, fiind Ministru al Cultelor și al Instrucțiunii publice Take Ionescu, s'a promulgat legea asupra învățămîntului primar și normal primar; ea hotărăse că comunele vor zidi localele necesare școlilor primare, după regulamentul elaborat de Ministerul Instrucțiunii și după planurile aprobate, le vor mobilă și înzestră cu materialul didactic, conform regulilor, planurilor și listelor ce se vor stabili de Minister; că comunele urbane vor construi și transformă aceste locale treptat și

în termen maximum de 15 ani de la promulgarea legii, că pentru acoperirea acestor cheltueli, comunele urbane sunt în drept a se împrumută; că consiliile generale din fie-care județ sunt însărcinate cu construirea și transformarea localelor de școală din comunele rurale, precum și cu mobilarea și înzestrarea lor, ca în 15 ani toate școlile rurale din județe să fie isprăvite, că pentru acoperirea cheltuelilor, consiliile județene vor pute contracta împrumuturi, a căror anuitate se va înscrie din oficiu în bugetul lor.

Pe baza acestei legi s'a decretat în anul 1893 Regulamentul pentru construcțiunea localelor de școle primare urbane și rurale, care regulament, deși nu este în toate părțile atât de amănunțit ca proiectul și instrucțiunile alcătuite de Sp. C. Haret în anul 1889, conține numeroase prescripțiuni aproape identice cu cele din proiectul Haret, despre care am vorbit mai sus. Regulamentul din 1893 cere însă pentru terenul întreg al școlii 7 metri pătrați de școlar, pentru ferestre suprafața gémurilor egală cu $\frac{1}{6}$ parte a pardoselii, prescrie ca în strade strimte clădirea școlii să fie retrasă cu cel puțin 18 metri de la casa din față, vestiarul este obligatoriu, în școlile rurale va servi vestibulul de vestiar; pentru sălile de clasă raportul între lungime și lărgime va fi de 5 : 3, se admite lungimea maximă a sălii de 12 metri, lățimea maximală de 6,50 metri, expositia va fi către Est, Sud-Est sau Sud-Vest, în nici un cas către Vest, Nord-Vest sau Nord. Sobele de fontă se interdic, pentru latrine regulamentul Take Ionescu adoptă prescripțiunile pentru internatele franceze, ca ușa latrinei să începă cu 20 centimetri de la sol și să aibă înălțimea de 1.10 metri; scaunul latrinei poate fi de ciment, piatră, fontă; latrina să fie luminosă.

Prescripțiunea legii asupra învățămîntului primar și normal primar din anul 1893, că consiliile județene și cele comunale pot face împrumuturi pentru construirea de școală, n'a avut rezultate imediate; consiliul județului Iași făcuse dejă în anul 1882 un împrumut pentru a pute construi 72 locale de școle rurale, asemenea județul Romanați în anul 1887 pentru 30 locale de școle, județul Ilfov în anul 1892 pentru 41 locale, iar în urma promulgării legii din 1893 numai județul Fălciu a fost autorizat în anul 1895 ca să facă un împrumut pentru construirea a 26 case de școală.

În anul 1896, fiind Ministru al Instrucțiunii colegul nostru P. Poni, s'a promulgat legea pentru facerea clădirilor școlare primare și înființarea Casei școlilor. Casa școlilor este menită a administra toate fondurile create prin legi școlare, în scop de a ajuta comunele la construirea localelor de școle primare și la dotarea lor cu mobilier și cu material

didactic, a administră sau a priveghiă și a controlă toate fondurile destinate învățămîntului, cari provin din legăte și donațiuni. Fie-care comună urbană și rurală este datore să construască sau să transforme și să mobilizeze localele necesare școlilor sale primare, conform planurilor, instrucțiunilor și regulamentelor date de Minister; aceste lucrări se vor face în comunele urbane capitale de județ de către comună, iar în comunele urbane nereședințe de prefectură și în cele rurale de către autoritatea județenă. Cheltuelile necesare pentru executarea acestor lucrări se vor face de către comune sau din propriile lor mijloce, dacă le vor avea, sau din împrumuturi contractate la Casa școlilor. Ministerul Instrucțiunii va hotărî în fie-care an cari sunt localele de școlă, cari trebuiesc construite ori modificate și mobilate în cursul anului următor. Pentru a face împrumutările comunelor și județelor, Casa școlilor se va dota de către stat cu un capital de 30 milioane lei efectiv, versați în curs de 6 ani, câte 5 milioane lei anual, cu începere de la 1 Aprilie 1897. Toate fundațiunile școlare existente, cari prin actele lor de fundare nu sunt puse sub o administrațiune specială, vor trece sub administrațiunea Casei școlilor.

Casa școlilor a întocmit planuri și proiecte tip pentru diferitele categorii de școlă, însă din cauza crizei financiare statul n'a putut să-î dea cele 5 milioane lei pe an prevădute în lege. Casa școlilor n'a putut dar să facă împrumuturi mai mari, afară de anul 1900. În anii 1897 până la 1901, Casa a dat comunelor cu împrumut pentru construirea de școle peste tot $4\frac{1}{2}$ milioane lei; de la 1901 până la 1903, ea a dispus pe an numai de câte 50.000 lei, cu cari a ajutat unele comune cari dispuneau deja de fonduri; în budgetul pe anul 1903—4 s'a înscris pentru acest scop suma 100.000 lei din venitul propriu al Casei școlilor. De la înființarea Casei școlilor până la finele anului 1902, ea a pus la cale clădirea a 414 școle, afară de 118 alte școle neterminat ori date numai în întreprindere pentru anul 1903.

Legea din anul 1896 asupra învățămîntului primar și normal primar, mănține îndatoririle administrațiunilor comunale relative la procurarea și întreținerea localelor de școlă primară cu materialul didactic și la obligativitatea învățămîntului primar, ea face numai mai aplicabile penalitățile pentru neobservarea obligativității. Acastă lege, modificată în anul 1900, a fost reintegrată în anul 1901.

Pe basa acestei legi din anul 1896 s'a decretat, tot în 1896, Regulamentul pentru școlile private, prin care s'a luat măsuri pentru asigurarea igienei lor. Directorii acestor școle trebuie să presinte Ministerului Instrucțiunii schița localului școlii, cu arătarea numărului maxi-

mal de școlari, destinațiunea fie-cărei camere, cu dimensiunile ei, mărimea curții sau a grădinei; Ministerul numește o comisiune din care face parte un medic, care inspectează localul și constată dacă este igienic.

Legea asupra învățămîntului secundar și superior din 23 Martie 1898 și Regulamentul școlilor secundare din 1898 asupra executării acestei legi conțin prescripțiuni importante asupra internatelor și asupra gazdelor elevilor, despre cari vom vorbi în alt capitol. Acastă lege a fost modificată în 1900 și reintegrată, împreună cu regulamentul ei, în anul 1901.

În anul 1898 numărul localelor școlilor primare rurale din tótă țera a fost de 3.558, din cari 1.278 locale bune, 1.296 mediocre, 984 rele;

din aceste locale aũ fost clădite de comune	1,748
» » » » » județe	120
» » » » » stat.	68
» » » » » Adm. Dom. Corónei	30
» » » » » M. S. Regele.	8
» » » dăruite » particulari.	582
» » » oferite pe timp mărginit.	97
» » » închiriate	905

Cele mai multe locale sunt de nuele lipite cu pămînt, în al doilea plan vin cele construite de vălătuci, din ciamur, din paiante, din lemn durat, în mai puțin număr sunt cele de zid. În multe comune de munte există edificii școlare bune din lemn durat; mai ales unele școle construite prin munificența M. S. Regelui și a Administrațiunii Domeniului Corónei, din grindii cioplite, așezate orizontal unele peste altele, sunt spațioase, luminóse, înzestrate cu tóte dependințele necesare, cu mobilier și alt material modern, cu grădini și terene de cultură agricolă, cu ateliere de lucru manual și pot servi ca școle model.

În anul școlar 1899—1900 aũ funcționat în tótă țera școle primare 4.035, din cari:

Școle rurale: 19 de băeți, 17 de fete, 3.449 mixte, 168 de cătun, total 3.653;
 » urbane: 195 » 174 » 13 » » 382;

În acel an școlar aũ fost în tótă țera copii în vîrstă de școlă:

În comunele rurale 704.039, 380.034 băeți, 324.005 fete, din cari
 înscriși în școlă 265.048, 218.433 » 46.615 fete.
 În comunele urbane 109.901, 58.977 » 50.924 » 79.738 români, 30.153 străini;
 înscriși în școlă 73.611, 42.496 » 28.756 »
 (M. Demetrescu, *Statistica învățămîntului primar*, Bucuresei 1901).

Acum, când Casa școlilor nu dispune de mijlócele necesare, spre

a puté contribuî în mod mai larg la construirea de școle sătescî, Ministerul Instrucțiunii a dat voie ca să se facă construcțiunea lor din orî-ce material, cu singura condițiune ca să aibă dimensiunile prescrise de lege și cerute de Igienă. În luna Maiu 1901, acel Ministru a invitat pe prefecții județelor, ca să grăbescă construirea de școle rurale, în lipsă de mijloce, chiar de paiante, vălătuci, gard, dar în dimensiunile prescrise. În luna Ianuarie 1903, în vederea noului orariu al școlilor primare rurale, cu împărțirea copiilor în două serii, din cari fie-care frecventază școla numai câte o jumătate zi, Ministrul a fixat dimensiunile unei săli de clasă la minimum de 3 metri cubici de capacitate și de 80 centimetri pătrați de suprafață orizontală pentru fie-care copil, înălțimea tavanului la minimum de 3 m. 80, dimensiunea minimă a unei săli de clasă pentru 80 copii la 64 metri pătrați suprafața orizontală, la 240 metri cubici de capacitate, orî-care ar fi numărul copiilor în etate de școlă din comună.

În toate timpurile au fost la noi localele școlilor secundare mai bine construite și îngrijite, mai puțin neigienice, decât casele școlilor primare. În anul 1900—1901 au funcționat în totă țera:

19 licee	17	în locale proprii,	2	în case cu chirie.
24 gimnasii	17	>	7	>
9 școle secundare de fete de gradul I	4	>	4	>
1 școlă secundară de fete de gradul II	1	>	—	>
9 școle normale de învățători și de învățătoare	7	>	2	>
1 școlă normală de institutore	1	>	—	>
6 seminare ortodoxe	4	>	2	>
1 seminar musulman	1	>	—	>
5 școle comerciale de gr. I	5	>	—	>
5 școle comerciale de gr. II	4	>	1	>
19 școle profesionale de fete	7	>	11	>

În anul 1899—1900 au fost frecventate:

Liceele și gimnasiile	de 16.149 școlari
Seminariile	> 922 >
Școlile normale de învățători și institutori	> 1.104 >
Școlile comerciale	> 1.203 >
Externatele secundare de fete	> 1.879 eleve
Școlile normale de învățătoare și de institutore	> 385 >
Școlile profesionale de fete	> 2.417 >

2. Mobilierul școlii.

În anticitate cele dintâi școle n'aveau nici local nici mobilier osebit. Colegul nostru At. Marienescu, într'un articol: *Instrumentele de scri-*

ere și de cultură la Greci și la Romani vechi, publicat în «Transilvania», anul XXXIII, Sibiu 1902, dice că datina generală a școlărilor a fost ca să ședă jos pe pământ, să înconvoie genuchi și să-și țină în sus, ca să servescă de rezim pentru așezarea tăblitei ori pergamentului, ca ast-fel să pótă scrie; dar erà datina și ca să ședă pe scaune scunde și genuchi să-și țină de asemenea ca rezim pentru aparatul de scris; că verosimil și in bathra (în banca de școlă) au ședut în acel mod. Asemenea I. S. Floru, în *Educațiunea și instrucțiunea la Heleni*, Bucuresci 1892, scrie că în timpurile vechi învățătorul ședeà cu elevii săi pe pământ gol sau pe niscai-vă pietre, că pe timpul de înflorirea Grecilor se făcuseră școle mari în multe cetăți grecesci, în cari mobilierul cuprindeà lavițe sau scaune mici pentru elevi și jețuri înalte cu spate fôrte înalte pentru dascâl, că scaunele elevilor erau sau lungi, fără rezemătore pe spate, sau mici și purtărețe, că școlarii scriaũ și cetiaũ pe genuchi.

Despre mobilierul școlălor din cele dintâi timpuri ale creștinismului și din tot evul mediũ nu posedãm sciințe. Se pare însă că obiceiul de a ceti și de a scrie pe genuchi s'a păstrat mult timp, în Germania chiar în secolul XVII, căci scrierea cea mai veche despre clădirile școlare și despre mobilarea lor, cartea *Teutsches Schulgebäude von I. Furttentbach dem Jüngern*, Augsburg 1649, vorbesce despre «Bücherbrett», mică tablă care ținea loc de masă și care se așeză pe genuchi.

Din secolul XVIII înainte, multe școle au avut bănci și mese, a trecut însă mult timp până când pedagogii și medicii au constatat un raport între construcția vițioasă a mobilierului școlă și între bôlele școlare.

În anul 1836, în Germania, anatomistul R. Froriep (*Bemerkungen über den Einfluss der Schule auf die Gesundheit*, Berlin 1836) și medicul C. I. Lorinser (*Zum Schutze der Gesundheit in den Schulen*, Berlin 1836) au demonstrat vătămarea sănătății copiilor provenită din șederea lor incorectă în școlă, din construcțiunea vițioasă și așezarea greșită a băncilor și meselor. În Statele-Unite ale Americii de Nord a apărut cartea clasică a lui H. Barnard: *School Architecture or contribution to the Improvement of School Houses*, New York, 1838—1841, cunoscută în Europa numai într'o edițiune posterioară din anul 1854. Aceste publicațiuni n'au avut un rezultat imediat. Unele regulamente școlare, acela al Belgiei din anul 1852, al cantonului Schaffhausen din același an, ordonanța Guvernului cantonului Zürich din anul 1861, conțin dejă prescripțiuni despre mobilierul școlă, însă fôrte in-

complete și insuficiente. Asemenea au fost administrațiunile școlare puțin influențate de scrierile importante ale lui Parow, *Ueber die Nothwendigkeit einer Reform des Schultisches*, în *Schulzeitung*, Berlin 1856, și a lui D. G. M. Schreber, *Ein aerztlicher Blick in das Schulwesen*, Leipzig 1858. Un rezultat mai fericit a dobândit elvețianul Fahrner cu cărțile: *Das Kind und der Schultisch*, apărută în mai multe edițiuni la Zürich în anii 1863 — 1865, și *Studien über die Construction des Schultisches*, Wien und Leipzig 1863. Până atunci școlile din mai totă Europa au fost mobilate cu mese orizontale, cu bănci și scaune fără rezemătoare pentru spinare, depărtate de la masă cu 20—30 centimetri. Fahrner a arătat din nou, că dimensiunile obișnuite ale mobilierului silesc pe copii la șederea vițiosă și produc ca consecință diformățiunii ale coloanei vertebrale și turburări ale vederii; el a construit subsclii (pupitre), cu depărtarea între masă și scaun de zero pentru băieți, de 2 centimetri pentru fete, din cauza îmbrăcămintei mai voluminoase a fetelor, cu scândură pentru rezemarea picioarelor, lată de 7—9 centimetri, cu rezemător pentru șele, cu masă lată de 45 centimetri, din care 9 centimetri orizontal și 36 puțin înclinat, cu bănci pentru 2 și 4 școlari și cu lungime de câte 48—60 centimetri de școlar. Pentru lucrul de mână, pentru școlile de fete, Fahrner a cerut săli speciale cu mobilier special, cu masă plană, orizontală, cu scândură pentru rezemarea picioarelor, cu scaune libere, mobile, puțin scobite.

Principiile lui Fahrner au fost adoptate de mulți igienisti de valoare, au fost susținute de autorii elvețieni și francesi L. Guillaume 1865, Coindet 1865, Liebreich 1873, F. Buisson 1875, A. Riant 1876, Dally 1878, Iaval 1879-1881, de germanii W. Zvez 1864, C. Reclam 1865, H. Cohn 1867 și 1873, I. Frey 1868, A. Hermann 1868, R. Virchow 1869, Buchner 1869, A. von Reuss 1877; ei au arătat că mobilierul vechiu al școlilor, care nu este potrivit cu statura tuturor școlarilor și nu le permite ședere corectă, pe lângă diformățiunile scheletului, pe lângă turburările în funcționarea ochilor, cauzază și congestii și dureri de cap, emoragii nasale și alte fenomene patologice.

Din Principatele Române ne lipsesc cunoștințe despre mobilierul școlilor din timpurile vechi. Precum nu știm nimic despre localele școlilor create de la secolul XV, așezate obișnuit în dependențele bisericilor și mănăstirilor, nu posedăm nici o scire despre înzestrarea acestor școle cu mobilier, nici asupra mobilării școlilor laice înființate în secolul XVIII și la începutul secolului XIX.

La punerea în aplicare a Regulamentelor organice au existat în a-

mândouă Principatele câte-vă școle urbane și rurale. În școlile urbane înființate după promulgarea Regulamentelor, s'a introdus metoda Lancastrian, ele au fost mobilate cu bănci, cu mese și cu semicercurile necesare pentru gruparea copiilor la învățămîntul mutual. În Muntenia s'a creat în anul 1838 un număr mai mare de școle sătesci; V. Pallade și St. Michăilescu dic (*Statistica învățămîntului public primar urban și rural*, București 1887) că aceste școle au rămas mult timp lipsite aproape complet de ori-ce mobilier și material didactic. În anul 1840, institutorul superior Jorj, însărcinat cu inspectarea celor 56 școle rurale din județul Ilfov, a găsit numai 2 din ele așezate în locale bune, dar numai una avea bănci (V. A. Urechiă, *Școlile sătesci în România*, București 1868). Același revisor școlar raportază în anul 1842, că în puținele comune cari au clădit școle lipsesc bănci și semicercuri. Chiar în anul 1857 în județul Ilfov din 67 școle rurale, 44 n'au bănci, 46 n'au semicercuri, 54 n'au table de litere, 55 n'au table de socotelă, 48 n'au scaune și mese pentru învățători, 47 n'au învățători. În Moldova școlile sătesci s'au înființat mai târziu decât în Muntenia și în număr mai mic, dar în condițiuni materiale mai bune. În anul 1858 au funcționat în Moldova 8 școle sătesci, în anul 1859 deja 24; ele n'au fost lipsite de mobilierul necesar (*Buletinul Min. Instrucț. publ.*, II Bucur. 1868).

În literatura română găsim cele dintâi indicațiuni asupra vătămării aduse sănătății copiilor prin băncile și mesele rău construite și rău așezate, cu propuneri de îndreptare, deja în cartea lui A. Fētu, *Proiect de organizarea poliției sanitare în România*, Iași 1863; în scrierea lui V. A. Urechiă despre școle și băncile școlare, în *Raportul anual al Școlii normale din București*, 1868; în articolele lui I. Felix despre Igiena școlară în *Fóiea societății pentru învățătura poporului român*, din anul 1870, și în *Rapórttele generale asupra Igienei publice din orașul București* pe anii 1868-1891; în lucrările colegului nostru Gr. Ștefănescu, *Considerațiuni asupra instrucțiunii publice și private în România, influența localului și a mobilierului școlii asupra sănătății copiilor*, București 1873, și *Influența localului și mobilierului școlii asupra sănătății copiilor*, în «*Revista științifică*», t. IV., în cari Gr. Ștefănescu adoptă principiile lui Fahrner. În anul 1881, N. Manolescu a făcut cercetări importante prin școlile din București și a publicat rezultatele lor, asupra cărora vom reveni și vom mai enumera la finele acestei lucrări numeroase alte scrieri române despre Igiena școlară. Dincolo de Carpați P. Vasică a publicat la Gherla: *Higiena și Școla*,

fóie pentru sănătate, morbi, educațiune și instrucțiune, 1876-1879, în care studiază asemenea cestiunea mobilierului școléi.

Mișcarea în literatura Igienei din tóte țerile, împreună cu interesul ce unele publicațiuni pedagogice au adus cestiunii mobilierului școlar, a influențat reformarea lui treptată. Inceputul l-a făcut Bavaria cu regulamentul școlar din anul 1867, Württemberg în 1868, apoi a urmat Olanda în anul 1883, Prusia a regulamentat mobilierul școlar tocmai în 1888, dar la expozițiunea internațională de Igienea din Berlin din anul 1883, au figurat deja pupitre moderne din Prusia și din alte țeri germane. În România introducerea noului mobilier școlar a fost inaugurat de o școlă privată, de institutul școlar al lui V. A. Urechia în anul 1873; tocmai 7 ani în urmă a început Primăria orașului București cu înlocuirea în școléle primare a vechilor bănci și mese prin pupitre de câte 2 școlari, conform cu cerințele igienei, în 4 dimensiuni diferite. A mai rămas însă la noi atunci în vigoare o prescripțiune, care nu se potrivește cu scopul de a așeza școlari în pupitrele corespunzătoare cu mărimea corpului lor, art. 45 din regulamentul de ordine și de disciplină pentru școléle primare, din Oct. 1870, care ordonă așezarea copiilor în bănci după ordinea notei lunare.

Lungă este lista diferitelor tipuri de pupitre, recomandate și introduse în diferite țeri de la anul 1863 până astăzi, ele au figurat la diferite expozițiuni naționale și internaționale, au umplut museele școlare și au provocat criticele cele mai variate. S'au ivit divergențe asupra raportului dintre bancă și masă, asupra împrejurării dacă este mai avantajos pentru înlesnirea șederii normale, ca marginea băncii și a mesei să cadă în aceeași linie (distanța zero), sau dacă banca să fie depărtată de masă cu 4—12 centimetri (distanța în plus), sau dacă marginea mesei să trecă puțin peste marginea băncii, dacă banca să fie vârîtă sub masă cu cel mult 5 centimetri (distanța în minus). S'au construit bănci cu rezemătoare și fără rezemătoare pentru picioare, s'a dat rezemătorii pentru columna vertebrală, spătarului, stinghieii, formă și înălțime diferită, după partea columnei vertebrale, despre care se credea că are trebuință de sprijin, după unii numai șelele, partea lumbară, după alții și partea spinării de-asupra șelelor, în nici un cas umerii; unii constructori de pupitre au scobit puțin scaunul, s'au construit bănci și pupitre de 2 — 10 diferite mărimi pentru școlarii din diferite clase și cu desvoltarea diferită a corpului; s'a fabricat un singur tip de pupitre, cu un mecanism care permite ridicarea și coborîrea scaunului și a mesei după statura școlarului. Fiind-că

la distanța în minus dintre bancă și masă școlarul nu poate ședea în picioare, s'a construit banca după modul fotoliurilor de teatru, cari se pot ridică și da înapoi, ori s'a construit masa, ast-fel ca ea să se pótă da înapoi. S'a făcut scaune de formă ovală, cari se pot învârti, spre a produce pentru scriere distanța în minus, pentru șederea în picioare distanța în plus; s'a înlocuit scaunele fixe cu scaune libere, mobile, cari se pot trage înainte ori da înapoi, fără rēzemătore de spinare.

Deși pupitrul pentru câte 2 școlari presintă înlesnirea că școlarul, când trebuie să ședă în picioare, pôte eși din pupitru, fără a incomodă pe vecin, aceste pupitre n'a putut să fie introduse în mod general, fiind-că ele ocupă un loc mai mare decât băncile pentru câte 4—6 elevi. De la anul 1892 încóce însă unele administrațiuni școlare din țerile scandinave și din Statele-Unite ale Americi aș mobilat școlele cu pupitre individuale, pentru câte un singur elev, cari ocupă o suprafață de clasă cu mult mai mare decât pupitrele de câte 2 școlari. În România pupitrul individual a fost recomandat de A. Urechia (*Nouă elemente de Igienă*, Bucuresci 1902), noi ne am pronunțat de mult pentru pupitrul de câte 2 școlari, pe care l-a introdus Primăria Capitalei în școlele primare treptat de la anul 1881. Asemenea G. Bogdan a recomandat pupitrul de 2 școlari (*Sănătatea și creșterea copiilor școlari*, Iași 1895) Pentru confecționarea pupitrelor servă nu numai lemnul, ci și combinațiuni de fer și de lemn.

În anii 1894—1895, W. Goetze și N. Hermann aș construit nisce pupitre, în cari copiii pot alternă între ședere pe scaun și ședere în picioare, creșend că ast-fel vor combate obosela produsă de ședere pe scaun dréptă prelungită. Este adevărat că ședere dréptă pe scaun cere ore-care muncă musculară, împedică puțin circulațiunea prin comprimarea unor vase sanguine, dar ședere în picioare cere muncă și mai mare, obosese mai mult mușchii întinșetori, produce compresiunea mai multor articulațiuni, face mai dificilă întorcerea sângelui venos la cord și ostenesce mai cu sémă columna vertebrală. Neajunsurile șederii pe scaun le putem în parte înlătură ori împușină prin rezemarea columnei vertebrale, în special a șelelor, a părții lumbare a columnei vertebrale pe o rezemătore, pe un spătar, prin așezarea picioarelor copiilor mai scurți la statură pe o scândură orizontală, care nu lasă piciorul ca să atârne liber, care prin urmare opresce comprimarea vaselor sanguine și a nervilor din fosa poplitea (din regiunea articulațiunii genuchilor).

Astăđi unele autorități competente din Austria, igieniști F. Hueppe

și A. Netolitzky și pedagogul L. Burgerstein, recomandă cu căldură pupitrul lui F. Schenk, ca unul care, în mod ideal, ar îndeplini condițiile cerute. La acest pupitru, construit din lemn și din fer, pentru câte 2 școlari, se pot schimba înălțimile și distanțele după trebuință, ast-fel ca să fie potrivit pentru copiii de toate vârstele și pentru adulți, dar mecanismul lui este complicat și costisitor; unele administrațiuni elvețiene au combinat acest pupitru cu alte sisteme, și în fine F. Schenk s'a hotărât ca să-l fabrice în 2 tipuri, unul pentru copiii de 6—9 ani și altul pentru școlari mai mari.

În Franța instrucțiunile astăzi în vigoare pentru mobilierul grădiniilor de copii și al școlilor primare, basate pe propunerile Comisiunii școlare din anul 1887, recomandă 2 tipuri, atât mese înalte de 42 și 45 centimetri și scaune înalte de 22 și de 25 centimetri, precum și pupitre pentru câte 2 școlari, cu rezemătorea pentru columna vertebrală lată de 8 centimetri, cu masa înaltă de 42 și 45 centimetri, cu scaunul fix înalt de 22 și de 25 centimetri, adânc de 20 centimetri, depărtat de la masă cu + 5 centimetri.

În Germania se găsesc în școlile publice pupitrele cele mai variate, între cari predomnesce pupitrul fabricat de Lickroth und Comp. din Frankenthal și Dresda, alcătuit din fer și din lemn; scaunul se poate da înapoi, la ședere scaunul este vârît sub masă cu cel mult 5 centimetri, masa este asemenea mobilă. Se mai întrebuințază în multe părți ale Germaniei pupitrul Columbusbank, fabricat de Anselm din Berlin, cu scaun care se ridică ca la fotoliurile de teatru, și pupitrul lui Hippauf din Dresden, cu un mecanism complicat, cu scaun mobil, astfel ca să potă dobândi depărtarea lui de la masă în plus și în minus, iar rezemătorea pentru spate se poate coborî și ridică (R. Seyfert, *Schulpraxis*, Leipzig 1900). Afară de aceste pupitre se mai găsește în multe școle germane pupitrul vechi al lui I. Kaiser din München din anul 1872, alcătuit în mod analog ca pupitrul Lickroth.

În România pupitrele moderne, introduse mai întâi în anul 1873 într'o școală privată, proprietatea lui V. A. Urechiă, au fost confecționate după sistemul Fahrner. V. A. Urechiă, Gr. Ștefănescu și G. R. Melidon au făcut cu un succes slab numeroase încercări de a înlocui și în alte școle publice și private din țară mobilierul vechi prin altul conform cu cerințele Igienei; asemenea n'au reușit îndată stăruințele analoge ale lui I. Felix pe lângă Primăria orașului București, din cauză că pupitrele pentru câte 2 școlari ocupă o suprafață mai mare, cere clase mai spațioase și costă mai mult decât băncile sistemului vechi; cu toate acestea în anul 1876 s'au aflat în capitală 5 școle private cu pupitre bune. În

anul 1877, Consiliul general al instrucțiunii publice a fost invitat de Minister, ca să resolve cestiunea mobilierului școlar, să aleagă un model care să se prescrie pentru construcțiunea pupitrelor, dar Consiliul nu s'a putut înțelege asupra unui asemenea model, din cauză că timpul n'a permis a i se presintă în natură câte-vă modele. De la anul 1881, Primăria Capitalei a introdus treptat în școlile primare pupitre nouë de lemn de 4 mărimi diferite, corespunzătoare cu pupitrul elvețian Fahrner.

În cele-lalte orașe reînnoirea vechiului mobilier a întârziat și mai mult, și Ministrul Instrucțiunii D. Sturdza, printr'o circulară din 25 Sept. 1887, a cerut primarilor urbanî și prefectilor îndreptarea mai grabnică, dicându-le următoarele: «Încercările de a introduce nise bănci sau pupitre raționale, în locul băncilor de sisteme învechite, sunt încă și mai rare decât încercările de a clădi locale convenabile. Școlile sunt încă pline de acele primitive bănci, pe cari toți le cunoșcem, cari pot fi considerate ca nise adevărate instrumente de tortură. Nepotrivite cu talia copiilor, cu masă prea departe de scaun, fără nici un sprijin pentru spate, de o lungime care este o perpetuă cauză de perturbațiunii în clasă și care împedică cu totul mișcările, ele sunt o cauză de unde derivă o mulțime de bóle ale copiilor în etate de școlă. De multe ori însă nici acestea nu sunt de ajuns, nu sunt rare școlile unde copiii stau pe feréstră, pe treptele catedrei sau pe jos, neavând loc în bănci».

Acéstă circulară a avut óre-care succes. Dejă în anul 1888, Ștefan Michăilescu a putut constată (*Încercări critice asupra învțămintului nostru primar*, București 1888), că și în capitalele județelor primăriile au început a înzestră școlile cele din nou clădite cu un mobilier mai mulțumitor. Dar la multe școle rurale mobilierul mai constă din țêruși bătúți în pămînt, de cari se prind cu stinghiî două-trei scânduri brute, luate de unde întîmplarea a dat. Acéstă timplărie sălbatică ține loc de masă și de bancă școlară. Tabla clasei e asemenea potrivită din bardă și din câte-vă scurtături de blăni albe și imposibile la scris. Mai e de spus că dascălul n'are adesea catedră, n'are scaun, ba de multe ori nici o cădătură de masă pe ce să-și pună catalogul, să-și sprijine o călimară. Acésta e o imagine fidelă la mai jumătatea școlilor rurale din Vlașca.

Proiectul de regulament pentru construirea localelor de școle primare și pentru mobilierul școlar, elaborat de colegul nostru Sp. Haret în anul 1887 (*Localele de școle primare*, Bârlad 1889), prescrie 4 tipuri de pupitre pentru 1 și 2 școlari, precisând dimensiunile mesei, ale băncii

și înălțimea rezemătoarei, a stinghieii de la spate de-asupra băncii, în raport cu statura școlarului, dimensiuni aproape identice cu instrucțiunile ministeriale pentru școlile primare din Franța și hotărăsește ca depărtarea dintre bancă și masă să fie egală cu zero.

Regulamentul pentru construcțiunea localelor de școle primare urbane și rurale din anul 1893 (Ministrul Instrucțiunii Take Ionescu) admite numai pupitre pentru câte 2 școlari, cu dimensiuni identice cu cele din regulamentul frances și din proiectul Haret.

Dintre Români care au scris asupra igienei educațiunii, s'a mai ocupat G. Bogdan de pupitre, recomandând 5 mărimi diferite, care se deosebesc puțin de cele prescrise de regulamentul frances (G. Bogdan, *Sănătatea și creșterea copiilor școlari*, Iași 1895); dar la Iași sfaturile lui Bogdan n'au fost ascultate, și în anul 1897, G. Rojnița, în *Raportul general asupra Igienii orașului Iași*, raportază că în acel oraș mobilierul școlar este tot cel vechiu.

Legea din Martie 1896 pentru facerea clădirilor școlare primare și pentru înființarea Casei școlilor a avut menirea să îndrepteze și viciile mobilierului școlilor, și Casa școlilor a și alcătuit planuri de pupitre și de bănci pentru școlile urbane, de pupitre de câte 2 școlari; pentru școlile rurale, pe lângă pupitre de 2, și bănci și mese cu câte 4 și 5 locuri. În Septembrie 1898, Ministerul Instrucțiunii a adresat primarilor urbane o circulară, prin care îi invită ca să înzestreze școlile cu mobilier după tipurile raționale, comode și eftine, ce le va da Casa școlilor.

La aprecierea condițiunilor care se cer de la pupitre, este necesar ca să se observe bine modul cum șed copiii la începutul lecțiunii și apoi cum șed după ce sunt osteniți. Pentru locul din bancă ori scaun se cere o lărgime mai mică decât pentru partea mesei necesară copilului la scris, dar ceea ce ne interesează mai mult la scaun este adâncimea lui, care trebuie să fie egală cu două treimi din lungimea cõpsei (a femurului), pentru ca copilul să põtă ședé corect. Landsberger (*Archiv für Anthropologie*, 17. B., Braunschweig 1888) a stabilit proporțiunea între lungimea femurului și cea a corpului întreg, și a găsit că la băeți în etate de 6 ani cõpsa are lungimea de 28,5% din înălțimea corpului întreg, la 7 ani de 28,6%, la 8 ani de 29,7%, la 9 ani de 30,1%, la 10 ani de 30,2%, la 11 ani de 30,9%, la 12 ani de 31%, la 13 ani de 31,5%. Dacă scaunul este mai adânc decât egal cu două treimi din lungimea femurului, școlarul nu se pôte folosi de rezemătoare și este necesar ca ea să nu fie prea depărtată, pentru ca la scriere

școlarul să nu fie silit a se retrage de dînsa și a nu-și pute rezemă columna vertebrală.

Pupitrele cele mai bune nu aduc nici un folos și pot chiar vătămă sănătatea copiilor, dacă nu îi măsurăm cel puțin de 2 ori pe an, pentru a așeză pe fie-care în pupitrul proporționat cu mărimea lui, dacă fie-care școlă nu posedă un număr mai mare de pupitre decât numărul școlarelor, dacă n'are în deposit câte-vă pupitre de dimensiuni diferite, pentru cazul când se găsește în școlă un număr de copii de o anumită statură, mai mare decât numărul pupitrelor disponibile, potrivite cu acea statură. Statisticile măsurătoarei școlarelor nu sunt bogate, cele făcute într'o țără nu sunt tot-deauna aplicabile în altă țără, și copiii bine hrăniți și bine îngrijiți cresc obicînit mai regulat decât cei săraci și lipsiți de hrană suficientă; fetele cresc mai mult decât băieții până la 13 ani, de atunci înainte mai încet. În Germania copiii la 6 ani împliniți au statura medie de 109,3 centimetri, la 8 ani de 118, la 10 ani de 128,5, la 12 ani de 138 centimetri. Noi nu posedăm asemenea statistică a staturii școlarelor români.

Asemenea nu posedăm date statistice asupra mobilierului școlilor primare din tótă țera, ci numai pentru acela al școlilor secundare; putem însă constată, că nu numai în școlile primare urbane dispăre treptat mobilierul vechi și se înlocuește cu pupitre moderne, dar că și numeroase școle rurale posedă dejă pupitre igienice; ast-fel în județul Ilfov, din 293 școle sătesci, 113 sunt înzestrate cu pupitre corespunđătoare cu cerințele Igienei.

La finele anului 1902, în Regatul român, din cele

18 licee	9	au avut pupitre moderne,	19	mese și bănci vechi
23 gimnasii	8	"	"	"
10 școle secundare de fete de gr. I. 1	"	"	15	"
7 școle norm. de învăț. și învățătore 4	"	"	9	"
5 școle de comerț gr. I. 2	"	"	3	"
4 " " " 1	"	"	3	"

Pe lângă pupitre ne interesază și alte mobile ale școlii. Tabla școlii trebuie să fie neșă, mată, fără lustru, și ast-fel așezată ca copiii să vadă bine ceea ce se scrie pe ea. Tóte școlile nu pot avé vestiare, dar tóte trebuie să aibă un număr suficient de cuiere, nu în clasă, ci în coridor, pentru atárnarea căciulilor, pălăriilor, paltónelor, mantalelor, zeghelor, cojócilor, tartanelor; în coridor trebuie să se lase și galoșii, șoșonii, umbrelele. În anul 1892, Ministerul Instrucțiunii publice a adresat o circulară primarilor urbani, prefectilor și revisorilor școlari, cerându-le să ieă măsuri ca copiii de ambe-sexe să nu

stea în clasă îmbrăcați cu paltóne, fularuri, șoșoni, galoși, cu haine gróse, legați la gât cu fularuri, baidiruri sau glugă, să se improviseze cuiere pe peretele cel mai larg din culuar sau din clasă, sau să se destine o bancă pe care elevii vor pune îmbrăcămintea lor. Ultimul raport general asupra Igienei publice și serviciului sanitar din Regatul român, publicat la începutul anului 1899, constată că pe atunci încă multe școle urbane nu posedaseră un număr suficient de cuiere, că în multe școle rurale ele lipsiau cu totul. Este necesar ca vasele cu apa de băut să aibă robinet și să nu lipsescă înlesnirile necesare pentru clătirea paharelor. Mobilierul școlii se completéză cu scuiători, cari sunt indispensabile din punctul de vedere igienic și din cel educativ, însuși învățătorul și institutorul trebuie să dea exemplu, ferindu-se a scuipe pe jos. În școla cea mai săracă se pot improvisa scuiători din vase largi umplute cu puțină apă.

Vom mai studià în capitolul asupra bólelor școlare influența mobilierului asupra sănătății școlarilor.

3. Internatele. Gazdele școlarilor.

În anticitate găsim numai în Sparta veche internate, instituțiuni publice destinate a da educațiune militară filor tuturor cetățenilor. Ca în Atena, educațiunea eră și la Roma încredințată familiei, și școla eră externat. În evul mediu există internate în Occident, mai ales în Germania, alipite de școlele mănăstiresci, și numai după reformațiune, pe la finele secolului XVI, s'a creat și externate, dar nu internate laice, întreținute de stat. În țerile catolice, Iesuiții au început a înființa internate din secolul XVI în condițiuni igienice (H. Weimer, *Geschichte der Pädagogik*, Leipzig 1902).

În Principatele Române cel dintâiu internat, despre care avem știință, s'a întocmit în secolul XVI de Despot Vodă la școla din Cotnari, menționat în *Vita Iacobi Despotae Moldavi Reguli descripta a Iohanne Sommero Pinensi*, Vittenbergae 1587. În secolul XVII au existat internate în amândouă Principatele: școla zidită de Vasile Lupu în incinta mănăstirii Trei-Ierarchi din Iași, ca și școlele fondate la Bucuresci de Mateiu Basarab și de Șerban Cantacuzino, au fost internate. Despre internatele școlare existente în Principatele Române în secolul XVIII, găsim date amănunțite în *Uricariul* lui T. Codrescu, în *Istoria Românilor* de A. Xenopol, în *Istoria școlilor* de V. A. Urechia, în *Cronicarii greci din epoca fanariotă* de C. Erbiceanu, în *Istoria literaturii române din secolul XVIII* de N. Iorga.

În anul 1736 aŭ existat la Iași două școle-internate, una grecă și cea-laltă slavonă. Pe atunci în Muntenia, Sandul Bucșănescu biv Sărdar a zidit schitul Berislăvesci, l-a înzestrat și a înființat în acel schit un mic internat de învățătură pentru 6 copii. În anul 1761, școla de la Sf. Sava din Bucuresci, fondată de Vodă Șerban Cantacuzino, 1679—1689, are internat; localul aflându-se în proustă stare, Vodă Constantin Nic. Mavrocordat a ordonat repararea chiliilor. Alexandru Ipsilant a reorganizat internatul școlei domnesci de la Sf. Sava, el dice în chrisovul din anul 1776: «Fiind-că am găsit în Bucuresci, reședința noastră Domnescă, o școlă cam neglijată din cauza împrejurărilor timpului, am luat asupra-ne o grijă, nu numai aceea a o construi, ci a o și mări și regula cele relativ la ea. Hotărîm ca să se dea hrana și straietele trebuincioase pentru 75 din școlarii fără mijloce din cele 5 clase. Epitropiî vor orânduî intendenți, cari aŭ să pună ordine și să pregătăscă la timp tôte cele necesare. În fie-care di se va pune masă fie-căruî din profesori împreună cu școlarii orânduîți; de 2 orî pe an se vor da celor 75 școlari straietele trebuincioase, cari vor fi la fel pentru toți. Pentru fie-care clasă va fi câte un pedagog, cari vor priveghia tôte ocupațiunile și mișcările școlarilor. În fie-care din camerele școlarilor, pe cari le am clădit spațioase, pentru ca mai mulți școlari să locuăscă în aceeași cameră, să fie alipit un servitor. Școlarii să n'aibă vârsta mai mică de 7 ani». Regulamentul școlei-internat, reprodus de C. Erbiceanu în *Cronicariî greci*, prescrie împărțirea timpului școlarilor, modul recreațiunii, exercițiî gimnastice, plimbări afară din oraș. În anii 1785 și 1786 s'a numit un medic la școla-internat de la Sf. Sava. În anul 1791, Domnul Michail Șuțu a mutat școla-internat de la Sf. Sava în ruinele de la Domnița Bălașa, pentru ca să se adapte mânăstirea Sf. Sava pentru șederea proprie a Domnului, și mânăstirea Domnița Bălașa a fost în grabă reparată.

În Moldova Grigore A. Ghica Vodă, în budgetul Academiei pe anul 1766, prevede cheltuelile de întreținere a 20 ucenici străini și săraci ce se vor află la școlă, pentru mîncarea lor, hârtie și cernelă, cu bucătarul și aparul lor și 30 care lemne pentru toți ce vor locuî în școlă. Acest internat n'a funcționat însă mulți ani, căci în anul 1797 Iacob, Mitropolitul Moldovei, propune ca la Academia din Iași să se înființeze internat de 24 ucenici. În anul 1804, Mitropolitul Veniamin Costachi a fundat seminarul-internat Socola. Domnul Ioan Sandu Sturza, în anul 1828, a obligat mânăstirea Trei-Ierarchi, ca pentru vechiul gimnasiu Vasilian să zidăscă o casă spațioasă pentru școlă și internat de 12 școlari.

La Iași a existat în anul 1812 un pensionat privat de fete nobile, dirijat de soții Germont (*Revista pedagogică*, 1892).

În Muntenia în anul 1814, la școala din Craiova, întreținută de Stat, eră anexat un internat cu 10 ucenici. În Bucuresci internatul școlii domnesci nu mai există în anul 1815, căci Vodă Ioan Caragea a ordonat în acel an, ca pentru internarea elevilor școlii de la Măgureanu, egumenii mănăstirilor mari din Bucuresci să destine câte o cameră, unde să se potă internă câte 3—4 școlari, dându-le toate cele necesare de întreținere.

În timpul ocupațiunii rusesci s'a înființat în amândouă Principatele internate private de educațiune, la Iași în anul 1830 pensionatul de băeți al lui Victor Cunin, în anul 1831 pensionatul de fete al lui T. Burada și alt pensionat la Miroslava pentru tineri nobili, condus de francesii Lencourt, Cheufneuf și Bagarn; la Bucuresci pensionatul de băeți Vaillant și cel de fete Bonnat.

Regulamentele organice au prescriș crearea de internate ale statului. La Iași s'a deschis în anul 1832, pe lângă gimnasiul Vasilian, un internat pentru 20 bursieri, fii de boeri funcționari, pe lângă cari s'a primit și câți-vă «alumni» din clasa de jos. Regulamentul internatului Academiei Michăilene din Iași din anul 1835 prescrie că acel internat va adăposti 50 fii de dregători și 24 stipendiști, copii de ómeni săraci, că internatul va avé infirmerie, medic și o femeie infirmieră. Regulamentul organic al Munteniei a legiuit că la colegiul Sf. Sava se va înființa internat cu bursieri ai Statului și elevi cu plată, că internatul va avé infirmeria osebită de dormitor, cu medic și cu o muere îngrijitoare; într'un mod analog se reguléază crearea unui pensionat al Statului pentru fete. De o cam dată, până la deschiderea acestor două internate în Bucuresci, Guvernul a întreținut în anul 1833 în internatul Vaillant 6 bursieri, elevi ai colegiului Sf. Sava, și a subvenționat pensionatul de fete Bonnat. În anul 1835 s'a așezat în mănăstirea Antim din Bucuresci Seminarul central cu internatul său. În anul 1839, Logofétul Lupu Balș ridică o școlă cu internat pe moșia Bozieni din Moldova pentru 24 sărmani și orfanî, ce erau să fie hrăniți și crescuți cu cheltuéla lui. Treptat s'a mărit numărul bursierilor și bursierelor din internatele Statului.

După Unirea Principatelor s'a promulgat, în anul 1864, prima lege organică asupra instrucțiunii din România; ea prescrie că, pe lângă fie-care liceu, se va înființa un internat în același local, sub direcțiunea directorului liceului, cu bursieri și solvenți, că asemenea se vor deschide școle secundare de fete cu internate, că în fie-care internat se va

instală o infirmerie, că un medic va vizita institutul cel puțin de 3 ori pe săptămână, că aparate gimnastice se vor așeza în internate pentru exerciții gimnastice în timpul recreațiunii, că dispozițiunii mai dezvoltate asupra moralei, igienei, disciplinei, asupra materialului și compatibilității internatului se vor stabili printr'un regulament special; că internatele fondate și întreținute cu cheltuelile particularilor, ale municipalităților sau altor corpuri, se vor regulă ca și internatele instituite de Stat, în lipsă de dispozițiuni diferite din partea fondatorilor; că în toate orașele unde sunt licee, se vor stabili școle secundare de fete, că elevele acestor școle vor fi toate interne, unele stipendiste, altele solvente, că se va alcătui un regulament pentru internatele de fete. În anul 1865, Ministrul N. Kretzulescu a publicat un mic regulament al internatelor, care însă n'a fost pus în lucrare.

În érna anului școlar 1865—1866, o comisiune din sînul Consiliului de igienă al Capitalei, compusă din I. Felix, N. Comboti și G. Schrumm, inspectând școlile și internatele din Bucuresci, le găsește în mare parte într'o stare insalubră, cu locale neîncăpătoare, umede, întunecóse, lipsite de un regulament asupra alimentațiunii și asupra igienei în general; aceste constatări au fost comunicate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii. În luna Maiu 1866, Ministrul Instrucțiunii C. A. Rosetti a însărcinat o comisiune, compusă din I. Felix, P. Iatropulo și D. Ziteos, cu inspectarea amănunțită a internatului Sf. Sava din Bucuresci, care a confirmat constatările anterioare ale comisiunii din sînul Consiliului de igienă: că clasele sunt umede și murdare, dormitórele neîncăpătoare, suficiente abia pentru jumătatea numărului elevilor prezenți, că infirmeria este umedă, întunecósă, lipsită de mobilierul indispensabil, neavînd măcar nici un vas de nópte, un lighian, un pahar, că hrana internilor este insuficientă, că latrinele sunt murdare, în parte neaccesibile, că mulți din elevi presintă un aspect bolnăvicios, fața palidă, că ei nu fac exercițiu corporal, din cauza lipsei unei grădini ori a unui alt teren potrivit, căci curtea este nepavată, neașternută cu pietriș ori cu nisip, că exercițiile gimnastice nu sunt înlocuite nici prin plimbări, că elevii nu fac nici băi. Comisiunea a propus, ca conform cu legea, să se alcătuească un regulament asupra igienei internatelor. Ministerul Instrucțiunii a însărcinat Consiliul medical superior cu elaborarea unui asemenea proiect de regulament, iar acest Consiliu a invitat pe consiliile locale de igienă ca ele să-l proiecteze, și regulamentul nu s'a făcut. În anul 1869, Ministerul Instrucțiunii publice a numit o comisiune, compusă din C. Davila, G. Alexianu, I. Felix și D. Sergiü, care să elaboreze un regulament asupra igienei internatelor

dar proiectul alcătuit de această comisiune n'a fost investit cu formele legale spre a pute să fie pus în lucrare.

În anul 1875, Consiliul de igienă al Capitalei, pentru a aduce metodă și uniformitate în inspecțiunile sanitare ale internatelor, a alcătuit un program, care cuprindeă toate amănuntele ce trebuie să fie cercetate; în urma inspecțiunilor executate în conformitate cu acest program în orașul Bucuresei, s'a impus unor internate îndreptarea neajunsurilor constatate, iar altele au fost închise. La 5 Aprilie 1877, fiind Ministru al Instrucțiunii G. Chițu, s'a publicat un regulament asupra igienei internatelor de ambe-sexe, care conțineă prescripțiuni asupra sălilor de studiu și iluminării lor, asupra dormitoarelor, paturilor, localului de spălat, băilor, sufrageriei, infirmeriei, latrinelor, asupra curățeniei corporale, gimnastice, hranei, serviciului medical al internatului. Acest regulament a fost curând pus la uitare și persoanele chemate să-l pună în lucrare și a controla executarea lui nici n'au avut cunoștință de el, nu numai în anul 1877, când toate spiritele au fost preocupate de războiul național, ci și în anii următori. În anul 1884, Sp. Haret, Inspector general al școlilor, în raportul general anual asupra învățămîntului, constată că mai există la noi internate, unde în dormitoare paturile sunt așezate pe două rânduri, unul peste altul, din lipsa de loc, că băi nu se află nicăeri în localul școlii, că alimentarea nu este supusă la nici o regulă de igienă și că mobilierul este primitiv. Pentru îndreptarea acestor neajunsuri, în cât ele privesc internatele statului, s'a hotărît alcătuirea unei legi speciale asupra clădirilor școlare, care a fost supusă Corpurilor legiuitoare în anul 1886.

Pe vremea acesta se discută în străinătate și la noi cestiunea mănținerii sau suprimării internatelor; reproșul principal ce li se aduce este acela, că internatele nu pot înlocui în mod perfect îngrijirile morale și fizice ale educațiunii părintesci; se face însă distincțiune între necesitatea existenței internatelor de băieți, care nu este pretutindenea recunoscută, și a celor de fete, considerate ca folositoare, căci nu la toți părinții le dă mâna, ca să săvârșescă în familie educațiunea fetelor. Internatele secundare de fete sunt dar numeroase în toate țările, cele de băieți mai frecventate în țările latine decât în cele germane și englese. Belgia a reglementat internatele publice și private deja în anul 1866 și apoi în 1880, Franța în 1866 și 1881, Austria, Bavaria, Württemberg în 1873 și 1874. În Germania de Nord și în Anglia, internatele secundare de băieți sunt puțin numeroase; vestitele și luxosele colegii-internate de la Oxford și Cambridge nu sunt școle secun-

dare ci instituțiunii universitare. Internatele sunt indispensabile pentru copiii de proprietari rurali, de arendași și de alte persoane cari locuiesc la țără; orfelinele trebuie să fie internate prin natura lor, precum trebuie să fie internate școlile normale de învățători, care-și recrutează școlarii la țără și seminarele, populate în mare parte cu fii de preoți și de învățători rurali.

Pe noi ne interesază mai mult cestiunea sanitară, și din acest punct de vedere unii pedagogi și igienisti au observat că rătăcirile sexuale ale școlarilor ar fi apărând mai adesea-ori și chiar în formă epidemică în internate, decât în externate; că bôlele infecțioase s'ar lăți mai lesne în internate. Experiențele noastre nu confirmă aceste acușățiuni. Rătăcirile sexuale se pot preveni, mai ales când copiii în etate de școlaritate sunt povățuiți, că fie-care atingere a organelor sexuale fără necesitate absolută este vătămătoare și constitue un păcat. Importarea bôlelor epidemice în internat se poate opri, dacă, în timp de epidemie în oraș, elevii nu sunt congediați în zilele de Duminecă și sârbători fără precauțiuni speciale, dacă se opresce, pe cât este posibil, amestecul elevilor interni cu elevii externi, și dacă se cogediază de timpuriu de la școlă școlarii externi din familiile în cari a apărut o bôlă infecțioasă. Fie-care internat trebuie să aibă două infirmerii, una pentru bôlele ordinare și alta, cu totul izolată, pentru bôlele infecțioase. Se găsesc în toate țările internate bune, în cari, în termen mediu, copiii sunt mai bine îngrijiți decât în casa multor părinți săraci, neglijenți, vițioși, în casa unui părinte rămânând văduv; se găsesc asemenea în toate țările și internate rele; ca exemplu putem da rezultatul inspecțiunilor igienice ale școlilor și internatelor din Londra, cari desveluesc defecte mult mai grave decât cele constatate la noi (*Reports on the hygienic condition and administration of Metropolitan District and separate Schools*), reproduse în *The British med. journ.*, 1897 și 1898).

La noi cestiunea internatelor a fost studiată cu ocaziunea proiectului de lege privitor la clădirile școlare, supus Corpurilor legiuitoare în anul 1886 de Ministrul D. Sturdza, care proiect însă n'a devenit lege. În expunerea de motive care însoția acel proiect, cestiunea mănținerii sau suprimării internatelor nu s'a tratat în abstracto, ci s'a examinat din punctul de vedere al situațiunii speciale a elevilor noștri. Pe de o parte avem părinți lipsiți de mijloce, ai căror copii, dacă n'ar fi ajutați de stat, nu ar pute studiă; pe de altă parte, sunt părinți prin localități lipsite de școle secundare, cari sunt siliți a se despărți de copiii lor. Mai este această cestiune în legătură cu cea a gazdelor

școlarilor, care în anul 1886 încă nu atrăsese atențiunea pedagogilor și igieniştilor noștri și despre care vom mai vorbi mai jos.

Pretinsa lipsă de regulament asupra igienei internatelor a fost îndeplinită prin ordine speciale. În anul 1892, Ministrul Instrucțiunii Take Ionescu prescrie prin circulări, ca hrana elevilor să fie de bună calitate, ca carnea să formeze tot-deauna fondul alimentațiunii, ca să se dea elevilor câte o bae completă pe săptămână, ca acolo unde se poate, să se instaleze bae în școlă, ca să se deprindă elevii și cu băi reci; aceleași reguli s'au prescriș și pentru elevii pensionatelor particulare și directorii internatelor publice și private au fost invitați ca să scôtă elevii la preumblare în grădinile publice și afară de oraș; aceste ordine n'au fost observate.

În anul 1893, C. Istrati, Inspector general al învățămîntului secundar, scrie în memoriul asupra internatelor statului, adresat Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii: că mai toate Ministerele noastre au internate de diferite naturi și în vederea unei ținte anumite, că însă internatele Ministerului Instrucțiunii sunt cele mai numeroase, că acel Minister are 2.370 interni, dar n'are în vigóre regulament de igienă și de material pentru internate, că în nici un internat și nici la Minister nu se găsește un exemplar al vechiului regulament. S'a întocmit dar în anul 1893 o comisiune, compusă din C. Istrati, St. C. Michăilescu, Zamphiroiu, V. Pallade, Meisner și d-na Zoe Grant, care a întocmit un proiect de regulament pentru internate, care proiect însă n'a fost aprobat și decretat.

În anul 1896 s'a decretat Regulamentul pentru școlele private, în care sunt prescrise regulile principale de igiena internatelor, diferitele încăperi ce trebuie să poséda un internat, dimensiunile lor; în dormitor spațiul de cel puțin 12 metri cubi de elev, în sala de studiu, oșebită de sala de clasă, 4 metri cubi, 2 infirmerii, una pentru bólele ordinare și alta cu totul izolată pentru bólele infecțioșe. Legea asupra învățămîntului secundar și superior din anul 1898 conține prescripțiunii asupra internatelor Statului; regulamentul pentru școlele secundare din anul 1898 preciséază datoria directorilor școlelor cari au internat de a priveghiă starea lor igienică.

Aruncând o privire retrospectivă asupra istoriei igienei internatelor în România, constatăm că în timpurile trecute, până la jumătatea secolului XIX, ea este puțin îngrijită, că de la a doua jumătate a secolului XVIII până la Unirea Principatelor, acțiunea sanitară în internate se mărginește în căutarea elevilor bolnavi, că d'atunci, cu toate neregularitățile constatate de persoanele competente, starea inter-

natelor s'a îmbunătățit treptat, și că la începutul secolului XX, în urma controlului neconținut exercitat cu cunoștință și cu conștiință, internatele publice și private de ambe-sexe se află astăzi, cu puține excepțiuni, în condițiuni igienice, că unele din ele, mai ales unele internate de fete, sunt instituțiuni exemplare, cărora le inheră numai neajunsul general al tuturor așezămintelor de asemenea natură, provenit din împrejurarea, că fetele suportă mai anevoie fără vătămarea sănătății claustrățiunea și șederea prelungită decât băieții, că ele au nevoie și mai mare decât băieții de exercițiul corporal zilnic. Îmbunătățirea se poate lesne constata prin aspectul, prin fața rumenă, prin înfățișarea sănătoasă a celor mai mulți dintre școlarii interni. Despre școla — internat de fete Otteteleşanu, instituțiune model unică în felul ei, vom vorbi în capitolul despre educațiunea fetelor.

Igiena din școlă se completază prin igiena afară din școlă, în internat, în familie, în gazdă.

Școlarii de ambe-sexe cari frecuentază școlile secundare și aicăror părinți locuiesc în alte comune, în cari nu se află asemenea școle, nu sunt toți așezați în internate publice ori private, și mulți dintre ei șed în gazde de diferită natură. Așezarea acestor copii cu plată într'o familie, care trăesce în condițiuni igienice și în sinul căreia școlarii găsesc un adăpost sănătos și o priveghere, capabilă a înlocui până la un grad ore-care casa parintescă, este la noi o excepțiune rară. Traiul școlarului într'o asemenea gazdă este superior aceluia în internatul cel mai bun, în care mulțimea copiilor nu poate primi îngrijirile, cari se dau la 2—3 școlari așezați într'o familie. Sunt însă mulți copii de părinți săraci de la țără, cari cu o plată minimă sunt primiți în gazde miserabile, unde suferă moralul și fizicul lor. Vițiile acestor gazde de școlari, cari există de mai mult timp, au fost constatate numai în ultimul deceniu al secolului XIX de pedagogi și igienisti români, mai ales raporturile sanitare ale celor din urmă au atras atențiunea autorităților competente din străinătate, și s'au găsit mai întâiu în Bucovina, apoi și în Galiția, gazde de școlari în condițiuni analoge și chiar mai rele decât la noi.

Dejă înainte de a fi gimnasiile și liceele frecventate de mulți școlari săraci de la țără, între anii 1870—1890, numeroși elevi externi ai seminarelor au fost rău găzduiți, dar atențiunea asupra gazdelor cu totul nesănătoase ale școlarilor din gimnasiu și licee a fost deșteptată tocmai la anul 1890, mai întâiu de serviciul sanitar al orașului Bucuresci, în anul 1893 de Inspectorul școlilor C. Istrati, apoi Directorul general al serviciului sanitar în anii 1892—1899 a însărcinat con-

siliile locale de igienă ca, pe lângă școle, să inspecteze și gazdele școlarilor și să propună autorităților competente măsuri pentru îndreptarea neregularităților igienice constatate. C. Istrati scrie următoarele, în memoriul asupra internatelor statului din anul 1893: «La noi nu se găsește ca în Elveția și în Germania numeroase familii, cari să se ocupe și cu educația elevilor. În Oltenia gimnasiile și liceele sunt frecventate de copii de la țară, cari trăiesc cel mult cu 5 lei pe lună pe la cârciumi, unde tot timpul liber de școală servesc ca servitori ori ca argați, într'o atmosferă morală păcătoasă, adesea-ori chinuți prin nemâncare, prin muncă și lipsă de ori-ce îngrijire cuviincioasă. Școlarul aflat în gazdă, obicnuit, părinții aduc, adesea de la distanțe foarte mari, odată pe săptămână, mălaiu, brânză, fasole și cephă. Adesea-ori copiii sunt lăsați în locuri infecte, în condițiuni igienice și morale de necreșut de rele. Gazde bune, familii tutelare au existat și la noi mai înainte, când acțiunea tutelară a profesorului era mult mai activă decât astăzi; ceea ce cerem se petrece pe o largă scară în Transilvania, unde directorul școlii este și părintele moral al școlarilor.

În anul 1896, Ministerul Instrucțiunii a luat măsuri eficace pentru desființarea gazdelor de școlari rele. Prin regulamentul școlilor secundare din anul 1896 au fost obligați directorii și profesorii, ca să privegheze pe școlari și afară de școală. Gazdele școlare sunt controlate de o comisiune compusă de directorul școlii, un delegat al primarului și un medic comunal. Comisiunea intervine la trebuință, pentru ca comuna, județul, statul și caritatea privată să vină în ajutor cu subvențiuni de bani, pentru găzduire și pentru hrana mai bună a școlarilor săraci. Pe alocuirea aceste comisiuni au adus îmbunătățiri însemnate în traiul școlarilor de la țară; la Ploesci profesorii secundari au strâns prin contribuțiuni benevole capitalul necesar, pentru înființarea unui internat salubru, care înlocuiește gazdele murdare ale școlarilor de la țară.

Regulamentul școlilor secundare de ambe sexe din anul 1898 cuprinde prescripțiuni amănunțite asupra gazdelor școlarilor, cari trebuie să fie arătate directorului ori directoarei chiar la înscriere. Nu pot ține școlari în gazde, persoanele cari țin stabilimente publice de ori-ce natură. Direcțiunea școlii ține un registru special de aceste gazde cu toate indicațiunile necesare pentru un control serios; acest control se exercită de director și de inspectorii, la cas de trebuință ei cer concursul autorității comunale și în special al medicilor comunali. Regulamentul precizează condițiunile igienice și morale, pe cari trebuie

să le însușescă gazdele. Regulamentul pentru școlile secundare din August 1901 mănține aceste prescripțiuni, asemenea regulamentul școlilor profesionale de fete de gradul I, din August 1902.

Ca exemplu al corupțiunii isvorite din gazdele rele ale școlarilor, vom menționa școala de mōșe rurale din Craiova, proiectată în anii 1898—1899, deschisă în 1900, destinată a formă mōșe sătesci din femeii de țărani, cu cari populațiunea rurală s'ar împacă mai lesne decât cu cele originare din orașe. În loc de a se internă elevele în spital și a se întrebuintă și ca infirmiere, ele au rămas școlare externe libere în gazde, expuse seducțiunii, parte din ele au lepădat portul țărănesc și au dus o viață imorală. Administrațiunea a creșut că, contra acestor desordine, nu există alt léc decât desființarea școlei.

În străinătate cestiunea gazdelor școlare a preocupat mai ales autoritățile școlare din imperiul Austriei în anul 1897. În Bucovina s'au găsit în câte-vă orașe nisce gazde de școlari, despre cari L. Burgerstein și A. Netolitzky (*Handbuch der Schulhygiene*, II. Aufl., Jena 1902) scrie următoarele: Școlarii primesc în gazdă locuință, încălzire și iluminare contra plății de 2—9 corone pe lună, pentru hrană le trimit părinții în fie-care lună un sac de făină de porumb, din care li se face mămăligă, care câte odată constituie singurul lor aliment. Într'o mică cameră locuesc câte odată 6—7 persoane, o familie cu 3 școlari pe cari îi găzduiesc tot mobilierul camerei, ocupate de aceste 6—7 persoane, se compune adesea-oră din 3 paturi așternute cu paie, în gazde mai confortabile și cu un cêrșef de pânză grōsă și cu o pernă umplută cu paie; plapoma se înlocuesc prin palton. Unii școlari dorm în bucătării subterane, cari servă și găinilor de adăpost. Numeroși școlari mai sunt așezați în nisce internate mici numite «burse», întreținute de societăți de binefacere, în cari se primesc și școlari cu plată modestă. În Galiția există gazde de școlari în condițiuni analoge, descrise de Kotelmann (*Zeitschrift für Schulgesundheitspflege*, II, Hamburg 1898). În anul 1892 Ministerul austriac al Cultelor și al Instrucțiunii a ordonat facerea unei anchete, despre raportul dintre școlă și casa părintescă și despre gazdele școlarilor din școlile secundare; la finele anului 1897, acel Minister a decis că supravegherea gazdelor școlarilor este de competența autorității comunale, cu care trebuie să se înțelégă directorii școlilor secundare și i-a îndemnat ca să înlesnescă formarea de «convicte», de internate conduse de profesori, în cari se vor primi școlari săraci. Consiliul școlar provincial al Austriei de jos a publicat nisce instrucțiuni, în cari se preciséză condițiunile cerute de la gazdele școlarilor, cari condițiuni sunt cam sărace în comparațiune cu regula-

mentul nostru, ocupându-se foarte puțin cu igiena. De curând Consiliul sanitar provincial al Austriei-de-jos a fost însărcinat ca el să elaboreze instrucțiuni pentru familiile, cari ieau în gazdă școlarii din școle secundare.

4. Grădinile de copii.

Până la etatea școlară educațiunea ar trebui să incumbe numai familiei, numai părinților, și grădina de copii, școla Froebeliană, ar trebui să adăpostască numai copiii acelor părinți, cari se află în nepuință a îndeplini datoria de a da copiilor prima creștere morală, primele povețe referitoare la dezvoltarea simțurilor, a-i pregăti pentru învățătura în școla primară. Să nu confundăm dar școla Froebeliană cu asilul pentru copiii părinților săraci din centrele industriale, cari fiind siliți a se ocupa cu munca afară din casa lor, nu pot îngriji de copiii lor, și aduc în asil pentru timpul zilei copii chiar de etatea cea mai fragedă. Cu cât copilul este mai mic, prin urmare mai puțin resistant contra diferiților factori morbiferi, cu atât el trebuie să fie ferit mai mult de acele influențe vătămătoare, cari provin din munca cerebrală prematură, precoce, din contactul cu alți copii cari pot aduce în școlă germeii bolilor infecțioase, și nu este rațional ca să supunem creerii încă necopti la muncă metodică, nepotrivită cu vârsta copilului, ca să-i ocupăm cu memorisarea mecanică, care aduce încordarea prea mare a facultăților intelectuale, care sdruncină sistemul nervos al micului copil aflat în dezvoltare. Consecințele muncii mintale nemăsurate a copiilor mici nu sunt totdeauna imediate ci și tardive, și multe bóle nervóse grave își trag originea din pripa cu care încărcăm memoria copilului cu poezii lungi pe cari nu le înțeleg.

Grădina de copii, deși utilă, nu este un element necesar al organismului școlar. Ea are, afară de însemnătatea socială, scopul a dezvoltă facultățile naturale ale copilului prin ocupațiunea potrivită, care excită curiositatea copilului, deșteptă simțurile, deprinde copilul cu ordine, cu atențiune, formeză abilitatea lui, provóacă spontaneitatea și activitatea liberă, satisface trebuința exercițiului musculaturii prin libertatea mișcării, prin jocuri în aerul liber; exercițiile gimnastice sunt obicnuit în grădina de copii mascate prin jocuri plăcute, însoțite de cântări. Adevărata grădină de copii, care-î primesce dejă cu 3 ani împliniți, ar trebui să excludă învățătura cetirii, scrierii, socotelii; cu tóte acestea, în unele țeri, copiii de 5—7 ani învață în grădina de copii materiile principale prescrise pentru clasa I a școlei primare. Pentru ca

mamele cari au timpul necesar sa pota indeplini singure, in familie, menirea lor educativă, spre a se pute lipsi de gradina Froebeliană, ele trebuie sa inverte cel puțin in școla secundară noțiunile pedagogice, cari au fost introduse in acele școle in mod obligatoriu numai de la 1 Aprilie 1899.

Ideia educațiunii copiilor in gradina de copii nu este nouă; dejă I. Amos Comenius, cel mai mare pedagog al secolului XVII, in cartea magistrală: *Didactica magna*, imprimată la Amsterdam in anul 1657 și tradusă in românesce de P. Gârboviceanu, împarte școlele in 4 grade: școla maternă, școla elementară, școla latină sau gimnasiul și Academia. Dar școla maternă a lui I. Amos Comenius n'a fost numai un externat cum il înțelegem astăzi, ci Comenius a cerut ca mamele sa exercite organele simțurilor copiilor in casă, in familie. Mai mult, I. B. Basedow (*Methodenbuch*, 1770) și H. Pestalozzi (1746—1827) au recomandat înființarea de grădini de copii, însă fără succes. Mai fericit a fost elvețianul Fr. Froebel (1782—1852), el a putut realisa ideile lui Pestalozzi și a înființat prima grădină de copii in anul 1840 la Blankenberg in Turingia, însă numai pentru copiii părinților cu dare de mână. Francesii atribue prima înființare de grădini de copii preotului protestant I. F. Oberlin in departamentul Vogesilor (1740—1826).

Nuamă cu încetul s'au popularisat aceste instituțiuni. In anul 1859 s'au aflat in totă Germania 52 grădini de copii, in Anglia și in Franța câte 5, mai multe in Elveția și in Olanda. La Berlin primele grădini publice de copii au fost înființate in anii 1862—1865, primele asemenea grădini private in anii 1867—1880; in anul 1900 au funcționat la Berlin 14 școle Froebeliane publice și 5 private, frecventate de câte 25—258 copii de câte 3—5 ani câte 5—11 ore pe zi, afară de 8 asile private (Kleinkinderbewahranstalten) pentru copiii părinților ocupați afară din casă, populate cu câte 30—369 copii de 3—7 ani 4—12 ore pe zi. Decretul frances din anul 1881 asupra organizațiunii grădinilor de copii (École maternelle, salle d'asyle) dice că ele sunt așezăminte de educațiune, in cari copiii de la 2—7 ani primesc îngrijirile cerute pentru desvoltarea lor fizică, intelectuală și morală; învățătura in acele școle cuprinde și cetirea, scrierea pe tablă de ardesie, calculul elementar, cele 4 operațiuni, cântul și gimnastica. (A. Layet in *Dict. encycl. des sc. méd. de Dechambre*, Paris 1887. C. Istrati, *Considerațiuni asupra gimnasticeï*, Bucur. 1880. H. Weimer, *Gesch. der Pædagogik*, Leipzig 1902. R. Boeckh, *Statist. Jahrbuch der Stadt Berlin*, XXV, Berlin 1902.)

În București cea mai veche grădină de copii este cea din strada Puțul-cu-Plopî, instituită de o asociațiune de dame filantropice în anul 1873, înzestrată de Fr. Hötsch cu o casă în anul 1875, trecută în anul 1896 în administrațiunea comunității luterane și condusă de diaconise; ea are cantină școlară și este frecventată în termen mediu de 125 copii (Relația pastorului evanghelic Filtsch). Apoi vine școala Froebeliană a Societății pentru învățătura poporului român, creată de Barbu Constantinescu împreună cu Societatea română pentru grădini de copii din București în anul 1881, așezată la început în localul de la Sf. Ecaterina al Societății pentru învățătura poporului român, astăzi instalată în localul propriu din strada Eroului, sub administrațiunea Societății pentru învățătura poporului român și subvenționată de Primărie și de Administrațiunea Așezămintelor Domnița Bălașa (P. Gârboviceanu, în Darea de sémă despre mersul societății pe 1894—1895 și 1896—1897); grădina de copii de la Gara de Nord, deschisă în anul 1889, pentru copiii lucrătorilor din atelierele gării; grădina de copii fondată în anul 1890 de d-na Luisa I. Némțu; școala Froebeliană a călugărițelor institutului catolic S-ta Maria și mai multe școle Froebeliane israelite. În legislațiune s'a dat mai târziu grădinilor de copii locul cuvenit, regulamentul lor a fost propusă în proiectul de lege școlară din anul 1886 (D. Sturdza și Sp. Haret), în acela din anul 1891 (P. Poni), ele figurază în legea asupra învățămîntului primar și normal primar din anul 1896 (P. Poni). Regulamentul școlilor private din anul 1896 se ocupă mai pe larg de grădina de copii, o definește ca stabiliment de prima educațiune, în care copiii de ambele sexe primesc în comun îngrijirile reclamate de dezvoltarea lor fizică, intelectuală și morală, și un început de instrucțiune elementară, în care învățămîntul cuprinde jocuri, mișcări graduate și însoțite de cântări, exercițiul manual, primele principii de educațiune morală, cunoștințele cele mai usuale, exerciții de vorbire, povestiri, primele elemente de desen, lectură, scriere și calcul. Se înțelege că cele din urmă materii le vor învăța numai copiii de 5½--7 ani. Regulamentul cuprinde prescripțiuni de igienă a localului, cere ca în sala de exercițiu fie-care copil să dispună de cel puțin 4 metri cubi de spațiu, ca aceeași dimensiune să o aibă locul acoperit în curte ori în grădină, destinat pentru jocuri în zilele ploioase de vară, ca în curte și în grădină, fie-care copil să aibă câte 3 metri pătrați din suprafață, ca să nu se primescă în școală copii bolnavi de bôle contagioase sau din familiile în cari bântue asemenea bôle.

Dacă examinăm poporațiunea pușinelor școle Froebeliane ce există

la noi, constatăm că ea se compune în mare parte din elemente străine, că familiile române cari trimit copiii lor în acele școle sunt în mare parte mai culte, cu dare de mână, prin urmare în pozițiune a da singure copilului prima educațiune fizică, morală și intelectuală, că avantajul, că contactul cu alți copii constituie un factor educativ și formeză caracterul, și-l pot asigura acei părinți și în afară de școla Froebeliană; ne putem folosi de acest avantajă când copilul a împlinit 7 ani, înscriindu-l în școla primară. Iar ómenii săraci, cari nu dispun de timpul necesar ca să se ocupe cu copilul lor, să-l povățuiescă și să-l păzescă tótă ziua, nu trimit copilul la școla Froebeliană, căci le lipsesc adesea-orî vestmintele calde de érnă, ei n'au timpul necesar ca să ducă copilul la școlă și să-l aducă iar acasă.

Fie-care școlă Froebeliană ar trebui să posedă, pe lângă cele-lalte locale, și un mic dormitor, căci copiii până la etatea de 4—5 ani simt în cursul zilei trebuința a dormi, precum și o cameră de izolare, pentru casul când s'ar îmbolnăvi un copil care nu se póte imediat înapoiă părinților. Aparatele pentru spălarea obrazului și a mânilor sunt indispensabile.

După statistica alcătuită la Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii publice, au funcționat în tótă țera:

În anul 1898—1899, 27 grădini de copii cu 861 elevi	
în anul 1899—1900, 28	» » » 866 » din cele din urmă au fost:
În Pitești 1 română	cu 9 elevi
» Botoșani 1 (?)	» 5 »
» Brăila 1 elvețiană.	» 16 »
» Buzău 1 română	» 15 »
» Constanța . . . 1 elenă	» 80 »
» Galați 1 (?)	» 35 »
» Craiova 1 francesă	» 28 »
» Iași 1 franc., 2 isr.	» 87 »
» București . . . 14, 7 rom., 7 străine	» 454 » afară de asile israelite.
» Focșani 1 română	» 30 »
» Babadag 1 (?)	» 22 »
» Giurgiu 1 rom., 1 străină.	» 85 »

5. Metodele învățămîntului și Programele școlare. Supramenagiul intelectual.

Munca intelectuală precoce, prelungită, nepotrivită cu etatea și cu facultățile mintale ale copiilor, precum și programele școlare încăr-

cate cu o cantitate mare de materii, vatămă sănătatea copiilor ; vom expune în alt capitol, în acela despre bólele școlare, mecanismul nascerii acestor bóle, din cari parte se manifestă imediat, în timpul școlarității, parte mai târziu.

În anticitate programele școlare n'aũ fost mai sãrace decãt cele de astãzi. La Heleni ca și la Romani, materia învățãmîntului erã compusã din cetire, scriere, gramaticã, desemn, musicã, gimnasticã, din învățãmîntul intuitiv al mitologiei, geografiei, istoriei, în clasele superioare din filosofie, matematicã, moralã, retoricã. Regimul școlei erã aspru, dejã pedagogul, care duceã copilul la școlã, erã un sclav incult, sever, și copiii se temeãu de el. Metodele de învățãturã aũ fost vițioase; în Grecia dejã Heraclitos și Platon s'aũ ridicat contra memorisãrii mecanice, contra învățãturii pe din afarã, precum și mai târziu în Roma Quintilian, pedagog și retor, care a trãit în primul secol, și Plutarch, în secolul II, aũ mai recomandat ca copiii sã fie tratați nu cu asprime ci cu blãndețe, ca pedepsele corporale sã se restrîngã (I. S. Floru, *Educațiunea și instrucțiunea la Heleni*, Bucuresci 1892. At. Marienescu, *Instrumentele de scriere și de culturã la Greci și la Romani vechi*, în «Transilvania», XXXIII, Sibiiũ 1902. H. Weimer, *Geschichte der Paedagogik*, Leipzig 1902).

În evul mediũ regimul școlei a rãmas în Orient ca și în Occident tot fõrte sever, între materiile de învățãturã aũ predominat cele religioase. Pãnã la inventarea tiparului, metoda de învățãturã a rãmas reã, copiii lucraũ fõrte mult cu memoria, și cãnd dascãlul, lipsit de cunoșcințe pedagogice, n'a putut îndopã destul de iute cu materiile din program creerii copilului crud, cu facultãțile mintale încã nedesvoltate, a intervenit bẽțul, nuẽua, biciul, postul și carcerea. Pe la finele evului mediũ s'a nãscut mișcarea umanistã, cultura s'a completat cu studiul autorilor elasicĩ greci și latini și programele școlare se lãrgesc. În tot Occidentul disciplina școlãrã a mai rãmas asprã, cu tóte sfaturile lui Erasm din Rotterdam (1467—1536), care s'a pronunțat în mod categoric contra deselor pedepse corporale. În a doua jumãtate a secolului XVI, ordinul Iesuiților deschide numeroase școle, în cari predominesce studiul limbilor elasicẽ, dar metodele de învățãturã s'aũ îmbunãtãțit în școlele Iesuiților. Ratio et Institutio studiorum a școlelor iesuite din anul 1599 prescrie ca sã nu se obosescã școlarii prin munca excesivã, ca sã se îngrijescã și de sãnãtatea corpului prin exerciții gimnastice, prin recreațiuni bine împãrțite, ca lecțiunile sã nu trecã peste 5 ore pe zi, ca în clasele inferioare unele lecțiuni mai grele, ca cele de limba grecã, sã nu trecã peste un pãtrar de orã; Iesuiții aũ

înființat internate după regulile igienice ale timpului și aceste prevederi, aceste îngrijiri ale fizicului tineretului, au înlesnit Iesuiților dobândirea influenței antisociale, vătămătoare intereselor statului în care ei au ajuns a fi un factor puternic. Programele școlilor primare și secundare ale Iesuiților au fost puțin încărcate, pe lângă învățămîntul religios se cultivau aproape exclusiv limbile clasice; până la anul 1832, Ratio et Institutio studiorum din anul 1599 a fost puțin modificată, și matematica, istoria, geografia, științele fizice și naturale au fost neglijate; din această cauză școlile protestante au devenit superioare celor catolice. (A. Layet, *Hygiène pédagogique*, în *Dict. encycl. Dechambre*, Paris 1887. H. Weimer, *Geschichte der Paedagogik*, Leipzig 1902.)

În secolul XVII, I. Amos Commenius, născut în 1592, s'a plâns de metodele rele întrebuințate în școală, unde se pun la muncă intelectuală grea copiii necopți, cu neglijarea faptului, că țesta ososă a capului se închide și creierii se consolidază abia în etate de 5—6 ani, el a scris cartea magistrală: *Didactica magna*, Amstelodami 1628 și 1657, cap-d-operă de pedagogie, în care recomandă alcătuirea programelor școlare, conform cu capacitatea și dezvoltarea copiilor; împărțirea zilei în 3 părți egale de câte 8 ore, din care una pentru învățatură, alta pentru somn și a treia pentru exerciții corporale și jocuri; alternarea între muncă și repaus și schimbarea metodică a materiilor. *Didactica magna* a lui I. Amos Commenius a fost tradusă în limba română și comentată de P. Garboviceanu în anul 1893. În Anglia John Locke (*Some thoughts concerning education*, London 1693) a propovăduit aceleași principii pedagogice; ca predecesorul lui pe continent, I. Amos Commenius, și I. Locke cere ca disciplina școlii să nu fie aspră, ca copiii mai mici să învețe jucând, ca lecțiunile să fie făcute ast-fel, ca copilul să le asculte cu plăcere.

Pedagogii distinși ai secolului XVII n'au reușit să formeze un număr suficient de dascăli buni, să îndulcească disciplina școlară, să modereze cerințele exagerate ale programelor. În secolul XVIII, J. J. Rousseau, în propunerile pentru reforma educațiunii, eră idealist, n'a avut în vedere școla, instrucțiunea masselor, ci a câte unui individ în parte. Pedagogi reformatori practici au fost germanul I. B. Basedow, care în *Methodenbuch*, 1770, a expus vederi mai nouă asupra învățămîntului și au deschis în anul 1777 la Dresda o școală secundară cu program școlar redus, cu înlocuirea limbilor clasice prin limbile moderne (P. Garboviceanu, *Die Didaktik Basedows*, Bucarest 1887), precum și elvețianul H. Pestalozzi, 1746—1827, cari au luptat pentru re-

învierea vochiului principiū al Grecilor și al Romanilor, că scopul educațiunii și al instrucțiunii este desvoltarea armonică a facultăților fizice, intelectuale și morale.

În țările române găsim în secolele trecute aceleași erori, ca cele comise în tot Occidentul la alcătuirea programelor școlare, la aplicarea metodelor de învățămînt, și mai ales la primirea în școala de copii într'o vîrstă prea fragedă. În școlile domnesci fondate de Vasile Lupu în 1644, de Mateiū Basarab (1633—1654) și de Șerban Cantacuzino în 1679, pe lângă limba română, cultivată mai ales de tineri destinați carierii preoțesci, se învățau limbile clasice elenă și latină, cu literatura lor, apoi cea grécă modernă, cea slavonă, italiană, francesă, retorică, poetică, matematicile teoretice și aplicate, istoria generală și bisericăscă, filosofia, teologia, metafisica, morala, științele fisico-naturale, astronomia, geografia. Gramatica elenă se învăță în mod fôrte amănunțit și în tot timpul domniei fanariote. C. Erbiceanu ȓice (*Cronica rii greci în epoca fanariotă*, București 1890) că nu trebuie să ne așteptăm la începutul școlilor năstre, și nici chiar pe timpul școlilor grecesci până la începutul secolului XIX, la metode sistematice și pedagogice, și lipsa de metode făceă fôrte greăie învățătura cărții, mai ales cea în limbă străine, că a avut dreptate Iacob Mitropolitul a detestă metodele grecesci din clasele începătore, pentru că un elev intrând în gramatica grecăscă, îl prindeă grăza, pentru că se vedeă aruncat într'un chaos. Acăsta se întimplă și cu învățătura slovenirii buchilor la Români. Ucenicii trebuiaū să îndure multe pedepse și aspre observațiuni de la dascăl, până puteau învăță cele 45 de buchī, și de cari nu aveaū trebuință rigurosă, pentru a exprimă vorbirea românăscă. Atât reforma școlilor de sub Dumitru Grigorie Ghica în Moldova, cât și reorganizarea lor sub Ipsilante în Valachia, pe lângă alte îmbunătățiri, aveaū în vedere și schimbarea metodelor de până atunci. În școlile începătore se învăță mai întâiū cetirea buchilor, cari de ordinar se făceă de școlari pe o făe de hârtie, scrisă de dascăl și se începeă așa + (Cruce ajută) Az, buchī, vedi, etc. Pe timpul acela nu erau încă imprimate în deajuns Az·bucăvne, alfabetare ori abecedare. După ce școlarul, cam peste o lună, scăpă de buchī, adecă scia a le recită, a le cunăsece, dar nu și a le scrie, apoi începeă slovenirea ast fel: Buchi-az-ba, vedi-az-va, lude-est-le. Trăba acăsta țineă cam peste șese luni. Îndată ce scia a ceti, școlarul începeă a învăță rugăciuni din bucăvne și din céslovă. Dacă școlarul termină bucăvna, începeă a învăță pe de rost céslovul, părțile ce se cetesc ȓilnic în biserică, psaltirea, și treceă la scriere, la aritmetică, și începeă cu cāntarea psaltichiei. Timpul stu-

diului eră de la răsăritul sórelui până la amiađi, după ce mâncau școlarii până la apusul sórelui. La finele secolului XVIII, Naum Protosinghelul a introdus metodele grecesci nouă și la învățătura cărții românesci.

Să mai ascultăm ce ȃice despre metodele vechi un învățător, Păun I. Gillorteanu, în *Călăuza învățătorului*, București 1889 : «În țera noastră, în timpurile vechi, cu greu se putea găsi ca cine-vă să scie carte, acela trebuia să fi avut cap de fer, și pentru a dovedi acesta, n'avem decât să întrebăm pe bătrânii noștri cari mai trăiesc. Pe acești pedepsiți, ca să ȃic așa, cum venia, sau mai bine să spunem drept, îi aduceau legați ferecați la școlă, ajunși odată aici, numai decât dascălul după acele timpuri, îi puneă în bănci, dacă erau, și aci clocea ȃilnic câte 5—6 césuri; spuindu-le dascălul, și ei trebuiau să repete după el, literele cu numirile următoare: az, buchi, vedi, glagoli, dobre, ij, mislete, naș, etc., sciindu-se că copiii după acele timpuri lua ȃ lumea în cap, alții se prostia. După ce cu chi ȃ, cu vai învățau acele năsdravăni, îi puneau la slovenire, aci eră aci, căci ca să slovenescă o vorbă îi trecea ȃ nădușelile, numai că îi auȃia, de exemplu la vorba da, ȃicând ast-fel: dobre—az=da; la vorba mana: mislete az=ma, naș—az=na=mana; dar la vorba prescură: pocoi ȃ—riță—est=pre, slovă—caco—uc=scu, prescu, riță—az=ra, prescura. Acestea sunt ușore de ȃis, dar alte vorbe, cum: frânghie, căpăstru, stejar, pastramă, sunt așa de grele, în cât nici că se pôte altă pedepsă mai aspră pentru copii, ca slovenirea unor ast-fel de vorbe; cei cari însă nu puteau să înțelăgă, falanga îi așteptă. Eră o pedepsă pentru școlar a memorisă numele literelor și a pronunță silabe, fără ca să le înțelăgă, neavând nici un sens. Pe acest poreclit metod de învățămînt îl înlocui metodul silabisirii, numit și metodul nominal; după acest metod se pronunțau literele pe numele lor, iar nu sunetele ce le reprezintă: a, be, ce, de, fe, etc., cum și cele mari. Apoi învățătorul luă o vocală și o consonă, le pronunță el împreună, apoi puneă și pe copii să le repete. Până mai eră, alaltăeri, pôte chiar și astăȃi prin unele școle învață copiii a ceti dupa acest metod al silabisirii. F. Olivier a introdus metodul fonetic, basat pe exprimarea sunetelor, adecă: 's, 'm iar nu: se me. Acest metod, care înlocui pe bătrânul metod al silabismului, este metodul sunătării» P. Gillorteanu recomandă metodul scriptolog, pus în practică pe la începutul secolului XIX de către pedagogii germani Harnisch, Schulz, Grasel. Trebuie să mai adăogăm, că instrucțiunea dată după metoda lui Lancaster, introdusă la noi după promulgarea Regulamentelor organice, este mai mult un exercițiu ma-

șinal, decât o desvoltare intelectuală, că el amortește și obosese spiritul. În ceea ce privește înriurirea psihică, influența școlii asupra moralului copilului intrat din nou în școlă, P. I. Gillorteanu sfătuesce pe învățător ca, prin vorbe amicale și blânde, să stărue a înlătură de odată frica ce ar nutri școlarii noi, față cu el, acesta pentru că impresiunea cea dintâi are mare influență, ca la învățatură învățătorul să se cobóre la nivelul inteligenței copilului, să-l facă să înțelegă, ca lecțiunea să nu se ție mai mult decât 15—20 minute, apoi să se facă recreație.

Fr. I. Sulzer, în anul 1788, și Andr. Wolff, în 1805, descriu școlile domnesci din Bucuresci și din Iași cu metodele lor pedantice, cu memorisarea multiplelor și lungilor regule gramaticale și chiar a traducțiunilor după Greci, cu disciplina crudă. Mitropolitul Moldovei Iacob Stamati (1792—1803) descrie asemenea modul mecanic al instrucțiunii, risipa de timp și de muncă cu studierea de gramatică într'un șir de ani, în care ucenicii învață de rost ca papagalii fără a înțelege ce-vă. Copiii sunt trimiși la școlă în etate prea crudă. În anul 1749, Mitropolitul Moldovei Nichifor scrie protopopilor din Iași, ca să facă catagrafie de copii, ca copiii prostimei de la 3 ani în sus să mērgă să învețe carte la Sf. Nicolae, la Sf. Vineri și la Sf. Sava, copiii de mazil, de neguțători și de alte bresle de cinste vor merge la școlă timp de 9 ani (de la 3 la 12 ani), feciorii de preoți 17 ani, adecă până la vârsta de 20 de ani. Practica a dovedit după puțină ani vătēmarea acestei măsurii din punctul de vedere pedagogic și igienic, și în anul 1758 Teodor Calimach, Domnul Moldovei, ordonă ca copiii să nu intre în școlă decât cu 6 ani împliniți; cu toate acestea s'au mai primit în școlile mănăstiresci copii în etate de 5 ani, iar în Muntenia Domnitorul Alexandru Ipsilante în anul 1776, în chrisovul de reorganizarea școlii domnesci din Bucuresci, hotărăsece ca să nu se primescă în școlă copii mai mici de 7 ani. Școlă domnescă eră internat cu 75 bursieri, fii de boeri sārmani, bine întreținut; noul regulament al școlii din anul 1776 are tendința a moderă munca intelectuală excesivă, vătēmătoare desvoltării fizice, căci A. Ipsilante prescrie că, după masa comună elevii au recreația cu gimnastica timp de 1 oră, că odată sau de 2 ori pe săptămână, ei vor eși cu pedagogii ori cu profesorii în unele locuri din apropiere pentru exerciții corporale; același regulament interdice bătaia. La școlă română din mănăstirea Putna s'au primit în secolul XVIII copii de 5 ani. În certificatul de studiu dat lui Ioan, fiul preotului Gheorghe Vasiliievici Bălășescu, se țice: că a învățat în școlă în vârsta de la 5 până la 12 ani: cēslovul, psaltirea, octoiul, catehi-

sul moldovenesc și rusesc, alcătuirea scrisorilor moldovenesce, psaltichia după melodia grecă, gramatica, geografia cea tâlmăcită de Episcopul Amflochie, retorica, piétra evangheliei, asupra despărțirii bisericii răsăritului de a apusului, epistolia arhiepiscopului Eugenie, istoria bisericii, scurtata teologie Platonăscă, tóte bine, unele pe rost și cu înțelegere, și că astăđi s'a îmbrăcat în cinul monachicesc. Acest certificat din 1 Aprilie 1778 este întărit de Episcopul Rădăuțului Dionisie.

(*Codicele Bandinus din anul 1646 în Anal. Academiei Rom.*, XVI, anul 1895. F. I. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Wien 1788. Andr. Wolff, *Beitraege zu einer statist. histor. Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermannstadt 1805. T. Codrescu, *Uricariul*, I, Iași, 1852. A. Xenopol, *Istoria Românilor*. V. A. Urechia, *Istoria școlilor*. C. Erbiceanu, *Cronicarii greci din epoca fanariotă.*)

În secolul XIX se interđice din nou și treptat primirea în școlă a copiilor mai mici și se scurtéază numărul orelor de învățatură. În Moldova Hatmanul Balș în anul 1741 înființéază școlă publică pe moșia sa Daraban, Domnitorul M. Sturdza o subvenționează și pune condițiune, că copiii primiți vor fi între 8 și 14 ani, la număr potrivit cu încăperea casei, că clasele se vor ține vara 2 ore dimineața, și 2 la tócă, iar érna 3 ore de rând. În Muntenia s'a stabilit în anul 1857, ca în școlile rurale să se priméscă băeții de 7 ani împliniți, iar fetele să nu se priméscă de loc, iar în Moldova s'a prescriș în anul 1859, că fetele în vârstă de 6—12 ani vor frecuentă școlă vara, când băeții nu o viziteză, și pe cât se póte și érna în 2 đile pe săptămână, dar singure, nu împreună cu băeții (*Buletinul Instrucțiunii publice*, II, București, 1868).

Influențele metodelor învățămîntului și ale programelor școlare asupra sănătății școlarilor aũ fost cunoscute dejă în timpurile vechi și semnalate în anticitate de Platon, Plutarch, Quintilian, în secolul XVI și XVII de Erasmus de Rotterdam, de I. Amos Comenius și de J. Locke, în secolul XVIII de J. J. Rousseau, I. B. Basedow, H. Pestalozzi și I. P. Frank, în secolul XIX de C. I. Lorinser (*Zum Schutze der Gesundheit in der Schule*, Berlin 1836), de D. G. M. Schreber (*Ein aertzlicher Blick in das Schulwesen*, Leipzig 1858), de L. Guillaume (*Hygiène scolaire*, Genève 1865), de R. Virchow (*Ueber gewisse die Gesundheit benachtheiligende Einflüsse der Schulen*, Berlin 1869, și *Hygiène des écoles*, traduite par E. Decaisne, Paris 1869), de antropologul P. Broca, care a afirmat că lucrările mintale precece ale copiilor aduc desechilibrarea creierilor. Afară de medici, de antropologi,

de pedagogi, au blamat și unii bărbați de stat, economiști și sociologi, munca intelectuală excesivă și sedentaritatea prelungită a școlarilor, între cari Thiers, Duruy, Herbert Spencer.

La Paris, G. S. Lagneau a adus în anul 1885 cestiunea programelor școlare în Academia de Medicină, în Anglia H. Spencer (*Intellectual, moral and physical education*, London 1888) a recomandat din nou reforma metodelor de învățămînt și a programelor școlare, reducerea cantității muncii intelectuale a copiilor. Pe atunci s'a născut în Patologia didactică un cuvînt tehnic nou, *The educational over-pressure*, *The over-pressure at school*, *Le surménagement intellectuel*, *Die Ueberbürdung der Schuljugend*, supramenagiul mental, cuvînt cu care se însemnă suma lucrărilor ce întrece capacitatea fizică și mintală a copilului și care produce în organism prefaceri patologice: școlarul slăbește, perde rumenela feței, tăria cărnurilor, vioiciunea, plăcerea la lucrare și la joc, apetitul dispare, somnul este întrerupt, școlarul devine leneș, distras, somnoros, apatic, suferă adesea-orî de curgere de sânge din nas, de durere de cap, de palpitații. După Baginsky (*Handb. der Schulhygiene*, Stuttgart 1900) și A. Netolitzky (*Handb. der Schulhygiene*, Jena 1902) predomină la școlarii de 6—8 ani dispepsie și întârzierea creșterii; în periodul pubertății anemie, palpitații, lipsă de poftă de mîncare, la școlarii de la 16 ani în sus neuralgiile. Tóte aceste simptome nu trebuie însă să provină neapărat de la calitatea și cantitatea materiei de învățămînt, de la metoda și de la personalitatea învățătorului, ele mai pot avé alte cauze: locuința insalubră, hrana insuficientă, culcare la ora târzie, creșterea repede, predispozițiuni patologice moștenite, lecțiuni suplimentare de musică, de limbă străine, participarea la sindrofii, băuturi excitante, rătăcirî sexuale. La noi, póte și în altă parte, însă în proporțiuni mai slabe, școlele secundare primesc și elevi cu facultăți intelectuale nu în deajuns dezvoltate spre a puté satisface cerințele stabilite prin program; un funcționar care are un fiu mai slab la minte îl trimite în liceu cu tótă inferioritatea lui mintală, și ar consideră de degradare socială, dacă ar pune pe acel băiat să învețe o meserie. Munca care este împovărătoare pentru un copil mai slab la minte, orî cu nervi bolnavi, póte să fie potrivită pentru un copil sănătos, cu inteligența normală. Munca împovărătoare sleesce dar puterea, produce bóle ale creierilor, ale intelectului, predispune în mod general la bóle.

Primele lucrări cari s'au ocupat de supramenagiul școlar au fost róde ale observațiunii juste, ale cercetărilor clinice serióse. Dar cestiunea de față nu se póte resolvă numai prin discuțiuni teoretice orî prin

metoda patologică, ci ea cere și conlucrarea metodei experimentale, care a fost introdusă în studiul patologiei școlare în cei din urmă 24 de ani, prin conlucrarea pedagogilor cu igienisții. Aceste studii experimentale au fost precedate de cercetări antropologice asupra dezvoltării creierilor în copilărie. Antropologul francez Topinard (1876) și psihiatrul englez R. Boyd († 1883) au găsit că, în primul an după naștere, creierii copilului cresc cu 32,5% din greutatea lor; de la 1 până la 4 ani cu câte 6% pe an; de la 4 la 7 ani cu câte 0,4% pe an. R. Boyd conchide că înainte de 4 ani, când creierii cresc repede, excitațiunile lor pot fi periculoase, în periodul acesta inteligența se dezvoltă de la sine în virtutea curiozității; că în vârsta de la 4 la 7 ani, când creierii cresc mai încet, pot începe impulsivitățile educative în grădina de copii în limite restrânse, căci creierii încă nu sunt în stare a elabora impresiunile primite, ci numai a le înmagasină; că chiar în etate de 7 ani, când copilul a ajuns în etate de școlă, mai trebuie să menageze memoria, căci nimic nu produce oboseala creierilor în același grad, ca încărcarea memoriei cu vorbe și cu regule pe cari nu le pricepe copilul.

S'au mai cules date statistice asupra staturii școlarilor, asupra circumferinței coșului peptului, asupra creșterii lor pe fie-care an, asupra întârzierii acestei creșteri în timpul anului școlar; aceste lucrări n'au dat însă rezultate convingătoare. Schmidt-Monard (*Ueber den Einfluss der Jahreszeit und Schule auf das Wachstum des Kindes*, în *Jahrb. f. Kinderheilkunde*, 1895) afirmă că copiii mai bine hrăniți, mai bine dezvoltați învață în școlă cu mai mult succes decât cei slăbănogi, nutriți în mod insuficient; această afirmațiune însă n'a fost cu desăvârșire probată prin experiment, deși observațiunile numeroase arată că deplina sănătate fizică înlesnește munca intelectuală.

Prin munca intelectuală, precum și prin cea fizică, se modifică materia organică a corpului, și această modificare provacă simțirea osteanelii. După A. Mosso, ostenela este rezultatul unui proces chimic, a aglomerării unor produse ale descompozițiunii organice născute din muncă, cari produse paralizază ori slăbesc acțiunea sistemului nervos, și această stare trece obicînit după un repaus scurt. Prin exercițiul dobândim facultatea de a suportă ostenela, a nu o simți, ceea ce nu e identic cu înlăturarea efectelor ei vătămătoare. Dacă ostenela a devenit prea mare, în cât n'a putut trece după un repaus relativ scurt, atunci se nasce, ca rezultat al supraîncărcării sistemului nervos cu produsele descompozițiunii organice, o sleire a sistemului nervos, care nu dispare cu totul după odihna în timpul nopții (A. Mosso, *Die Ermüdung*,

aus dem Italien. übersetzt, Leipzig 1892. E. Kraepelin, *Psychologische Arbeiten*, Leipzig 1895. E. Kraepelin, *Zur Hygiene der Arbeit*, Jena 1896). Încărcarea prea mare a facultăților intelectuale ale școlarului îngreunează cugetarea, raționarea lui, face munca spirituală mai lentă, mai superficială, slăbește puterea de combinare, școlarul bun simte nesigurantă în lucrare și se descuragéză (H. Griesbach, *Hygienische Schulreform*, Hamburg und Leipzig 1899). Interesele Igienei, ca și cele ale Pedagogiei, cer ca școlarul să nu fie lipsit de repausul necesar, ca durata lecțiilor, numărul lor în fie-care zi, succesiunea lor, recreația între lecțiunile, temele, lucrările de făcut acasă, să fie proporționate cu puterea medie a școlarului. Temele, exercițiile scrise de făcut acasă, să nu ocupe mai multe ore de sérá, să nu împuțineze orele de somn, atât de necesare copilului. Suedesul Axel Key (*Schulhygienische Untersuchungen*, Hamburg 1899) a constatat în mod experimental efectele desastrose ale scurtării timpului somnului, a culcării târzie și influența salutară a somnului copiilor în orele înainte de medio-nópte. Fisiologiștii au mai discutat cestiunea, dacă ostenela este o stare locală sau generală, și au conchis că ea este generală, căci avem o singură rezervă de energie, care se află acumulată în sistemul nervos.

Aceste fapte sunt astăzi cunoscute și pedagogilor străini și români. Dejă I. I. Gabrielescu (*Curs de pedagogie*, Craiova 1891) dice că atențiunea nu este aceeași în tot cursul zilei, că ea variază cu orele zilei, cu zilele săptămânii, cu intervalul care separă munca de repaos, că atențiunea este mai puternică în orele de dimineță decât în orele după prânz, că chiar de dimineță ea este mai forte în prima oră, ca prin urmare să se începă cursul de dimineță cu obiectele cari cer mai multă atențiune, ca în școla primară durata lecțiunii să nu trecă peste o jumătate de oră.

Unii fiziologiști, psihologi, psichiatri și igieniști, au studiat mai de-aprópe prefacerile pe cari munca intelectuală le produce în corpul omenesc și au găsit modificări ale activității întregi a organismului, a circulațiunii, respirațiunii, a producerii de căldură, de forță musculară. Munca intelectuală intensivă, dar scurtă până la 4 minute, acceleréză contracțiunile cordului cu 5—20 pulsațiuni pe minut, după încetarea acestei lucrări mintale pulsul mai póte rămâne accelerat, câte odată însă numărul pulsațiunilor pe minut devine mai mic decât a fost înaintea experimentului. Prin munca intelectuală energică, dar de durată scurtă, presiunea sângelui crește; prin munca intelectuală prelungită timp de mai multe ore, circulațiunea capilară periferică

devine mai slabă. (A. Binet et Courtier, *Effet du travail intellectuel sur la circulation capillaire*, Année psych., 1896, 1897. A. Binet et V. Henry, *La fatigue intellectuelle*, Paris 1898)

Respirațiunea devine asemenea prin activitatea intelectuală mai frecventă, dar și mai superficială, amplitudinea mișcărilor respiratorii scade, prin lucrare mintală prelungită devine, de odată cu acțiunea cordului, și cea a organelor respiratorii mai lentă (A. Binet, Courtier, Mac Dougall).

Dejă P. Broca găsisse că temperatura corpului crește prin muncă intelectuală, mai ales în regiunea frontală; acest fapt a fost asemenea constatat de A. Mosso, de Marigliano și de alții. După A. Mosso forța musculară crește sub influența unei activități mentale de durată scurtă; dacă ea se prelungește o oră într-întregă, forța musculară scade odată cu obosirea creierilor. Clavière (*Le travail intellectuel dans ses rapports avec la force musculaire*, 1901) a constatat că munca intelectuală intensivă, și prelungită timp de 2 ore, produce o însemnată și proporționată scădere a forței musculare măsurată cu dinamometrul.

Metoda experimentală a fost întrebuințată în mod special pentru măsurarea cantității și calității de muncă intelectuală a școlărilor, care produce obosirea facultăților mintale, a timpului care permite școlărilor a lucra fără a obosi. S'a cercetat capacitatea, puterea intelectuală a școlărilor de dimineta la începerea primei lecțiuni și s'a comparat cu cea după 2 și mai multe lecțiuni, după masă, după ultima lecțiune după amiazi, și pentru această măsurare a oboselii spiritului, experimentatorii s'aun servit de diferite procedări.

Începutul l-a făcut Sikorski de la St. Petersburg cu dictando (Sikorski, *Sur les effets de la lassitude chez les enfants à l'âge scolaire*, *Ann. d'Hyg. publ.*, Paris 1879), el a dictat câte unei clase întregi în câteva zile succesive o bucată scurtă de dimineta la începutul lecțiunilor, la finele lecțiunilor din nainte de amiazi, apoi după amiazi la începutul primei lecțiuni și la finele celei din urmă lecțiuni, și a constatat gradul oboselii după numărul greșelilor. Unul și același elev, care la începutul lecțiunii nu făcuse nici o greșelă, a comis mai multe în ultima oră după amiazi, când în urma osteneții atențiunea eră slăbită. Aceeași procedare a fost mai târziu pusă în practică în Germania de I. Friedrich (*Einfluss der Arbeitsdauer und Arbeitspausen auf die geistige Leistungsfähigkeit der Schulkinder*, Leipzig 1896) și de L. Höpfner (*Ueber die geistige Ermüdung von Schulkindern*, *Zeitschr. f. Physiol. u. Psych.*, 1898); ei aun mai dat copiilor o probă mai lungă de dictando,

și au constatat în cea din urmă parte a probei mai multe erori decât în primele rânduri.

O altă metodă pentru determinarea gradului oboselii școlarilor, după câte-vă lecțiunii, constă în măsurarea sensibilității tacite, metoda măsurătorii estiometrice; ea se bazează pe faptul că, dacă așezăm pe o parte mai simțitoare a pielii, spre exemplu, pe degetele școlarului, cele 2 picioré orî vârfurile unui compas, școlarul în stare normală simte 2 înțepături, nu numai dacă picioréle compasului sunt depărtate unul de altul, ci și dacă sunt apropiate unul de altul; cu cât însă copilul e mai ostenit, cu atât trebuie ca picioréle compasului să fie mai depărtate unul de altul, pentru ca școlarul să simtă 2 înțepături în loc de una singură. Cu această metodă se poate constata ostenela chiar de dimineță, înaintea începerii lecțiunilor, la copiii cari vin la școlă de departe, cari n'au dormit destul, fiind-că au lucrat până séra târziu temele, au învățat lecțiunile, sau cari s'au sculat de timpuriu; apoi se constată obosela aproape de terminarea școléi orî după terminarea ei la școlari buni, atenți, mai ales la cei de constituție slabă. La oboselă cercurile sensibilității devin mai mari. Când în urma muncii excesive fizice orî intelectuale s'a slăbit simțul tactului, slăbesce adesea-orî și acela al auzului și al vederii. N. Vaschide observă cu drept cuvînt, că presiunea exercitată de aparat poate modifica rezultatul acestor cercetări. (Th. Vannod, *La fatigue intellectuelle et ses influences sur la sensibilité cutanée*, Genève 1896. L. Wagner, *Unterricht und Ermüdung*, Berlin 1898. H. Griesbach, *Gesundheit und Schule*, Leipzig 1901. A. Baur, *Das kranke Schulkind*, Stuttgart 1902. N. Vaschide, *Raport asupra activității celui al IV-lea congres internațional de Psihologie*, Paris 1900, în «Bulet. of. al Minist. Cult. și Instr.», 1901.)

A. Mosso din Torino a măsurat ostenela intelectului școlarilor prin reflexul ei asupra ostenelii musculaturii; el examinează puterea unei grupe de mușculi, s. e. a mușchilor flexori ai degetului mediu cu Ergograful (*însemnătorul orî înregistratorul de muncă*); cu acest aparat degetul ridică o sfóră de care este atârnat un cilindru de fer de greutate de 3—4 kilograme, partea înregistrătoare a aparatului însemnează înălțimea la care greutatea a fost ridicată, și de câte orî a fost ridicată; cu cât obosela este mai mare, cu atât degetul pierde puterea de a ridică povara la o înălțime determinată de mai multe orî. Aceste experimente au fost executate și la Iași de G. Socor și C. Brăileanu, cari au lucrat cu ergograful, dar au încercat să-și înlocuască ergograful cu dinamometrul; ei au comparat puterea studenților cu aceea a lucrătorilor cu brațele; la muncitorii ei au observat la muncă

o descrescere gradată a forțelor, pe când intelectualii au executat în primele momente o muncă mai mare chiar decât un lucrător, dar forțele lor au slăbit repede și nu le-au recăpătat decât cu atât mai târziu, cu cât obosela intelectuală era mai mare. La Paris Binet și Vaschide au construit pentru aceste cercetări un ergograf cu resort, destinat a înlocui ergograful lui Mosso (A. Mosso, *Die physische Erziehung der Jugend*, tradus din Ital., 1894. A. Keller, *Pädagogisch-psychometrische Studien, Biolog. Centralblatt*, 1894. G. Socor și C. Brăileanu, *Câte-vă cercetări asupra oboselii musculare la om*, în «Bulet. Soc. de Med. și Natur. din Iași, XVI, Iași 1902. C. Brăileanu *Câte-vă considerațiuni relativ la obosela musculară la om*, Tesă, Iași 1902.)

A patra metodă a măsurării osteneții școlarilor este cea aritmetică sau a memoriei; ei fac din memorie nisce socoteli scurte și le scriu în urmă pe hârtie, numărul erorilor constatate la această probă este proporționat cu timpul trecut de la începerea lecțiilor, cu greutatea lecțiilor precedente. Cele dintâi 2 zile ale săptămânii sunt mai priincioase pentru lucru decât cele de la finele săptămânii, provisia de rezistență, de agerime intelectuală adunată Dumineca, se manifestă prin valoarea mai mare a muncii spirituale în zilele de Luni și Marți. Sâmbăta dă rezultatele cele mai slabe. O lecțiune grea, obositoare, influențază rău pe cea următoare. (L. Burgerstein, *Die Arbeitskurve einer Schulklasse, Zeitsch. f. Schulhyg.* Hamburg 1901. Marion E. Holmes, *The fatigue of a schoolhour*, Worcester 1895. G. Richter, *Unterricht und geistige Ermüdung*, Halle 1895. F. Kemsies, *Ermüdungsmessungen an Schülern*, Wiesbaden 1897. F. Kemsies, *Arbeitshygiene der Schule*, Berlin 1898.)

K. Schmid-Monnard, A. Binet și V. Henry au măsurat pentru un period mai lung efectele muncii intelectuale asupra nutrițiunii, mai ales după cantitatea pâinii consumate în internate, în diferite perioade ale anului școlar. Ei au găsit că lucrarea intelectuală prelungită micșorează apetitul și slăbesce nutrițiunea, că la începutul anului școlar și după vacanțele de Crăciun și de Paști elevii mănâncă mai mult, în timpul pregătirii la examene puțin de tot. Suedesul E. W. Wretling a probat cu cântarul, că în timpul vacanțelor copiii de la 8 ani în sus cresc în greutate mai mult decât în tot cursul anului școlar. Binet și Mairet au constatat în urină în zilele de muncă intelectuală o cantitate mai mică de azot decât în zilele de repaos, nutrițiunea generală a organismului slăbind sub influența lucrării mintale prelungite, distrucțiunea materiilor albuminoase devine mai mică.

H. Ebbinghaus (*Ueber eine neue Methode der Prüfung geistiger Fähigkeiten bei Schulkindern, Zeitschr. f. Psych.*, XII, 1897) s'a servit de metoda combinațiunii, însărcinând pe școlari ca să completeze nisele textelor incomplete, în care lipsia aici, colo câte un cuvânt ori două. Acastă probă este considerată ca puțin practică.

Medicii și igienisti, împreună cu pedagogii, au constatat dar cauzele și consecințele supramenagiului mintal, înlăturarea lor incumbă însă numai pedagogilor și familiei.

Supramenagiul intelectual, produs prin metodă greșită de învățatură, a existat și a fost recunoscut și în Principatele-Române chiar în prima jumătate a secolului XIX, înainte de a fi cunoscut cuvântul «supramenagiū». În gazeta oficială publicată la București, «Învățătorul satului», No. 18 din 15 Iunie 1843, găsim un articol intitulat: *Datoriile învățătorului*, semnat A. M. în care se dice între altele: «Este prea înțelepțesc, ca nici odată învățătorul să nu aștepte a i se urî copilului în lecțiile sale, și mai bine să le prescurteze, sau să mai facă o resuflare când și când.» Lecțiile scurte sunt mai bune decât lecțiile lungi. Supramenagiul intelectual mai există la noi aici, colo și astăzi, dar în ultimul deceniu s'a și exagerat existența și influența lui. Dejà în anul 1884, Sp. C. Haret, Inspector general al școlilor (*Raport general asupra învățămîntului*, București 1884), a făcut încercare, de a reduce la adevărata lor valoare plângerile contra încărcării tineretului cu poveri intelectuale prea grele, a arătat că în multe școle secundare numărul zilelor de curs nu trece peste 200 pe an, că se scurtează orele de clasă, că lecțiunile încetază cu câte-vă zile înainte de termenul începerii vacanțelor, că se înmulțesc zilele de sărbători, că examenele de corigenți ocupă orele destinate pentru lecțiuni, că însă cauza principală a supramenagiului intelectual este examenul de bacalaureat, care a ruinat examenele anuale și a produs mulțime de declasați, în loc ca să se excludă dejă în clasele liceale inferioare cei lipsiți de capacitate a asimila instrucțiunea liceală. Bacalaureatul n'a fost un mijloc potrivit de selecțiune a studenților universitari, de aceea el fusese suprimat atât în proiectul de reformă al instrucțiunii publice din anul 1886 (D. Sturdza și Sp. C. Haret), precum și în acela din anul 1896 (P. Poni). În legea asupra învățămîntului secundar și superior din anul 1898 a și fost înlocuit în mod definitiv bacalaureatul printr'un examen general (examen de absolvire), trecut la școala secundară.

În ceea ce privește oprirea de la intrarea în liceu a școlarilor cu facultățile intelectuale mai mărginite, o circulară a Ministrului Sp. Haret, adresată în anii 1897 și 1898 directorilor școlilor secundare, re-

lativ la aplicarea legii și regulamentului, le cere limitarea admiterilor în clasa I secundară, după media notelor de aritmetică și de limba română în ultima clasă primară, limitarea numărului școlarilor în clasa I la 50. Ministrul le dice că trebuie să intre în convingerea celui mai mare număr de ómenii ideia, că intrarea în școlă secundară nu este un drept sau o datorie pentru toți copiii cari termină cursul primar, că nu orî-cine póte urmá liceul, trebuie pentru acésta ca tînerul să aibă un grad de preparațiune suficient și că tot se mai admit în liceu copii, cari în majoritate nu sunt în stare să urmeze liceul.

A rămas însă bine constatat că nu singura osteneală intelectuală este vătămătoare, ci numai excesul muncii spirituale, excesul osteneții, munca care întrece forța fizică și intelectuală a copilului (E. Kraepelin, *Hygiene der Arbeit*, Jena 1896), și în acésta privință metodele de învățămînt sunt pasibile de îndreptare. Dejá în anul 1891, la congresul didactic din Iași, C. Meissner a observat («Revista pedagogică» 1891) că copiii învață prea mult din cărți, că acest mod de a învăța este inferior aceluia de a se dobândi toate cunoscințele nouă direct de la învățător ; manuale de aritmetică, de geometrie, de gramatică trebuie pentru învățător, nu însă pentru școlari. În loc de carte, fiecare elev are un caietel, în care se trece noua cunoscință dobândită în mod euristic în clasă, împreună cu un exemplu tipic. Tot în 1891 I. I. Gabrielescu (*Curs de pedagogie*) a recomandat învățătorilor să facă instrucțiunea atrăgătoare, să nu încordeze atențiunea copiilor peste măsură, să deă recreațiunii în cari copii să petrecă și să câștige forțele pierdute, să scie că lecțiunea se învață la școlă și nu ca din nouă acasă, că metodele de învățămînt trebuie a se conformă cu legile evoluțiunii mintale în diversele etăți ale vieții. În anul 1893, P. Dulfu a sfătuit pe învățători («Revista pedagogică») ca să nu trecă prea repede de la un lucru la altul, de la o idee la alta, să nu se deă școlarilor de odată sau într'un timp relativ prea scurt o cantitate prea mare de cunoscințe, de óre-ce mintea, spre a pricepe temeinic o idee, are trebuință de un timp óre-care. Iar după promulgarea actualei legi a învățămîntului secundar și superior, C. Dimitrescu-Iași a dis profesorilor învățămîntului secundar, că și pentru ei se deschide o campanie nouă, pentru a da ființă reformelor înserise în lege, mai presus de toate o prapagandă vie pentru îmbunătățirea metodelor (*Revista pedagogică*, 1902).

Administrația școllelor a și ținut sémă de cerința igienei, ca să nu se prelungească peste măsură șederea școlarilor pe bancă. Regulamentul de ordine și disciplină pentru școllele primare urbane de ambe

sexe și pentru școlile primare rurale de ambe sexe fixeză durata claselor la 5 ore pe zi, afară de lecțiunile de muzica vocală adăogată la aceste 5 ore. Legea asupra învățămîntului primar și normal primar din anul 1893 (Take Ionescu) prescrie că în nici o școlă primară elevii nu vor fi ținuți în clasă mai mult de $3\frac{1}{2}$ ore pe zi în cei dintâi 2 ani, nici mai mult de $4\frac{1}{2}$ ore pe zi în cei-lalți ani de studiu, rămânînd însă ca să se facă, afară de aceste ore, exerciții de gimnastică, lucrările manuale, precum și aplicațiunile practice de grădinărie.

Una din cauzele supramenagiului constă în intrarea copiilor în școlă într'o etate prematură. Legile anterioare celei actuale au admis copii cu 6 ani în școlă primară, după legea astăzi în vigoare ei nu sunt primiți decât cu 7 ani împliniți, dar chiar în această etate este necesar ca să se mai menageze memoria. Regulamentele noastre școlare prescriu că la copiii începători lecțiunile să nu dureze peste 25 minute și să fie întrerupte de mică recreațiune, că la copii mai mari și chiar în școlile secundare, după fie-care lecțiune de o oră să urmeze 10 minute de recreațiune.

6. Copii cu facultățile mintale mai slabe decât ale copiilor normali.

În cei din urmă 25 ani, Igiena școlară s'a ocupat și cu școlarii înzestrați cu facultățile mintale mai puțin dezvoltate decât la majoritatea copiilor cu inteligența normală. Pedagogii însă constatase cu mult înaintea igienistilor, că în școlă intră și unii copii cu nivelul intelectual inferior, față cu media forței intelectuale a copiilor sănătoși la minte și că acești copii mai slabi de spirit împiedică progresul clasei, o țin în loc, din cauză că institutorul perde mult timp cu școlarii slabi la minte, în detrimentul celor deștepți.

Se observă neregularități în viața sufletească a acestor copii, o inferioritate morală și intelectuală, o psihopatie care nu constituie o adevărată boală mintală, dar face ca copilul să nu se pótă bucură de capacitate intelectuală normală; memoria lui fiind foarte slabă, el învață numai cu greutate cunoscerea literelor. Cauzele acestor psihopatii sunt nise anomalii ale sistemului nervos, mai ales ale creierilor, moștenite de la părinți demoralizați, alcoolici, sifilitici, bolnavi de bóle nervóse, sau psihopatia este dobândită din anomalii ale nutrițiunii, din împiedicarea respirațiunii nasale prin tumori, prin îngroșarea membranei mucóse nasale, prin hipertrofia migdalelor, prin alte bóle cari strîmtoréză căile aeriene, din nutrițiune insuficientă, din miserie

fisiologică în urma sărăciei. Nu intră în cadrul inferiorității mintale adevăratele bôle mintale: smintire, idiotie, anomalii psihice elementare, ci numai psihopatiile ușore, cari nu fac copilul cu desăvârșire incapabil a învăța. Copiții aceștia, la cari nivelul intelectual nu este cu totul scăzut, trebuie să primescă ore-care învățatură, mai ales morală, căci ei dau mai târziu un contingent numeros la populațiunea închisorilor și a caselor de prostituțiune. Un institutor experimentat nu va pedepsi ca școlar leneș un copil, care aparține categoriei celor cu inferioritatea mintală. (Bresgen, *Ueber die Bedeutung behinderter Nasenathmung bei Schulkindern*, *Zeitschr. f. Schulhyg.* Hamburg 1889. I. L. A. Koch, *Die psychopathischen Minderwerthigkeiten*, Ravenburg 1891. L. von Strümpell, *Die paedagogische Pathologie*, Leipzig 1892. Schmid-Monnard, *Die Ursachen der Minderbegabung von Schulkindern*, *Zeitschr. f. Schulgesundheitspflege*, Hamburg 1900.)

Aceste elemente inferioare privesc numai școla primară; școlarii de acastă categorie nu pot nici odată să fie promovați în școla secundară, dar ei nu pot rămâne nici în clasele primare alături cu școlarii normali, fiind o pedică pentru înaintarea în învățatură a acestor elevi, și pedagogii au căutat mijloce pentru eliminarea lor din clasele copiilor normali, fără ca să-i lase neinstruiți. Începutul s'a făcut în Prusia dejă în anul 1859 la Halle, prin crearea primei școle pentru copii mai slabi la minte, care a rămas mai mult timp singura instituțiune germană de acastă natură; în anul 1865 a urmat Danemarca cu o asemenea școlă privată; în anul 1870 o ordonanță a Ministerului școlilor din Württemberg exclude de la învățatura normală pe idioși, copii cu inteligența inferioară, însă capabili a mai învăța, copii cu defecte morale (mincinoși din obicei, hoși, piromani), copii cu aprinderi sexuale, histerici, melancolici, isbiți de defecte ale simțurilor, epileptici, fără ca să deschidă școle osebite pentru copii cu inteligența inferioară. De la anul 1889 înainte s'au înființat asemenea școle în unele cantóne ale Elveției; tot în anul 1889 instrucțiunea osebită a copiilor cu inteligența inferioară a fost regulamentată în regatul Württemberg; în același an ea a fost făcută obligatorie în Norvegia, în anul 1894 în Prusia. Nu trebuie să se confunde aceste școle cu cele pentru educațiunea cretinilor. Elvețianul Guggenbühl a înființat în anul 1841 la Abendberg lângă Interlacken un institut pentru crescerea cretinilor mai puțin degradați; exemplul lui a fost urmat în Austria și în Germania, dar aceste încercări au fost zadarnice, din cretini nu se pot formă ómenii utili societății; de vreme ce instrucțiunea copiilor cu facultățile mintale inferioare, cari nu suferă de adevărate bôle min-

tale, reușese pe deplin, mai ales când ei sunt așezați în clase mici cu cel mult 20 școlari, și mai bine în internate speciale; în Franța și în alte țări li se dă educațiune profesională. În Franța ei sunt primiți în asile speciale de educațiune pentru idioții și copii înapoițați în privința mintală (enfants arriérés), în clase speciale pentru cei cari pot învăța carte. Anglia are la Eartswood un institut model pentru copii cu facultățile mintale mai slabe, în care sunt internați 600 elevi; la Londra au existat, în anul 1900, 53 școle pentru copii mai slabi la minte, cu 2.154 școlari și 119 institutori; în Germania au funcționat, în anul 1901, 70 școle speciale (selbstständige Hilfsschulen) și 20 clase divisionare speciale (Nachhilfsklassen) cu 7.013 școlari, 3.940 băieți și 3.073 fete cu 300 institutori și institutore; o școală de felul acesta din Lipsca este internat. Suedia a avut, în anul 1901, 10 asemenea institute cu institutore femei. Imperiul Austriei posedă 7 institute (internate) pentru copii cu inteligența slabă, cu 479 elevi, afară de 7 clase auxiliare din Austria de jos și 1 clasă auxiliară la Linz, cari au împreună 170 școlari; Stiria posedă la Bruck a. d. Mur o colonie agricolă pentru copii cu minte inferioară. După Schmid-Monnard, în anul 1900, numărul școlarilor cu inteligența inferioară a fost în Germania de 1 la 1.000 locuitori, de 1 la 100 școlari; în Anglia asemenea de 1 la 100 școlari; în Elveția de 1,65 la 100 școlari. De vreme ce în Germania rezultatele dobândite în școlile speciale pentru copii cu mintea mai slabă sunt satisfăcătoare, căci în diferitele regiuni ale imperiului 60—100% din acești copii au devenit capabili de a trăi din munca lor (Schmid-Monnard), în imperiul Austriei foarte puțin din ei devin de sineși stătători, capabili a-și câștiga pâinea, probabil din cauză că nu se face selecțiune, separarea celor necultivabili de cei cari pot învăța. (Laquer, *Ueber die aertzliche Bedeutung der Hilfsschulen für schwach befähigte Kinder, Versammlung der Neurologen und Irrenärzte*, Baden-Baden 1900. A. Grothe, *Ueber Schuleinrichtungen für schwach begabte Kinder, Zeitschr. f. Schulgesundheitspfl.* Hamburg 1900. F. Gerényi, *Die Wohlfahrtspflege des Landes Niederoesterreich, Monatschr. f. Gesundheitspflege*, XIX, Wien 1901.)

La Congresul psihiatrilor și neurologilor din Baden-Baden din anul 1900, Laquer a făcut deosebire între inferioritatea intelectuală și cea morală a copiilor, demonstrând că numai copii cu inferioritate intelectuală pot fi crescuți în externate, că cei cu inferioritatea morală trebuie să se așeze în asile pentru copii moralmente neglijați (Zwangserziehungsanstalten). Laquer a mai cerut ca la intrarea în școală a școlarilor noi, medicii însărcinați cu inspectarea școlilor,

prin examinare minuțiosă să recunoască inferioritatea intelectuală a unor școlari, cari vor fi separați de școlarii normali; această sarcină se pune medicilor școlilor și în unele orașe germane. Ni se pare că institutorul singur va recunoște într'un timp scurt, dacă are a face cu un copil normal, ori cu unul cu facultățile mintale mărginite, și că după ce institutorul a atras atențiunea medicului asupra unui școlar slab, medicul va pute după un examen minuțios să apretieze starea mintală a copilului.

Noi nu posedăm date statistice asupra numărului școlarilor mai slabi la minte din școlile române, dar faptul că ei sunt o pedică pentru progresul școlarilor normali a fost cunoscut cu mult înainte de a exista Igiena școlară științifică. Vodă Alexandru Ipsilante, în chiroful din 1776 asupra organizării școlii Domnesci din București, reprodus de V. A. Urechia în *Ist. școl.*, IV, interzice primirea în acea școală a copiilor timpiți, ca să nu slăbescă silința celor-lalți. Legea asupra învățămîntului primar și normal primar din 1893 prescrie însă, că intrarea în școală a copiilor nedevoltați la minte se poate îngădui și la o vârstă mai înaintată decât de 7 ani, și ca să se excludă din școlile publice numai copiii lipsiți cu desăvârșire de inteligență. G. Bogdan, în cartea: *Sănătatea și creșterea copiilor școlari*, Iași 1895, dice că copiii atinși de diferite defecte somatice sau psihice au nevoie la școală de o educațiune și de lecțiuni particulare. Noi credem că de o cam dată aceste lecțiuni particulare li s'ar pute da numai în școle speciale private, căci astăzi numeroși copii normali mai sunt lipsiți de instrucțiune primară, din cauza insuficienței școlilor primare publice pentru toți copiii normali.

În 1901—1903, G. Marinescu a făcut la spitalul Sf. Pantelimon încercări cu instrucțiunea copiilor afectați de slăbiciune mentală de diferite grade.

7. Pedepsele școlare.

Pedepsele școlarilor nepotrivite pot vatema sănătatea lor în mod direct și indirect, de aceea aplicarea pedepselor cere prudență și reflectare prealabilă. Din toate pedepsele cele corporale sunt mai periculoase; afară de leziunile directe, ele mai pot provoca indirect bóle nervóse. Resistența individuală diferă la diferiți școlari; o simplă lovitură la cap, peste urechi, poate câte-odată să producă leziuni grave; influența morală a pedepsei poate să dea nascere la unii copii la turburări însemnate ale sistemului nervos. Chiar la educațiunea în familie

pedepsele corporale trebuie să se aplice foarte rar și numai în etate până la 7 ani.

Din toate măsurile de corecțiune, întrebuințate atât la educațiunea în familie precum și în școală, bătaia este cea mai veche, aplicată în toate timpurile ca măsură disciplinară, recomandată ca mijloc educativ de Testamentul vechi, descrisă de autorii Eleni și Romani, eternisată de arta elenă și romană. Pe vase vechi grecesci este desemnat Pedotribul, capul Palestrei, școlei inferioare, care precedă gimnasiul, ținând în mână o vargă spintecată în două, sau un biciu; la Herculenum s'a găsit o pictură murală, care reprezintă bătaia în școală a unui școlar cu varga. În Roma veche instrumentul de pedepsă cel mai întrebuințat era ferula, un fel de lopățică, cu care se bătea copilul peste degete, apoi varga; biciul era rezervat pentru fapte mai grave și mai mult pentru sclavi. Marele retor și pedagog Quintilian, în *Institutio oratoria*, scrisă în secolul I, explică vătămarea pedepsei cu bătaia, și recomandă ca măsură disciplinară deșteptarea ambițiunii. Povețele lui n'a fost ascultate și bătaia n'a lipsit din școală nici în întreg evul mediu; ea a fost prescrisă chiar de părinții bisericii, de Sf. Augustin și de Sf. Chrisostom. În secolul XIV și XV se mai întrebuințază pedepsele corporale fără scrupul, biciul mai rămâne la modă, după ce Scholasticismul a fost înlocuit cu Umanismul, cu toate că unul dintre propagatorii lui cei mai însemnați, Vittorino de Feltre (+ 1477), a recomandat principiile educațiunii lui Quintilian, a condamnat disciplina severă și bătaia din școlile călugăresci.

În secolul XVI, în Germania, în școlile latine protestante, bătaia mai face parte din factorii educativi, și la introducerea unui profesor nou i se presintă cu solemnitate varga. Dr. Ullo reproduce un raport din anul 1589 al unei comisii școlare, însărcinate cu inspectarea școlei latinesci din Aschersleben, în care raport comisia stabilește, că bătaia să se execute cu varga, în clasele inferioare ad nudas nates, în cele superioare peste pantalonii. În școlile Iesuiților bătaia este prescrisă în *Ratio ac Institutio studiorum* din anul 1599. Și în școlile călugărilor din secolul XVII și XVIII varga a jucat un rol important în educațiunea fetelor. În secolul XVIII se băteau școlarii și în școlile superioare ale Iesuiților din Franța și din Polonia. În Germania se bătea în secolul XVIII în toate școlile primare și secundare cu linia, cu varga, cu bastonul, cu coda de bou, pe mâni și ad posteriora. I. B. Basedow (1723—1790) a luptat pentru desființarea bătăii în școală. În Anglia I. Locke (1632—1704) a cerut restrângerea pedepselor corporale la rare excepțiuni. I. P. Frank scrie în *System einer vollstaen-*

digen medicinischen Polizey, 1780—1796, că o ordonanță a guvernului austriac din acel timp a interzis bătaia în școlă.

(I. P. Eliade, *Istoria Pedagogiei*, Ploesci 1880. A. Layet, *Hygiène pédagogique*, în *Dictionn. encyclop. d. sc. méd.*, Paris 1886. I. S. Floru, *Educațiunea la Heleni*, Tesă, Bucuresci 1892. Dr. Ullo, *Die Flagellomanie, die Straf und Erziehungsmittel*, Dresden 1901. H. Weimer, *Geschichte der Pädagogik*, Leipzig 1902.)

Ca în alte țări și în țările române, bătaia a rămas din vechime până aproape de zilele noastre piétra angulară a Pedagogiei. Sciri mai amănunțite despre aplicarea pedepselor în școlile primare avem din secolul XVIII. C. Erbiceanu scrie următoarele în *Cronicarii greci din epoca fanariotă*: «Vaî de școlarul leneș, orî care nu-și făcea datoria. Dascălul de obicei ședeà pe divan sau pe scaun și cu o vargă lungă în mână, cu care bătea și tactul la școlarii ce cântău; altă dată aveà un biciu de cureà cu douè sau trei curele. O frică și un cutremur prindeà pe școlarul căruia îi venià rândul să spună table. În timpul ascultării tablelor auđia plânsete, răcnete, vaete, pentru că dascălul nu cruțà pe nimeni dacă nu-și scià tabla, îl ardeà ori cu varga ori cu biciul, numit și dichir și trichir; priviaî, după ascultat, pe unul stând într'un picior, pe altul în genuchî, pe altul pe grăunțe în genuchî, pe altul în picióre, pe altul cu ochii la sóre. Pedepsele erau: bătaia cu varga, cu biciul, cu linia, cu un smoc de vargă, loviturile peste obraz cu palma, chicuiturile și urecherile. Copiî erau bătui orî la scaun, orî ținuți de altul în spinare sau, dacă erà mai mare, îl întindeà jos, când erà mai îndărătnic, apoi îi aplicà și falanga. Copiî mici și neastîmpérați îi puneà cu chica în cuiu.»

Maî scim că Domnul Munteniei Alexandru Ipsilante, în anul 1776, a interzis bătaia și biciuêla în școlă Domnescă din Bucuresci, dar metoda disciplinară prin gróza nuelii maî este întrebuintată în secolul XIX. Vasile Alecsandri a maî vèđut aplicarea ei, și amintirile din copilăria lui aũ dat nascere versurilor frumoșe:

Trecu vremea cea frumoșă,
Când un dascalos grecos,
Înarmat cu varga gróșă
Paradosià faneros.

În anul 1832 instrucțiunile pentru școlile ținutale din Moldova admit pedepsele următoare: îngenuchiare, șederea la locul defăimării și în casuri maî grave aplicarea de la 5—20 lovituri cu varga, după vârsta școlarului și după prealabila însciințare a părinților școlarilor. În Re-

gulamentul Academiei din Iași din anul 1835 nu figurează pedepsa corporală între pedepsele permise, se pare însă că ea a mai fost practică, căci în anul 1843, Ion Ghica, Inspectorul acelei Academii, a desființat bătaia în Academie; Grigore Ghica Vodă a desființat-o în toate școlile publice și private din Moldova în anul 1850 prin noul regulament al școlilor. În Muntenia în anul 1851 un ordin al Eforiei școlilor către institutorii școlilor primare dice: «Mustrarea cu bătaia se ridică cu totul dintre pedepsele copiilor.»

Pedepsele corporale din școlă s'aun mai interzise prin regulamentul de ordine și de disciplină pentru școlile primare de ambe-sexe din anul 1870. Art. 43 al aceluși regulament dice: «Este oprit a se aplică elevilor și elevelor pedepsele degradătore, precum : punerea în genuchii, tragerea de păr, pălmuirea, bătaia cu nuele și altele ca acestea.» Regulamentul de ordine și de disciplină pentru școlile primare din anul 1879 admite pentru pedepse: șederea în picioare la un loc izolat în fața școlarilor în timp de un cuart de oră și cel mult până la o oră, oprirea de a merge acasă la prânz, arestarea în cancelaria școlii de la 12--2 după amiazi, obligat fiind culpabilul a memorisă saun a copia pasage dintr'o carte. Regulamentul pentru administrația interioară a școlilor primare rurale din anul 1898 interzice pedepsele corporale cu adăogire, că învățătorul care le aplică va fi aspru pedepsit; asemenea regulamentul pentru administrația interioară a școlilor primare urbane. Regulamentul școlilor secundare din anul 1896 dice la art. 75: «Vorbele de ocară și de batjocură sunt riguros interzise; iar profesorul care va întrebuiță bătaia va fi, după gravitatea casului, avertisat saun dat judecății.»

Cu toate prescripțiunile cari interzic pedepsa prin lovirea școlarilor, cu toate că Igiena condamnă orice pedepsă corporală ca vătămătore și ca periculösă, mulți pedagogi cred că în unele casuri mai rare bătaia ar fi necesară ca măsură disciplinară, mai ales în casurile când educațiunea în familie a fost cu totul neglijată. Într'o lucrare pedagogică modernă: R. Seyfert, *Schulpraxis*, Leipzig 1900, găsesc arătarea următore: «Pedepsa corporală este indispensabilă ca remediū extrem în casuri de rezistență, minciună, maltratare de animale, leziuni intenționate, stricare de arbori, de plantațiuni, ea să se aplice însă foarte rar în școlile secundare.» În școlile primare din Anglia, institutorul nu pöte aplică școlarilor bătaia, fără autorisarea directorului, asemenea în Norvegia, Prusia, Elveția. Astăzi bătaia este cu totul interzisă în școlile din Belgia, Franța, Italia, Austria, România. Pentru înlocuirea pedepsei cu bătaia, L. Burgerstein și alți pedagogi aū propus înfin-

țare de clase speciale de corecțiune cu cel mult 20 școlari din cei rău nărașiți. Londra posedă asemenea școle de corecțiune, internate plutitoare așezate într'un vas pe Tamisa, Truant Schools. În Norvegia, Prusia, Elveția, pedepșa corporală nu se aplică la fetele în etate mai mare decât de 10 ani. În țările în cari pedepșa corporală a școlarilor mai este permisă, ea se aplică cu ore-cari formalități, la finele lecțiunii și se înscrie într'un registru special, cu motivele cari au făcut-o necesară.

În ce privesce cele-lalte pedepse, regulamentul școlar al orașului și al cantonului Basel prescrie: «Copierea și alte lucrări scrise să se întrebuinteze cu moderațiune, pentru ca să nu se sustragă copilului cu totul timpul de recreațiune.» Regulamentul școlilor primare din Württemberg cere ca la copiii mai mici arestul să nu trecă peste o jumătate oră. Mai multe regulamente străine, ca și regulamentul român de ordine și de disciplină pentru școlile primare, limitază șederea în picioare la 10—15 minute până la 1 oră, restrâng pedepsele prin cari se scurtază prea mult timpul de repaus necesar școlarului și interdic suprimarea dejunului prin reținerea școlarilor în școală.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Introducere	369
1. Localul școlii	373
2. Mobilierul școlii	401
3. Internatele. Gazdele școlarilor	411
4. Grădinile de copii	421
5. Metodele învățămîntului și Programele școlare. Supramenagiul intelectual.	424
6. Copii cu facultățile mintale mai slabe decât ale copiilor normali.	439
7. Pedepsele școlare	442
